4.99 €

ΕΛΛΗΝΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

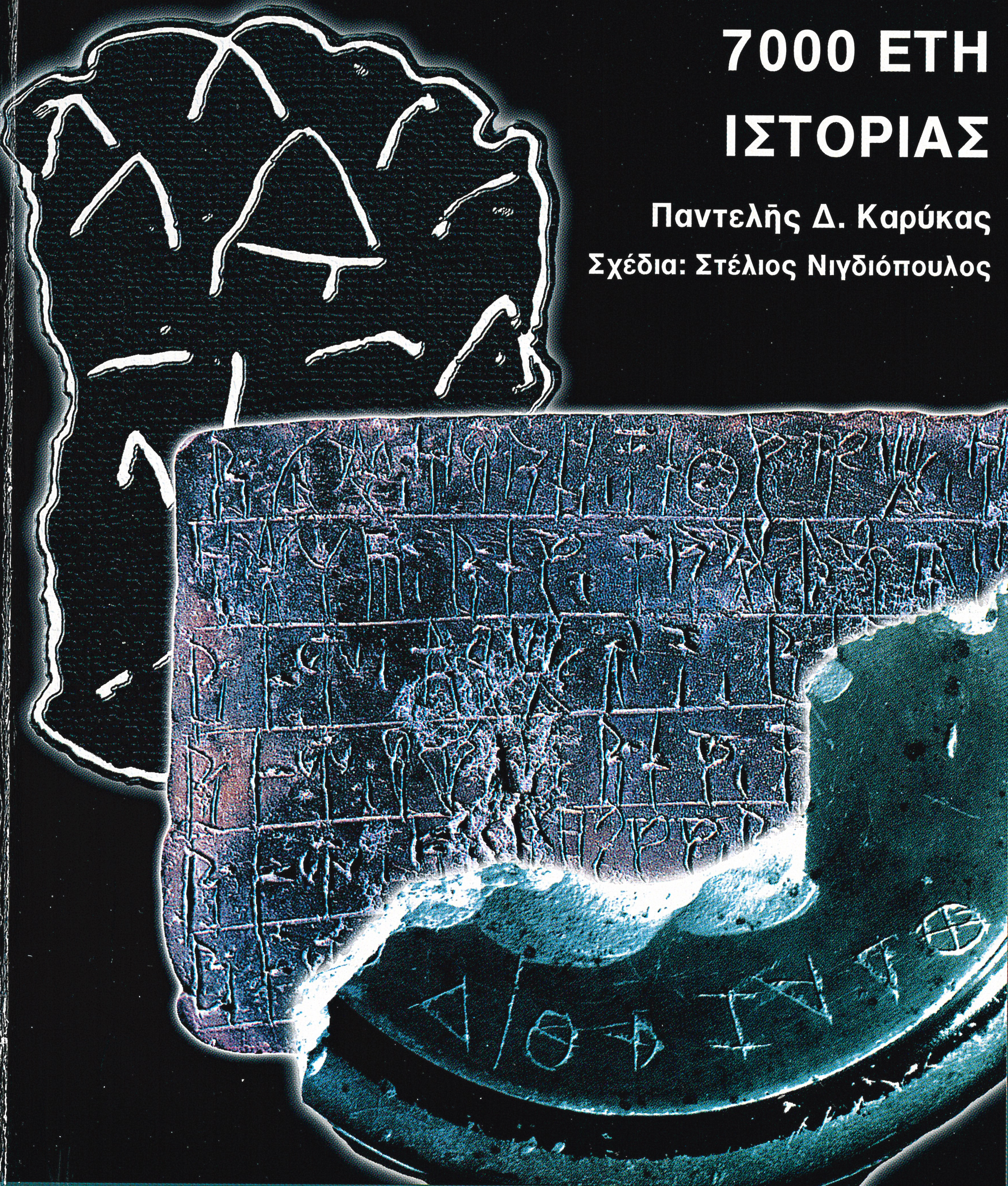
ΕΤΟΣ 1ο | ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 5 | ΠΟΣΕΙΔΕΩΝΟΣ-ΓΑΜΗΛΙΩΝΟΣ (ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ-ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ) 2003

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΦΗ

7000 ΕΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Παντελῆς Δ. Καρύκας

Σχέδια: Στέλιος Νιγδιόπουλος

ΕΛΛΗΝΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΦΗ

7.000 ΕΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Παντελῆς Δ. Καρύκας

Στήν Ἄννα Τζιροπούλου-Εὐσταθίου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΛΛΗΝΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑ
Διμηνιαία Ἔκδοσις
τῆς "ΑΛΣ Α.Ε."

ΕΚΔΟΤΕΣ
Νικηφόρος Κισσανδράκης
Ἄδωνις Α. Γεωργιάδης

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Ἄδωνις Α. Γεωργιάδης

ΚΕΙΜΕΝΑ
Παντελῆς Δ. Καρύκας

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Εἰρήνη Μπουρδάκου

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΙΣ
Στέλιος Νιγδιόπουλος

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ
Κατερίνα Κουτρῆ

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ
Κωνσταντῖνος Ποταμιᾶνος

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
Ἄννα Γιαννακίδου

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΙΑΝΟΜΗΣ
Βασιλεία Κατραβᾶ

ΝΟΜΙΚΟΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ
Δημήτριος Σταθακόπουλος

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ - ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ
Δ. Α. Τζαφερόπουλος

FILM - MONTAZ
Παναγιώτης Κοντομηνᾶς

ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ
IRIS A.E.B.E.

«ΕΛΛΗΝΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑ»

Στουρνάρα 51,
10432, Ἀθῆναι
ΤΗΛ.-Τ/Ο: (210) 52.02.393

28ης Ὀκτωβρίου 43, Λάρισα
ΤΗΛ.-Τ..Ο: 2410-555.043

Ἑρμοῦ 61, Θεσ/νίκη
Τηλ.: 2310 - 282.782

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Τό παρόν τεῦχος τό ὁποῖο τώρα κρατᾶτε στά χέρια σας, ἀποτελεῖ γιά ἐμᾶς ἕναν ἱστορικό σταθμό. Τό αἰσθάνομαι ὡς τό κλείσιμο ἑνός μεγάλου κύκλου.

Ἄς γίνω ὅμως πιό συγκεκριμένος. Ὅταν ξεκίνησα τίς σπουδές μου στό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, στό Τμῆμα τῆς Ἱστορίας καί τῆς Ἀρχαιολογίας τό 1991 ἀντιμετώπισα, ὅπως καί ὅλοι ἄλλωστε, μία ἀπίστευτη προκατάληψι σέ σχέσι μέ τήν ἑλληνική ἱστορία. Δέν ἔπρεπε κατά κανέναν τρόπο, οὐδείς νά ὑποστηρίζη ὅτι θά μποροῦσε καί νά ἦταν δυνατόν ἡ ἑλληνική παρουσία στόν χρόνο, νά ἦταν μεγαλύτερη ἀπό 4.000 τό πολύ χρόνια.

Ὑπῆρχαν λοιπόν κάποια συγκεκριμένα δόγματα, τά ὁποῖα ἐξασφάλιζαν αὐτή τήν ἄποψι, δόγματα πού ὅποιος τολμοῦσε νά σκεφθῆ νά ἀμφισβητήση, μέ ἐπιστημονικά ἐπιχειρήματα βεβαίως, ἀμέσως χαρακτηριζόταν ὡς γραφικός, ὡς περίεργος κλπ.

Ἕνα ἀπό αὐτά τά δόγματα ἦταν καί ἡ Φοινικική προέλευσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀλφαβήτου καί στήν οὐσία, ἔτσι παρουσιαζόταν ἡ ξένη προέλευσις τῆς γραφῆς στήν Ἑλλάδα. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες κατά τούς Ἀκαδημαϊκούς κύκλους τῆς χώρας τότε, ἦσαν ὁπωσδήποτε ἀγράμματοι, ἕως ὅτου κάποιοι πολιτισμένοι Σημιτοφοίνικες τούς ἔμαθαν νά γράφουν.

Ἡ ἄποψις αὐτή, πού δυστυχῶς ἔτσι τήν μαθαίνουν καί τά παιδιά μας στά σχολεῖα, εἶναι, σᾶς διαβεβαιώνω ἀπολύτως γι' αὐτό καί αὐθαίρετη καί κατά συνέπεια ἐντόνως ἀμφισβητούμενη ἀπό πολλούς ἐπιστήμονες. Ὅμως τά ἐπιχειρήματα ὅσων τήν ἀμφισβητοῦν, δέν ἀκούγονται ποτέ στά πανεπιστημιακά μας ἕδρανα, οὔτε κἄν γιά νά τά ἀνατρέψουν οἱ σοφοί μας καθηγητές. Ἁπλῶς ἀπαγορεύεται καί νά ἐκφράση κανείς κάποια

ἀντίρρησι, ἐάν βεβαίως ἐπιθυμῆ ὁ φοιτητής νά περάση τό μάθημα...

Ὅταν λοιπόν ἱδρύσαμε τήν ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ἀπό τήν ἀρχή ἀποφασίσαμε νά λάβουμε θέσι στά διάφορα "δύσκολα" ζητήματα, χωρίς νά λαμβάνουμε ὑπ' ὄψιν τίς τυχόν ἀντιδράσεις. Ἤμασταν ἀποφασισμένοι νά διδάξουμε αὐτό πού θεωρούσαμε ὀρθόν καί σέ ἀντίθεσι μέ τήν πανεπιστημιακή πρακτική, οὐδέποτε ἀπαγορεύσαμε τήν ἀντίθετη ἄποψι. Βεβαίως ὅποτε κάποιος προσπάθησε νά ἀμφισβητήση αὐτό πού ἐμεῖς ἀπό τήν ἀρχή διδάσκαμε -τήν ἑλληνική δηλαδή καταγωγή καί τῆς γραφῆς μας ἐν γένει καί τοῦ Ἀλφαβήτου μας συγκεκριμένα- δέν τά κατάφερε. Τά ἀποδεικτικά στοιχεῖα εἶναι πάμπολλα καί ὡρισμένα μόνον ἀπό αὐτά θά βρῆτε στό παρόν μας τεῦχος, ἀρκετά ὅμως γιά νά πεισθῆ καί ὁ πλέον δύσπιστος.

Θά ἤθελα λοιπόν ἐπί τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς παρούσης ἐκδόσεως νά εὐχαριστήσω ἰδιαιτέρως τόν συνεργάτη μας τόν κ. Παντελῆ Καρύκα γιά τήν θαυμάσιά του ἐργασία, ὅπως καί τήν ἀρχαιολόγο μας τήν κ. Εἰρήνη Μπουρδάκου γιά τήν πολύτιμη συνεισφορά της. Ἰδιαιτέρως ὅμως θά ἤθελα δημοσίως νά εὐχαριστήσω τήν δασκάλα μας, τήν κ. Ἄννα Τζιροπούλου-Εὐσταθίου, είς τήν ὁποία καί θά ἀφιερώσω τήν παροῦσα ἔκδοσι, διότι μέ τίς μελέτες καί τά ἐπιστημονικά της ἐπιχειρήματα ἀπό τήν ἀρχή αὐτῆς τῆς προσπάθειας, μᾶς "προστάτεψε" ἀπό τούς διαφόρους συκοφάντες, πού ἤθελαν νά παρουσιάσουν τήν ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ, ὡς ἕναν χῶρο μυθομανῶν.

Μετά Τιμῆς
Ἄδωνις Α. Γεωργιάδης
Ἐκδότης/Διευθυντής

Ἐγγραφῆτε συνδρομητές στήν νέα προσπάθεια τῆς «ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ» μέ 29€. Ἡ συνδρομή καλύπτει ἕξη τεύχη ἐτησίως καί φυσικά, ὅπως πάντοτε, οἱ συνδρομητές μας θά λάβουν πλούσια δῶρα. Εἰδικά γιά τούς συνδρομητές τοῦ περιοδικοῦ «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ» ὑπάρχει εἰδική προσφορά, ἡ ὁποία εἶναι 25€ ἐτησίως. Τηλεφωνῆστε τώρα στό (010) 52.02.393 καί καταθέστε τά χρήματα στήν ALPHA BANK στόν λογαριασμό 104-00-2310008729 στό ὄνομα Ἄδωνις Γεωργιάδης γιά τήν συνδρομή στό περιοδικό «ΕΛΛΗΝΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑ».

Εἰσαγωγή

Τό ζήτημα τῆς γενέσεως τῆς γραφῆς ὑπῆρξε ἐδῶ καί πολλά ἔτη σημεῖο τριβῆς καί πεδίο ἀναπτύξεως διαφόρων θεωριῶν. Ἀπό τά τέλη τοῦ 18ου αἰ. ὅμως, καί ἰδιαιτέρως ἀπό τό 1816 καί ἔπειτα, τό ζήτημα τῆς γραφῆς ἐτέθη ἐπί νέων, «ἰνδοευρωπαϊκῶν» βάσεων. Ἡ ἔκφρασις τῆς ἰνδοευρωπαϊκῆς - βλ.ἰνδογερμανικῆς- θεωρίας ἀπό τόν Βορρᾶ, καθαρό προϊόν τοῦ ἀναγεννημένου γερμανικοῦ ἐθνικισμοῦ, μετά τήν νικηφόρο λῆξι τῶν Ναπολεοντείων Πολέμων, δέν ἦταν δυνατό νά ἀφήση ἐκτός τό ζήτημα τῆς γραφῆς. Ὤφειλε καί ἡ γραφή νά καταστῆ ἐφεύρημα τῶν ἀνυπάρκτων ἰνδοευρωπαίων Ἀρίων. Μητέρα δέ ὅλων τῶν γλωσσῶν ἀπεκλήθη ἡ σανσκριτική. Ἀπό τότε φυσικά ἔχουν παρέλθει πολλά ἔτη καί νέα ἀρχαιολογικά εὑρήματα ἔχουν ἔλθει στό φῶς, τά ὁποῖα στήν πιό καλή γιά τούς ἰνδοευρωπαϊστάς περίπτωσι, θέτουν ἐν ἀμφιβόλῳ τήν θεωρία τους. Ὡστόσο αὐτοί συνεχίζουν ἀκάθεκτοι νά διαβιοῦν ἐντός τῆς πλάνης των, λοιδορῶντας τά νεώτερα στοιχεῖα ἤ ἀκόμη χειρότερα ἀγνοῶντας τα. Κι ὅμως τό ζήτημα τῆς γραφῆς, χάρις στήν ἀρχαιολογική σκαπάνη, ἔχει μέ τήν σειρά του ἀρχίσει νά ξεκαθαρίζη. Πέρα ἀπό κάθε διάθεσι σωβινισμοῦ ἤ προγονολατρίας, ἡ ἑλληνική γῆ ἔχει ἀρχίσει νά ἀναδεικνύεται καί πάλι στό μεγάλο βιβλίο τῆς ἀνθρωπότητος, φανερώνοντας ἀπό τά σπλάγχνα της ἀνεκτίμητους ἱστορικούς θησαυρούς, γιά ὅσους ἐπιθυμοῦν νά τούς ἀναγνώσουν.

Προϊστορική βραχογραφία μέ σημεῖα πρωτογραφῆς ἀπό τήν Ρουμανία. Τά σημεῖα παρουσιάζουν ἐκπληκτικές ὁμοιότητες μέ αὐτά, πού ἔχουν χαραχθῆ ἐπάνω στήν πινακίδα, πού ἀνεκαλύφθη στό Δισπηλιό Καστοριᾶς.

Σύμφωνα μέ τόν καθηγητή Γ.Χ.Χουρμουζιάδη, ἡ ἐνδεχόμενη ἀποκρυπτογράφησις τῆς πρωτογραφῆς τῆς 6ης-5ης χιλιετίας π.Χ. μπορεῖ νά σημαίνη ἱστορικῆς σημασίας ἀποκαλύψεις (Γ.Χ.Χουρμουζιάδης, 2002).

Κεφ. 1
Ἡ γένεσις τῆς γραφῆς

Ὅταν ὁ Σωκράτης συνάντησε τόν νεαρό Φαῖδρο, ἄρχισε νά τοῦ διηγῆται τήν κάτωθι ἱστορία ὑπό τήν σκέπη τοῦ ἱεροῦ τῶν Νυμφῶν καί τοῦ Πανός:

«Ἄκουσα νά λένε ὅτι κοντά στήν Ναύκρατι τῆς Αἰγύπτου ὑπῆρξε κάποιος ἀπό τούς ἐκεῖ παλιούς θεούς, πού καί τό ἱερό του πτηνό ἦταν αὐτό, πού, ὡς γνωστό, τό ὀνομάζουν Ἴβι, καί ὅτι ὁ ἴδιος ὁ θεός ὠνομαζόταν Θεύθ. Ἄκουσα λοιπόν ὅτι αὐτός πρῶτος ἀνεκάλυψε καί τόν ἀριθμό καί τήν ἀρίθμησι καί τήν γεωμετρία καί τήν ἀστρονομία καί ἀκόμη τό παιγνίδι μέ τούς πεσσούς καί τό παιγνίδι μέ τούς κύβους καί ἐπί πλέον τά γράμματα. Καί καθώς τότε ἦταν βασιλεύς ὅλης τῆς Αἰγύπτου ὁ Θαμούς, κοντά στήν μεγάλη πόλι τῆς ἐπάνω χώρας (τῆς Ἄνω Αἰγύπτου), πού οἱ Ἕλληνες τήν ὀνομάζουν Αἰγυπτιακές Θῆβες καί τόν θεό της Ἄμμωνα, ἀφοῦ ἦλθε σ' αὐτόν ὁ Θεύθ τοῦ ἐπέδειξε τίς ἐφευρέσεις του καί ὑπεστήριξε ὅτι πρέπει νά διαδοθοῦν στούς ἄλλους Αἰγυπτίους. Καί τότε ὁ βασιλεύς ρώτησε, ποιά χρησιμότητα ἔχει ἡ κάθε ἐφεύρεσις, καί ἐνῶ ἐκεῖνος τοῦ ἐξηγοῦσε διεξοδικά, ὁ βασιλεύς ὅ,τι τοῦ φαινόταν σωστό ἤ ἄλλοτε πάλι λάθος, ἀνάλογα τό μέν τό ἀπεδοκίμαζε καί τό ἄλλο τό ἐπαινοῦσε. Πολλές λοιπόν κρίσεις σχετικά μέ τήν κάθε τέχνη χωριστά καί θετικές καί ἀρνητικές λέγεται ὅτι διετύπωσε ὁ Θαμούς στόν Θεύθ, πού θά μακρηγορούσαμε, ἐάν τίς ἐκθέταμε μέ λεπτομέρειες. Ὅταν ἔφθασε στήν περίπτωσι τοῦ γραπτοῦ λόγου, εἶπε ὁ Θεύθ, «αὐτή λοιπόν ἡ μάθησις, βασιλιά μου, θά καταστήση τούς Αἰγυπτίους περισσότερο σοφούς καί μέ πιό καλό μνημονικό, γιατί εὑρέθη τό φάρμακο γιά τήν μνήμη καί τήν σοφία». Αὐτός ὅμως ἀπήντησε: «Ἐφευρετικώτατε Θεύθ, ἄλλος μέν ἔχει τήν δύναμι νά ἐφευρίσκη τά σχετικά μέ τίς τέχνες, ἄλλος ὅμως νά κρίνη, πόσο

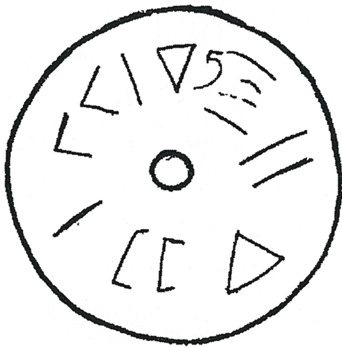
θά βλάψουν καί πόσο θά ὠφελήσουν ἐκείνους, πού πρόκειται νά τίς χρησιμοποιήσουν. Καί ἐσύ τώρα, ἐπειδή εἶσαι ὁ ἐφευρέτης τῶν γραμμάτων, ἀπό συμπάθεια εἶπες τό ἀντίθετο ἀπό ἐκεῖνο, πού πραγματικά μποροῦν. Διότι αὐτά τά γράμματα θά προξενήσουν λήθη στίς ψυχές ἐκείνων, πού θά τά μάθουν, ἀπό ἔλλειψι ἀσκήσεως τῆς μνήμης, ἐπειδή, ἀπό ἐμπιστοσύνη στήν γραφή, θά ἀνακαλοῦν τά πράγματα στήν μνήμη τους ἀπ' ἔξω, δηλαδή μέ ξένα σημάδια καί ὄχι οἱ ἴδιοι ἀπό μέσα, ἀπό τόν ἴδιο τους τόν ἑαυτό. Δέν βρῆκες λοιπόν φάρμακο γιά τήν μνήμη τήν ἴδια, ἀλλά γιά τήν ὑπενθύμισι. Καί προσφέρεις στούς μαθητές σου ἐπιφανειακή σοφία καί ὄχι τήν ἀλήθεια. Διότι, ἀφοῦ μάθουν πολλά σύμφωνα μέ τήν ἄποψί σου ἀπό τά βιβλία χωρίς διδασκαλία, θά φαίνωνται ὅτι εἶναι πολυμαθεῖς, ἐνῷ στήν πραγματικότητα θά εἶναι, ὡς ἐπί τό πλεῖστον, ἀμαθεῖς καί ἀνυπόφοροι στήν συναναστροφή, ἐπειδή θά ἔχουν γίνει δοκησίσοφοι ἀντί γιά σοφοί».

Ὁ μῦθος τοῦ ἐφευρέτου τῶν τεχνῶν Θεύθ εἶναι πλαστός, προσωπικό δημιούργημα τοῦ Πλάτωνος.[1] Μέσα ἀπό τόν πλατωνικό διάλογο τοῦ Φαίδρου ὅμως τίθενται ἴσως γιά πρώτη φορά οἱ προβληματισμοί ἀναφορικά μέ τήν αἰτία γενέσεως τῆς γραφῆς. Οἱ ἄνθρωποι δημιούργησαν τελικά τόν γραπτό λόγο γιά νά γίνουν περισσότερο σοφοί καί νά συμβάλουν στήν μνήμη τῆς ἀνθρωπότητος μέσῳ τῆς ὑπομνήσεως ἤ ἦσαν οἱ κοινωνικοοικονομικές ἀνάγκες, πού τούς τό ἐπέβαλαν; Ἡ ὕπαρξις τοῦ γραπτοῦ λόγου προϋποθέτει μέ τήν σειρά της τήν ὕπαρξι τοῦ προφορικοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος βάσει τῶν παρατηρήσεων τοῦ Πλάτωνος προφανῶς προϋπῆρχε. Ὁ χρονολογικός προσδιορισμός τῆς γενέσεως τοῦ προφορικοῦ λόγου λειτουργεῖ τρόπον τινά ὡς terminus ante quem γιά τόν ἀντίστοιχο προσδιορισμό τοῦ γραπτοῦ λόγου καί τελικά τοῦ ἴδιου τοῦ ἐξανθρωπισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Σύμφωνα μέ τόν Ρίτσαρντ Κλάϊν, καθηγητή τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Στάνφορντ, «πρίν ἀπό 50.000 χρόνια, τυχαία γενετική μεταλλαγή ὡδήγησε σέ γενική καί κρίσιμη ἐπανασύνδεσι ὅλων τῶν νευρικῶν συνάψεων τοῦ ἐγκεφάλου, πού μέ τήν σειρά της ὡδήγησε σέ σημαντική πρόοδο τῆς ὁμιλίας. Ἡ καταγωγή τῆς ἀνθρώπινης ὁμιλίας εἶναι ἄλλο ἕνα

ΚΟΙΝΑ ΣΥΜΒΟΛΑ

ΔΙΣΠΗΛΙΟ	ΓΡΑΜΜΙΚΗ Α΄
	(;)

Ἐνεπίγραφο πήλινο σφονδύλι τῆς 5ης χιλετίας π.Χ. ἀπό τήν συλλογή Σταθάτου. Ε.Α.Μ. Κάποια σύμβολα εἶναι κοινά μέ αὐτά τῆς ἐπιγραφῆς ἀπό τό Δισπηλιό, καθώς καί μέ τήν Γραμμική Β΄ (σχ. Εἰρήνη Λ. Μπουρδάκου).

μεγάλο μυστήριο τῆς ἐξελίξεως. Ἡ βελτίωσις τῶν ἐπικοινωνιῶν ἔδωσε τήν δυνατότητα στούς ἀνθρώπους νά ἐφαρμόσουν περίπλοκους κοινωνικούς κανόνες δίδοντάς τους τήν ἱκανότητα νά ἐφεύρουν καί νά διαχειρισθοῦν τόν πολιτισμό». Ὁ Δρ. Κλάιν τοποθετεῖ τήν γενετική αὐτή μεταλλαγή, βάσει τῆς γνωστῆς ἀφροκεντρικῆς θεωρίας, στήν Ἀφρική.[2] Στήν πρώιμη κοινωνικοποίησι τοῦ ἀνθρώπου καί στήν γένεσι τῆς ἐπικοινωνίας, ἀποδίδονται καί τά σήματα, πού ἐμφανίζονται στήν παλαιολιθική τέχνη. Ὁ ἄνθρωπος, σύμφωνα μέ τόν ἀείμνηστο καθηγητή Ἐπιγραφικῆς, Α.-Σ. Ἀρβανιτόπουλο, ἤδη ἀπό τούς Παλαιολιθικούς χρόνους εἶχε ἀρχίσει νά συγκροτῆ κοινωνίες καί προσεπάθησε νά ἐκφράση τίς στοιχειώδεις σκέψεις καί θελήσεις

Στέλιος

του, τόσο γιά νά θυμᾶται ὁ ἴδιος κάποια γεγονότα, ὅσο καί γιά νά συνεννοῆται μέ τούς ἄλλους. Γι' αὐτό ἐχάρασσε ἐπάνω σέ ὀστέϊνα ἀντικείμενα ποικίλα σύμβολα, σχήματα ἤ γραμμές. Κάποιοι ἐπιστήμονες, ὅταν ἄρχισαν νά ἀνακαλύπτωνται οἱ βραχογραφίες καί τά σχέδια τῶν σπηλαίων, ἐθεώρησαν ὅτι ἐπρόκειτο γιά γράμματα ἤ σύμβολα ἑνός προκατακλυσμιαίου πολιτισμοῦ.[3] Ἄλλωστε καί ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης ἀποδίδει σέ αὐτές τίς εἰκόνες κάποιο νοηματικό περιεχόμενο, ὅταν ἀναφέρῃ πώς τό ὄνομα γιά τό κάθε ἀντικείμενο εἶναι ὅ,τι καί ἡ ζωγραφιά γιά τό ἀντικείμενο, πού παριστάνει.[4] Σύμφωνα μέ τήν Γ.Κουρτέση-Φιλιππάκη, τά πρώιμα αὐτά σύμβολα «εἶναι ἀναμφισβήτητο ὅτι εἶχαν κάποιο νόημα, τό ὁποῖο βέβαια μᾶς διαφεύγει καί ἔπαιζαν σημαντικό ρόλο στήν συνολική σύνθεσι».[5] Ἀπό τήν ἄλλη οἱ ἀμφιλεγόμενες ἀπό ὡρισμένους ἔρευνες τοῦ Ἄρη Πουλιανοῦ μοιάζουν νά ρίχνουν φῶς στό μυστήριο τῆς καταγωγῆς τῆς ἀνθρώπινης ὁμιλίας. Σύμφωνα μέ τόν Kenneth Oakley, ὁ ἄνθρωπος ἐξανθρωπίζεται ἀπό τήν στιγμή, πού ἀρχίζει νά χρησιμοποιῇ ἐργαλεῖα. Ὁ ὁρισμός αὐτός φαίνεται ὅτι ἔχει υἱοθετηθῆ καί ἀπό τόν Ἄρη Πουλιανό, ἀναφορικά μέ τήν περίπτωσι τοῦ ἐλέφαντα τοῦ Περδίκκα. Ἀναφέρει χαρακτηριστικά ὁ σκαπανεύς τῆς θέσεως ἐν ἔτει 1977: «Οἱ ἄνθρωποι ἀπό πολύ νωρίς δείχνουν νά ἔχουν ὠργανωμένο κυνήγι καί ὅταν κυνηγοῦν ἐλέφαντες στήν Πτολεμαΐδα καί ὅταν κυνηγοῦν ἱππάρια στήν Τρίλλια. Τό «ὠργανωμένο κυνήγι», τό μαζικό ἤ καί τό «συντροφικό» μέ ἄλλη ἔκφρασι, 30 περίπου κυνηγῶν γιά ἕναν ἐλέφαντα, ὅπως δείχνουν τά ἐγκαταλελειμμένα ἐργαλεῖα στόν Περδίκκα, εἶναι ἕνα νέο ἀποκαλυπτικό στοιχεῖο στήν Παλαιοκοινωνιολογία. Ὠργανωμένο κυνήγι, χωρίς κάποια γλῶσσα, χωρίς ἔστω κάποιον ἔναρθρο λόγο, τελείως πρωτόγονο πιστεύω, δέν γίνεται. Κάποιος ἀπό τήν ὁμάδα τῶν κυνηγῶν ἔδινε τό σύνθημα τῆς ἐκκινήσεως ἤ καί τῆς ἐπιθέσεως, ἔστω γιά νά τρομάξουν τό ἄγριο ζῶο (ὁ Ἐλέφαντας τοῦ Περδίκκα εἶχε περίπου 5μ. μῆκος καί 4μ. ὕψος), πράγματα,

Ὁ πρῶτος Ἕλλην γραφεύς ἐπί τῷ ἔργῳ στόν λιμναῖο οἰκισμό τοῦ Δισπηλιοῦ Καστοριᾶς κατά τήν 6η χιλιετία π.Χ. (Πίνακας τοῦ Στέλιου Νιγδιόπουλου).

πού δέν γίνονται χωρίς κάποιο ἅλμα στόν ἔναρθρο λόγο πρίν ἀπό 3 ἑκ. χρόνια. Δέν ἔχει δίκιο ὁ Walker (1966), πού γιά τήν ἴδια ἐποχή στήν Ἀφρική τούς θεωρεῖ «ζῶα», δηλαδή τελείως ἄλαλα. Καί μόνο ἡ δεξιοχειρία τους ἀποδεικνύει τήν ὕπαρξι ἔναρθρου λόγου».[6]

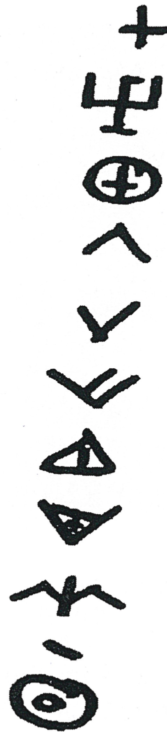
Νεολιθικά Σήματα

Ἡ χρονολογία ἐνάρξεως τῆς χρήσεως τοῦ προφορικοῦ λόγου παραμένει λοιπόν ἕνα ἄλυτο πρόβλημα, οἱ ρίζες τοῦ ὁποίου ἀναζητοῦνται πρίν ἀπό 50.000 ἤ ἀκόμη καί πρίν ἀπό 3 ἑκατομμύρια χρόνια. Ἡ παρατήρησις αὐτή φαίνεται νά δικαιολογῆ τά λόγια τοῦ καθηγητοῦ Χουρμουζιάδη ὅτι ἡ ἀρχή τῆς ἱστορίας τῆς πρωτογραφῆς χάνεται πολύ βαθειά στήν Νεολιθική περίοδο,[7] ἴσως καί στό μεταβατικό στάδιο τῆς Μεσολιθικῆς, ὅπως ἀποδεικνύουν τά εὑρήματα τοῦ Ἀζιλίου πολιτισμοῦ, ἀπό τό ὁμώνυμο σπήλαιο Mas -d'Azil (dip. Ariége) στήν Γαλλία.[8] Τό Mas -d'Azil τόσο σάν φυσική διαμόρφωσις ὅσο καί σάν ἀρχαιολογική θέσις εἶναι ἀπό τούς πιό ἐντυπωσιακούς τόπους, ὅπου ὁ προϊστορικός ἄνθρωπος ἄφησε κατάλοιπα τῆς ζωῆς καί τῶν ἔργων του. Τό ἴδιο τό σπήλαιο εἶναι μία τεράστια φυσική σήραγγα σκαμμένη ἀπό τόν ποταμό Arize, ὁ ὁποῖος δημιούργησε αὐτήν τήν ὑπόγεια διάβασι. Ἐκτός ἀπό τήν κεντρική φυσική σήραγγα, ὅπου ρέει ὁ ποταμός, ἀνοίγονται στήν δεξιά ὄχθη ἕνα πλέγμα ἄλλων στοῶν καί αἰθουσῶν. Πρόκειται γιά ἕναν τεράστιο ὑπόγειο λαβύρινθο, σκαμμένο στόν βράχο ἀπό τά νερά τοῦ ποταμοῦ, μέσα στόν ὁποῖο ὑπάρχει συνεχής καί πυκνή διαδοχή ἀρχαιολογικῶν στρωμάτων τῆς ὕστέρας παλαιολιθικῆς, τῆς μεσολιθικῆς καί τῆς νεολιθικῆς. Ἴσως ἐδῶ νά ἔχη ἀνακαλυφθῆ καί τό νῆμα, πού θά μᾶς ὁδηγήση τελικά μέσα στόν σκοτεινό λαβύρινθο τῆς πρωτογραφῆς. Ἀνάμεσα στά μεσολιθικά (9η π.Χ. χιλιετία) εὑρήματα τοῦ σπηλαίου περιλαμβάνονται χαλίκια τοῦ ποταμοῦ μέ ἐγχάρακτα ἤ γραπτά σχέδια μέ κόκκινο ἤ μαῦρο χρῶμα. Ἀνάμεσα στά σχέδια κάποια χαρακτηρίζονται ὡς ἀλφαβητόμορφα ἀπό τόν Ἀ. Ζώη. Παρατηρῶντας προσεκτικά τούς συνδυασμούς τῶν γραμμάτων διακρίνουμε πράγματι τόν σχηματισμό

Α Β Γ

Συγκριτικός πίναξ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Α.Π.Θ. Γ.Χ. Χουρμουζιάδη μέ δείγματα «σημάτων» ἀπό τήν πινακίδα τοῦ Δισπηλιοῦ, τήν Γραμμική Α΄, καί ἀπό παλαιοευρωπαϊκές πινακίδες (Γ.Χ.Χουρμουζιάδης, 1996).

μιᾶς διφθόγγου (ΕΙ), ἤ ἀκόμη καί ἑνός μεμονωμένου γράμματος (Ε ἤ Μ). Κάποια ἄλλα πάλι σχέδια ἐπί τῶν χαλικιῶν θυμίζουν μονάδες μετρήσεως (ΙΙΙ: μονάδες, ...: δεκάδες, ///: ἑκατοντάδες), ὅπως αὐτές, πού ἀπαντοῦν στά κρητικά ἱερογλυφικά κείμενα καί στίς πινακίδες τῆς Γραμμικῆς Α΄. Δύο φορές τοὐλάχιστον παρατηροῦμε καί τό σύμβολο ka, δηλωτικό τῶν σιτηρῶν. Τό σύμβολο αὐτό ἀπαντᾶ τόσο στήν Γραμμική Α΄, ὅσο καί στήν Γραμμική Β΄, καθώς καί σέ κάποια κωνικά σφραγίσματα τοῦ 17ου π.Χ. αἰ., πού ἔχουν ἀνακαλυφθῆ στήν Μαργιανή ἀπό τόν Βίκτωρα Σαρηγιαννίδη.[9] Μερικά ἀπό τά σχέδια αὐτά εἶναι, σύμφωνα μέ τόν Obermaier, ἔσχατες σχηματο-

Ἡ προϊστορική σφραγίδα ἀπό τά Γιαννιτσά χρονολογεῖται ἐπίσης στά 5.000 π.Χ. Φαίνεται ὅτι ὁ ρόλος τῆς Μακεδονίας ὑπῆρξε καθοριστικός τόσο στήν ἐξάπλωσι τοῦ ἀνθρώπου (ἀρχάνθρωπος Πετραλώνων καί Τρίλλιας Χαλκιδικῆς), ὅσο καί στήν διάδοσι τῆς γραφῆς (ἐφ. Ἔθνος).

ποιήσεις ἀνθρωπίνων μορφῶν. Ὅμοια ὑπάρχουν στίς μεσολιθικές βραχογραφίες τοῦ ἀνατολικοῦ ἱσπανικοῦ κύκλου, ἀλλά καί σέ ἄλλες θέσεις στήν Γαλλία.[10] Μποροῦμε λοιπόν νά μιλᾶμε γιά πρωτογραφή σέ αὐτούς τούς τόσο πρώιμους χρόνους, ὅπως εἶναι ἡ 9η χιλιετία π.Χ.;[11] Ἤ μήπως πρόκειται τελικά γιά μία ἀκόμη καλλιτεχνική ἔκφρασι τοῦ μεσολιθικοῦ ἀνθρώπου, πού ἁπλῶς ἀντιγράφει διακοσμητικές μορφές, οἱ ὁποῖες ἐνυπάρχουν στήν φύσι; Θεωροῦμε ὅτι μέχρι νά ἀνακαλυφθοῦν περισσότερα στοιχεῖα ἀναφορικά μέ αὐτήν τήν περίοδο θά ἦταν ἴσως προτιμότερο νά υἱοθετήσουμε τήν ἄποψι τοῦ Ἀ. Ζώη, χαρακτηρίζοντας τά γράμματα ἐπί τῶν ποταμίων κροκαλῶν, ὡς ἀλφαβητόμορφα σχέδια.

Τά τελευταῖα χρόνια ὡστόσο στήν Ἑλλάδα, οἱ νέες ἀποκαλύψεις πρωτογραφῶν, ὅπως αὐτές τοῦ Δισπηλιοῦ καί τῶν Γιαννιτσῶν,

μοιάζουν νά διαφωτίζουν ἀκόμη καί αὐτούς τούς πλήρως ἀνεξερεύνητους χρόνους. Σύμφωνα μέ τόν καθηγητή Χουρμουζιάδη, «ἡ παρουσία ἐνδείξεων πρώιμης γραφῆς, τῆς ὁποίας ἡ ἐνδεχόμενη ἀποκρυπτογράφησις μπορεῖ νά σημαίνη ἱστορικῆς σημασίας ἀποκαλύψεις, δείχνουν ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ προϊστορικοῦ οἰκισμοῦ δέν ἦσαν παγιδευμένοι, χωρίς προοπτικές, στό καθημερινό πάρε-δῶσε μέ τήν λίμνη καί τούς μικροεμπόρους, πού ἀνεβοκατέβαιναν στήν περιοχή».[12] Ἴσως καί αὐτή ἡ ἐπικοινωνία μέ τούς ἐμπόρους ὅμως νά τούς εἶχε ὡδηγήσει στήν ἀνάπτυξι μιᾶς τέτοιας γραπτῆς ἐπικοινωνίας μέσα στά πλαίσια τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Τά σήματα, πού ἔχουν ἀνακαλυφθῆ χαραγμένα ὄχι μόνον ἐπάνω στήν ξύλινη πινακίδα, ἀλλά καί σέ κάποια κομμάτια κεραμεικῶν, «θά πρέπει νά συνιστοῦσαν ἕνα πρωτογενές «σύστημα» μεταδόσεως μιᾶς πληροφορίας, πού ἡ χρῆσις τους ἀφοροῦσε στίς σχέσεις αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι κατασκεύαζαν αὐτά τά ἀντικείμενα μέ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι τά ἀπεδέχοντο καί τά ἀξιοποιοῦσαν στίς δραστηριότητές τους».[13] Ἡ πινακίδα τοῦ Δισπηλιοῦ χαραγμένη ἐπάνω σέ ἕνα ξύλινο ἐξάρτημα βάρκας,[14] μᾶς θυμίζει ἴσως τό εὔλαλον ξύλον ἀπό τήν μαγική φυγό, πού προσέθεσε ἡ Ἀθηνᾶ Ἐργάνη ἐπάνω στό ταχύ πλοῖο τῶν Ἀργοναυτῶν. Ἡ ἴδια ἡ πινακίδα ὅμως ἐχρονολογήθη μέ ἄνθρακα C14 στά 5.260 π.Χ.! Ἀρκετά δέ ἀπό τά σύμβολά της εἶναι κοινά μέ κάποια ἀπό αὐτά, τά ὁποῖα ἀπεικονίζονται ἐπάνω στίς ὁμήλικες παλαιοευρωπαϊκές πινακίδες, ἀλλά καί στίς μεταγενέστερες πινακίδες τῆς Γραμμικῆς Β΄ καὶ στήν Κυπριακή γραφή. Προσφάτως παρατηρήσαμε ὅτι στήν Συλλογή Σταθάτου στό Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο, φυλάσσεται ἕνα ἀκόμη πήλινο σφονδύλι τῆς 5ης π.Χ. χιλιετίας, μέ πρωτογραφή, κάποια ἀπό τά σύμβολα τοῦ ὁποίου παρουσιάζουν ὁμοιότητες μέ αὐτά τοῦ Δισπηλιοῦ, ἀλλά καί τῆς Γραμμικῆς Α΄. Ἤδη ἀπό τό 1961 ἦσαν γνωστές τρεῖς πήλινες πινακίδες μέ ἀνάλογα τοῦ Δισπηλιοῦ σήματα ἀπό τήν Ταρταρία-Κλούζ τῆς Ρουμανίας (jud. Alba), τά ὁποῖα ἐχρονολογήθησαν ἐπίσης μέ ἄνθρακα C14 ἀνάμεσα στά 5300-5200 π.Χ.[15] Χαρακτηρίσθηκαν τότε ἀπό τούς Ρουμάνους ἀρχαιολόγους αὐτές οἱ πρωτογραφές ὡς Σουμεριακά καί Ἀρχαῖα Ἑλληνικά! Ἐθεωρήθη μάλι-

στα πώς ἀνήκουν στήν ἴδια ὁμάδα πρωτογραφῶν μέ αὐτά τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Turdas, γνωστό σήμερα ὡς Vinca.[16] Σέ αὐτά τά εὑρήματα ἔρχεται νά προστεθῆ μία νέα πρωτογραφή, ἀδημοσίευτη ἀκόμη, ἡ ὁποία ἀνεκαλύφθη τό φθινόπωρο τοῦ 2001 στήν νεολιθική θέσι Ἰσάϊα τῆς Ρουμανίας. Ἡ πρωτογραφή τήν ὁποία προσπαθεῖ νά ἀποκρυπτογραφήση ὁ καθηγητής Nicolae Ursulescu (Παν/μιον Ἰασίου), τοποθετεῖται χρονολογικά βάσει τῶν συνευρημάτων στά 6000 π.Χ.[17] Ἀνάλογα προϊστορικά γεωμετρικά σημεῖα μοιάζουν νά ἔχουν ἀποτυπωθῆ καί στίς δύο πήλινες πινακίδες ἀπό τόν Πρώιμο Χαλκολιθικό πολιτισμό τῆς Γκραντέσνιτσα, στήν περιοχή τῆς Βράτσα. Στήν πρώτη μάλιστα διακρίνουμε έναν ὑποτυπώδη διαχωρισμό τοῦ κειμένου σέ τέσσερεις ἀσύμμετρες σειρές, πού ἀναμοχλεύουν τήν διάρθρωσι τῶν πηλίνων πινακίδων τῆς Γραμμικῆς Β΄. Ὁ προϊστορικός γραφεύς ἔχει σχεδιάσει τά σήματα ἐπάνω στήν ὠοειδῆ ἐπιφάνεια τοῦ πήλινου ὀστράκου, πού ἔχει μῆκος 12,5 ἑκ. καί δύο κάθετες γραμμές δημιουργῶντας μία νοητά σελιδόσχημη πήλινη πινακίδα, ἀνάλογη μέ αὐτές πού ἐχρησιμοποιήθησαν στήν Ἑλληνική Γραμμική Β΄.[18] Μολονότι ὁ πολιτισμός τῆς Γκραντέσνιτσα ἀνήκει στόν κοινό νεολιθικό πολιτισμό τῆς ΝΑ Εὐρώπης, ἐδῶ παρουσιάζονται καί διαμορφώνονται κάποιες ἰδιαιτερότητες, πού ἐμφανίζονται καί στήν σημερινή περιοχή τῆς Δυτικῆς Βουλγαρίας. Ἐξελικτικό στάδιο αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ θά ἀποτελέση ὁ χαλκολιθικός πολιτισμός τῆς 4ης χιλιετίας π.Χ., πού ἀκολουθεῖ καί καρπός τοῦ ὁποίου εἶναι τά πήλινα ὄστρακα μέ τίς πρωτογραφές, οἱ ὁποῖες ἔχουν χαρακτηρισθῆ ἀπό τόν Bogdan Nikolov ὡς ἡ ἀρχαιοτέρα γραφή τῆς Εὐρώπης. Πρίν ἀπό λίγους μῆνες ὡστόσο ἕνα ἄλλο εὕρημα ἀπό τόν Ἑλλαδικό χῶρο ἦλθε νά ἀναστατώση τήν ἀκαδημαϊκή κοινότητα καί νά διαψεύση τρόπον τινά τόν Bogdan Nikolov. Ἀναφερόμεθα φυσικά στήν προϊστορική σφραγίδα, ἡ ὁποία εὑρέθη στά Γιαννιτσά καί χρονολογεῖται στήν 5η χιλιετία π.Χ. Ἡ σφραγίδα διαστάσεων 2,5 x 5,5 ἑκ. ἔχει μακρόστενο σχῆμα μέ ἐπίπεδες καί λειασμένες ἐπιφάνειες, ἐκτός ἀπό τήν ἐσωτερική καί τήν ἐξωτερική ὄψι, οἱ ὁποῖες εἶναι ἐγχάρακτες καί ἔχουν ἀντίστοιχα κοίλη καί κυρτή διαμόρφωσι. Ἡ λε-

ΑΛΦΑΒΗΤΟΜΟΡΦΑ ΣΗΜΑΤΑ	ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΑ
	Τά ἀλφαβητόμορφα σύμβολα τῆς 9ης χιλιετίας π.Χ. ἀπό τό σπήλαιο Μάζ ντ' Ἀζίλ στήν Γαλλία, παραμένουν ἕνα ἄλυτο μυστήριο.

πτομέρεια αὐτή ὑποδεικνύει ὅτι ἡ λίθινη σφραγίδα λειτουργοῦσε ὡς μήτρα καί ὡς ἐκ τούτου ἐπρόκειτο νά μεταφέρη ἕνα μήνυμα μέ πολλούς ἀποδέκτες. Ἔνθεν καί ἔνθεν τῶν χαραγμάτων ὑπάρχουν μικρές ὀπές, οἱ ὁποῖες δηλώνουν ὅτι ὑπῆρχε καί ἕνα δεύτερο -ὅμοιο- κινητό μέρος, μέ ἀντιθετική ὅμως προσκόλλησι. Τά δύο τμήματα συνενώνονταν μέ συνδέσμους, πού στερεώνονταν στίς ὀπές, ἐνῷ ἐπειδή τά διάχωρα ἔχουν διαφορετικό σχῆμα, ἀποτρεπόταν ὁποιαδήποτε περίπτωσις λάθους, δηλαδή ἀνεστραμμένης τοποθετήσεως τῶν δύο μερῶν, ὅταν ἐπρόκειτο νά κατασκευασθῆ ἕνα σφράγισμα. Ἐπάνω στήν ἐπιφάνεια τῆς λιθίνης σφραγίδας ἦσαν εὐδιάκριτα καί σέ ἀντιστροφὴ ἀνάγλυφα μεμονωμένα γραμμικά ἀναπτύγματα, ἄνισα σέ μέγεθος καί διαφορετικά σέ διάταξι. Τά σύμβολα ἤ προϊστορικά γεωμετρικά σημεῖα ἦσαν διευθετημένα πρός τά ἀριστερά ἤ πρός τά δεξιά. Μορφολογικῶς εἶναι πανομοιότυπα μέ αὐτά τῆς Vinca, τῆς Γκραντέσνιτσα καί τοῦ Δισπηλιοῦ. Παρατηρεῖται μάλιστα καί ἐδῶ ὁ ἴδιος διαχωρισμός τῆς ἐπιφάνειας γραφῆς σέ σειρές. Τά στοιχεῖα της ἀνεπτύσσοντο κατά μῆκος καί σέ τρεῖς σειρές. Ὅπως φαίνεται, ὁ χαράκτης ξεκίνησε ἀφήνοντας ἕνα μικρό περιθώριο, ὅμως ἀναγκάσθηκε νά συμπυκνώση, ἀπό κακό ὑπολογισμό τίς ζῶνες, ἰδίως τήν τελευταία. Ἀναμφισβήτητα λοιπόν ὑπῆρχε ἕνα σύστημα πρωτογραφῆς κοινό ἐν πολλοῖς στήν Ἑλλάδα καί στήν Βορειοανατολική γωνία τῶν Βαλκανίων κατά τήν Νεολιθική περίοδο.[19] Καί ὅμως τά προαναφερθέντα εὑρήματα δέν εἶναι οἱ μόνες «προβαθμίδες γραφῆς», ὅπως τά ἔχει χαρακτηρίσει ὁ Μ.Τσικριτσῆς.[20] Στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ., ὁ Sir Fl. Petrie, εἶχε ἐντοπίσει ἐγχάρακτα σύμβολα σέ πήλινα καί λίθινα τέχνεργα σέ τάφους τῆς Αἰγύπτου, τῆς Ἱσπανίας καί τῆς Μέσης Ἀνατολῆς. Βάσει αὐτῶν τῶν συμβόλων, συνέταξε ἕναν κατάλογο 300 σημάτων, τά ὁποῖα πρέπει νά ἐχρησιμοποιοῦντο στίς ἐμπορικές σχέσεις μεταξύ τῶν λιμναίων καί τῶν παραθαλασσίων οἰκισμῶν τῆς Μεσογείου. Σύμφωνα μέ τόν Μηνᾶ

Ἡ πινακίδα μέ σημεῖα πρωτογραφῆς ἀπό τό Δισπηλιό Καστοριᾶς ἔχει χρονολογηθῆ μέ ἀκρίβεια στά 5.260 π.Χ.

Τσικριτσῆ, ἕνα σύνολο ἀπό 34 κοινά σημεῖα μοιάζουν πολύ μέ γράμματα τοῦ ἑλληνικοῦ καί τοῦ «φοινικικοῦ» ἀλφαβήτου. Αὐτά τά σύμβολα, πού ἴσως τελικά ἀντιπροσωπεύουν ἀκόμη καί ὁλόκληρες λέξεις, βάσει τῶν παρατηρήσεων τοῦ Sir Fl. Petrie, φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιήθησαν σέ διαφορετικές περιοχές καί ἀπό διαφορετικές ἐμπορικές κοινότητες.[21] Ἡ σφραγίδα ὅμως ἀπό τά Γιαννιτσά Πέλλης δέν εἶναι τό μοναδικό εὕρημα, πού τοποθετεῖται στήν αὐγή τῆς Ἑλληνικῆς προϊστορίας. Πρίν ἀπό λίγα χρόνια ὁ Ἀδ. Σάμψων εἶχε φέρει στό φῶς ἕνα ὄστρακο ἀπό τό Σπήλαιο τοῦ Κύκλωπα στά Γιοῦρα τῆς Ἀλοννήσου, τό ὁποῖο ἐπίσης τοποθετεῖται ἀνάμεσα στά ἔτη 5000-4500 π.Χ. Ἐπάνω στό ὄστρακο εἶναι εὐανάγνωστα τρία γράμματα τοῦ μετέπειτα ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, τοῦ ὑποτιθεμένου «φοινικικοῦ». Σύμφωνα μέ τόν ἀνασκαφέα τῆς θέσεως τό ὄστρακο φέρει ἐγχάρακτη ἐπιγραφή μέ σημεῖα πρωτογραφῆς, στήν ὁποία ἀναγνωρίζονται σύμβολα, τά ὁποῖα μοιάζουν μέ τά γράμματα Α, Υ καί Δ. Σήμερα βέβαια, πέντε χρόνια μετά τήν ἀνακάλυψι, θεωρεῖται ὅτι τά γράμματα αὐτά δέν ἀποτελοῦν μέρος συστήματος γραφῆς, ἀλλά ἁπλῶς σύμβολα κεραμέως, δηλαδὴ πρόκειται γιά τήν προσωπική σφραγίδα τοῦ κατασκευαστοῦ τοῦ ἀγγείου.[22] Στήν ἴδια κατηγορία ἐντάσσεται λοιπόν καί τό χρυσό ἐνώτιο τῆς Νεολιθικῆς περιόδου ἀπό τήν κεντρική Ἑλλάδα, τό ὁποῖο εὑρέθη τό 1997, μαζί μέ ἄλλα κτερίσματα, στά χέρια ἀρχαιοκαπήλων.[23]

Τό θέρος τοῦ 1996 κατά τήν διάρκεια τῆς πανεπιστημιακῆς ἀνασκαφῆς τοῦ καθηγητοῦ Β. Λαμπρινουδάκη στόν ναό τοῦ Βάκχου στά Ἴρια τῆς Νάξου, ὅλη ἡ ἀνασκαφική ὁμάδα ἐξέσπασε σέ δυνατά γέλια μέ τήν ἀνακάλυψι ἑνός ἐνετικοῦ ἀμφορέως, πού εἶχε βυθισθῆ κάποτε στό ἀρχαῖο πηγάδι τῆς περιοχῆς. Ἡ αἰτία ἦταν ὅτι ὁ ἀμφορεύς ἔφερε ἐγχάρακτα στήν ἐπιφάνειά του τά ἀρχικά τοῦ κεραμέ-

Προϊστορικά γεωμετρικά σημεῖα ἔχουν χαραχθῆ καί ἐπάνω σέ δύο πήλινες πινακίδες, πού εὑρέθησαν στήν Γκραντέσνιτσα, στά σύνορα Ρουμανίας-Βουλγαρία. Ἡ Ἑλληνική πρωτογραφή φαίνεται ὅτι εἶχε ἐξαπλωθῆ σέ ὁλόκληρα τά Βαλκάνια.

Πήλινο ὄστρακο μέ «σήματα» ἀπό τό Δισπηλιό Καστοριᾶς (Γ.Χ.Χουρμουζιάδης, 2002).

ως ἤ τοῦ ἰδιοκτήτου του: Φ. Π. Ἐκείνη τήν περίοδο ἐργαζόταν στήν ἀνασκαφή καί κάποιος Νάξιος ὀνόματι Φραγκῖσκος. Ἐπειδή μάλιστα τό ὄνομα Προμπονᾶς εἶναι ἰδιαίτερα διαδεδομένο στό νησί καί χάρις στό περίφημο λικέρ κίτρον τοῦ ὁμωνύμου παραγωγοῦ του, οἱ ἀνασκαφεῖς ἐβάπτισαν τόν ἀείμνηστο ἰδιοκτήτη τοῦ ἀμφορέως Φραγκῖσκο Προμπονᾶ. Μέ τό παράδειγμα αὐτό ἐπιθυμοῦμε νά τονίσουμε ὅτι τά ἀρχικά τοῦ ὀνόματος ἑνός κεραμέως μπορεῖ νά μήν ἀποτελοῦν ἀπόδειξι γιά τήν ὕπαρξι συστήματος γραφῆς, ἀποτελοῦν ὅμως τοὐλάχιστον ἔνδειξι.

Τά προαναφερθέντα εὑρήματα, σύμφωνα μέ τόν Παναγιώτη Χρυσοστόμου, μοιάζουν νά ἀνατρέπουν τήν ἕως σήμερα εὐρέως ἀποδεκτή θεωρία ὅτι ἡ ἀρχαιοτέρα γραφή εἶναι ἡ Σουμεριακή. Είδικά ὅσον ἀφορᾶ στήν λιθίνη ἐπιγραφή τῶν Γιαννιτσῶν, ἡ δομή τῶν ἐγχαράκτων συμβόλων διαφέρει ἀπό τήν δομή τῶν Σουμεριακῶν, τά ὁποῖα χρονολογοῦνται γύρω στά 3.200 π.Χ.[24] Ἡ ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς πρωτογραφῆς δέν σταματάει ὡστόσο στήν 5η ἤ στήν 4η χιλιετία π.Χ. Μοιάζει νά συνεχίζεται διαρκῶς μεταμορφωμένη καί ἐξελισσομένη. Ἔτσι δικαιολογεῖται καί ἡ παρουσία 12 διαφορετικῶν συμβόλων ἀπό τόν νεολιθικό οἰκισμό στό Διμήνι τῆς Θεσσαλίας καί τόν πρωτοελλαδικό οἰκισμό στήν Λέρνη τῆς Ἀργολίδος. Τά εὑρήματα αὐτά δέν εἶναι τά μόνα στόν Ἑλλαδικό χῶρο. Ἤδη ἡ ἐπιστημονική ὁμάδα τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Αἰγαίου, πού ἀποτελεῖται ἀπό τούς καθηγητές Ἑλένη Καραντζόλα, Ἀδ. Σάμψων καί Ι.Λυριτζῆ, ἐργάζεται πάνω στήν καταγραφή καί κατηγοριοποίησι αὐτῶν τῶν εὑρημάτων. Ἀναμένουμε ἐναγωνίως τά πορίσματά τους.[25]

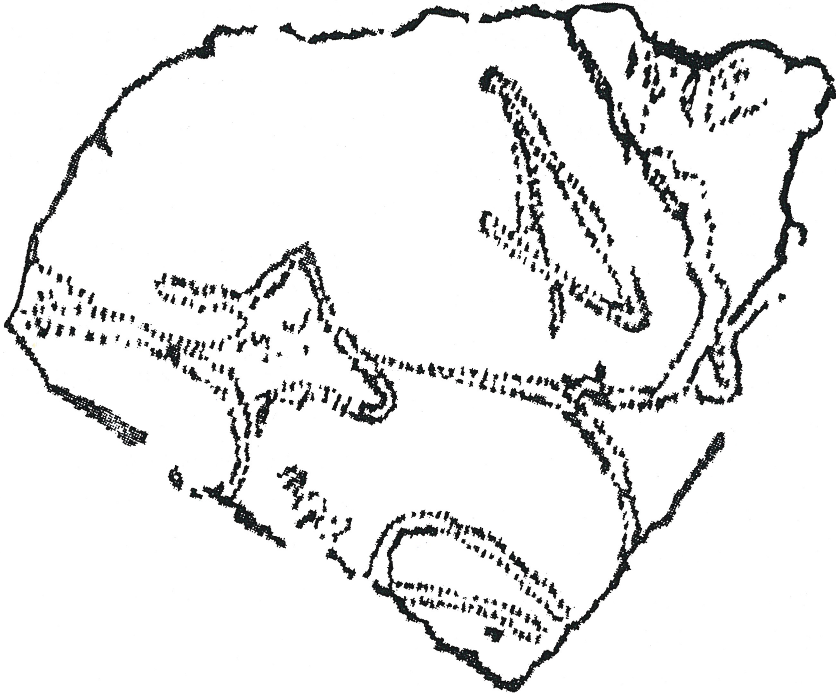
Μέχρι τότε ὅμως θά ἦταν πιό καλά, ὅταν ἀναφερώμεθα σέ αὐτά τά μνημεῖα γραπτοῦ λόγου νά χρησιμοποιοῦμε τόν ὅρο σήματα ἤ κώδικες ἐπικοινωνίας ἤ προϊστορικά γεωμετρικά σημεῖα, ἐφ' ὅσον δέν ἔχει ἀκόμη ἀποδειχθῆ, ἐάν πρόκειται γιά πραγματική γραφή. Σέ κάθε περίπτωσι ὅμως, ὅπως ἔχει παρατηρήσει καί ὁ κ. Χρυσοστόμου, πού ἔφερε στό φῶς τήν σφραγίδα τῶν Γιαννιτσῶν, ἡ δομή τῶν ἐγχαράκτων συμβόλων διαφέρει ἀπό τήν δομή τῶν σουμεριακῶν συμβόλων, τά ὁποῖα εἶναι νεώτερα καί χρονολογοῦνται γύρω στό ἔτος 3.200 π.Χ.

Ἀπό τήν πρωτογραφή στήν ἱερογλυφική γραφή

Πράγματι μέχρι σήμερα ἐθεωρεῖτο ὅτι ἡ Σουμεριακή εἶναι ἡ ἀρχαιοτέρα γραφή τοῦ κόσμου, βάσει τῶν πρώτων γραφῶν τῆς Δυναστείας τοῦ Kis (2630-2450 π.Χ.), οἱ ὁποῖες εὑρέθησαν στίς περιοχές τοῦ Τίγρητος καί τοῦ Εὐφράτου. Ὡστόσο τά εὑρήματα ἀπό τήν Ταρταρία τῆς Ρουμανίας ἔχουν ἀποδείξει τήν συνύπαρξι τῆς Σουμεριακῆς καί μιᾶς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραφῆς, εἰς τήν ὁποία ὁ Sinclair Hood διεῖδε τήν ὁλοφάνερη συγγένεια μέ τήν Κρητική Ἱερογλυφική.[26] Ὄστρακα μέ κρητικά ἱερογλυφικά μαθηματικά σύμβολα, ὅμοια μέ αὐτά πού εὑρέθησαν στὴν Ταρταρία, ἔφεραν στό φῶς οἱ ἀνασκαφές στά Σοῦσα, τήν ἀρχαία πρωτεύουσα τοῦ Ἐλάμ, μαζί μέ μιά ἐπιγραφή χαραγμένη ἐπάνω σέ λίθο. Τό κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς ἦταν δίγλωσσο γραμμένο σέ μιά γραφή μέ ἄγνωστα σύμβολα καί στήν ἀρχαία Ἀκκαδική. Ἡ Marie-Joseph Steve, ἡ ὁποία ἔχει μελετήσει τά εὑρήματα ἀπό τά Σοῦσα, θεωρεῖ ὅτι πρόκειται γιά πρωτοελαμιτική Γραμμική γραφή, τήν ὁποία διακρίνει μάλιστα σέ Α΄ καί Β΄ καί τήν χρονολογεῖ στά τέλη τῆς 3ης χιλιετίας π.Χ. Ἐνῷ ὁ πρῶτος μελετητής τῆς ἐπιγραφῆς, ὁ F.Bork, ἐφήρμοσε μιά μέθοδο ἀντίστοιχη μέ αὐτήν τοῦ Champollion γιά νά ἀποκρυπτογραφήση τήν ἐπιγραφή, στηριζόμενος στό ὄνομα τοῦ βασιλέως Puzur-Insusinak, πού ἀνεφέρετο στήν Ἀκκαδική γλῶσσα, ἡ Marie-Joseph Steve θεωρεῖ ὅτι οἱ δύο γραφές δέν ἀποδίδουν τό ἴδιο κείμενο.[27] Δυστυχῶς δέν ἔχει λάβει ὑπ' ὄψιν της τά εὑρήματα ἀπό τήν Ρουμανία, τά ὁποῖα εἶναι παλαιότερα τῆς 3ης χιλιετίας π.Χ.

Στούς καταλόγους τῆς ἱστορίας τῆς γραφῆς ἕπονται τά ἱερογλυφικά τῆς Αἰγύπτου, τά ὁποῖα ἐπίσης εἶχαν χαρακτηρισθῆ ὡς μία ἀπό τίς ἀρχαιότερες γλῶσσες καί γραφές τοῦ κόσμου. Ἐπηρεασμένος ἀπό ἀνάλογες σκέψεις, τό 1890, ὁ Sir Arthur Evans καί ἀφοῦ εἶχε ἀντικρίσει τό μεγαλεῖο τῶν Μυκηνῶν διηρωτήθη πῶς ἦταν δυνατόν οἱ ὑπεύθυνοι τοῦ ἀνακτόρου νά κρατοῦν λογαριασμούς, ἐάν δέν ὑπῆρχε κάποιο σύστημα γραφῆς. Ὑπό συνθῆκες, λοιπόν, πού θυμίζουν μᾶλλον ταινία νουάρ, ὁ Evans ἄρχισε νά ἀναζητῆ κά-

Στό ὄστρακο (σπασμένο τεμάχιο ἀπό πήλινο ἀγγεῖο) ἀπό τά Γιοῦρα τῆς Ἀλοννήσου. Διακρίνουμε ἤδη τό κεφαλαῖο Α, 4000 χρόνια πρίν ἀπό τήν ὑποτιθέμενη ἀνακάλυψί του ἀπό τούς Φοίνικες.

ποια ἴχνη προϊστορικῆς γραφῆς στά ἀθηναϊκά παλαιοπωλεῖα. Στά κατώγια τῶν ἱστορικῶν πλέον μαγαζιῶν ἀνεκάλυψε κάποιους λίθους, οἱ ὁποῖοι ἔφεραν ὡρισμένους συνδυασμούς σημείων, τά ὁποῖα θά μποροῦσαν κάλλιστα νά ἀντιπροσωπεύουν ἕνα εἶδος γραφῆς. Ὁ Ἄγγλος ἐρευνητής κατώρθωσε νά ἀνακαλύψη ὅτι ἦσαν κρητικῆς προελεύσεως καί χωρίς δισταγμό πῆγε στήν Κρήτη, πού ἦταν ἀκόμη ὑποδουλωμένη στούς Τούρκους, πρός ἀναζήτησι ἐπί πλέον στοιχείων. Ἡ Ἑλληνική γλῶσσα καί γραφή εἶχε γεννηθῆ λοιπόν στήν Κρήτη; Σύμφωνα μέ τόν καθηγητή τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μπέρμινχαμ George Thomson, ἡ Ἑλληνική γλῶσσα ἁπλώθηκε στό Αἰγαῖο χάρις σέ μιά σειρά μεταναστεύσεων ἀπό τό ἀρχικό της κέ-

ΚΡΗΤΟΜΥΚΗΝΑΪΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ

Ι. ΙΕΡΟΓΛΥΦΙΚΑ

ΜΟΝΑΔΕΣ	) ἤ | =/	))))) ἤ ||||| ἤ ||||| = 5
ΔΕΚΑΔΕΣ	• = 10	•• •• = 40 ••••• = 50
ΕΚΑΤΟΝΤΑΔΕΣ	\ ἤ / = 100	\\\\\ = 500
ΧΙΛΙΑΔΕΣ	◊ = 1000	◊◊◊◊◊◊ = 6000
ΚΛΑΣΜΑΤΑ	∨ ἴσως = 1/4	∨∨∨ = 3/4
παράδειγμα	◊◊◊ \\\\\\ •• ••)))) ∨ ∨∨ = 3644 3/4	

ΙΙ. ΓΡΑΜΜΙΚΗ Α΄

ΜΟΝΑΔΕΣ	| = 1	||||| = 5
ΔΕΚΑΔΕΣ	• ἤ ἤ — = 10	••••• ————— ≡ ≡ = 50
ΕΚΑΤΟΝΤΑΔΕΣ	○ = 100	○○○○○ = 500
ΧΙΛΙΑΔΕΣ	-○- = 1000	-○-○-○-○- = 4000
ΚΛΑΣΜΑΤΑ	∠ ἤ ∠	
ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ	-○-○- ○○ ○○ ≡≡≡ ||| ||| = 2496	

ΓΡΑΜΜΙΚΗ Β΄

ΜΟΝΑΔΕΣ	|	|||||	= 5
ΔΕΚΑΔΕΣ	—	≡ ≡	= 50
ΕΚΑΤΟΝΤΑΔΕΣ	○	○○ ○○	= 400
ΧΙΛΙΑΔΕΣ	-○-	-○-○- -○-○-	= 4000
ΔΕΚ. ΧΙΛΙΑΔΕΣ	-⊖-	-⊖-⊖- -⊖-⊖-	= 40000
ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ	-⊖-	-○-○- -○-○- ○ ○ ≡ ≡ ||||||	14268

Οἱ προϊστορικοί Ἕλληνες φαίνεται ὅτι χάρις στήν διαμόρφωσι τῆς γλώσσης ἄρχισαν νά ἀνακαλύπτουν καί τά μαθηματικά, στά ὁποῖα πρέπει ἡ ἴδια ἡ γλῶσσα νά τούς ὡδήγησε (Ι.Ε.Ε., τ. Α΄).

ντρο, τήν Μακεδονία.[28] Φυσικά ὅταν ὁ George Thomson ἀναφέρεται στήν Μακεδονική Γῆ, τήν θεωρεῖ ὡς ἑνιαία γεωγραφική ὀντότητα, περιλαμβάνοντας σέ αὐτήν καί τήν βορειοανατολική Βαλκανική. Ἡ ἄποψις αὐτή τοῦ καθηγητοῦ φαίνεται νά συνάδη καί μέ τά νεολιθικά εὑρήματα τῆς εὐρύτερης Βαλκανικῆς χερσονήσου, τά ὁποῖα προαναφέραμε. Πράγματι, ὁ Evans διεπίστωσε ὅτι οἱ γυναῖκες τῆς Κρήτης φοροῦσαν ἀναλόγους σφραγιδολίθους μέ γραπτά σύμβολα, τίς περίφημες γαλαζόπετρες, πού ἔμοιαζαν μέ αὐτούς, πού εἶχε ἀγοράσει ἀπό τά παλαιοπωλεῖα τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ Κρητικές

θεωροῦσαν μάλιστα ὅτι ἐπρόκειτο γιά φυλαχτά μέ ἀποτροπαϊκά σημεῖα. Ὁ Evans ἐμελέτησε προσεκτικά τούς σφραγιδολίθους, πού εἶχε συγκεντρώσει καί κατέληξε στό συμπέρασμα ὅτι οἱ συνδυασμοί τῶν σκαλιστῶν σημείων ἦσαν πράγματι τά δείγματα τῆς πρώτης γραφῆς -μέ τήν σημερινή ἔννοια τοῦ ὅρου- πού εἶχε χρησιμοποιηθῆ στήν Ἑλλάδα. Ὅταν ἄρχισαν νά ἔρχωνται στό φῶς κατά τήν διάρκεια τῆς ἐνάρξεως τῶν ἀνασκαφῶν του στό νησί καί οἱ πρῶτες πινακίδες τῆς Γραμμικῆς Α΄ καί Β΄, ὁ Evans σύντομα διέκρινε τρεῖς φάσεις στήν Ἱστορία τῆς Μινωϊκῆς Γραφῆς: τήν πρώτη φάσι, ἀπό τό 2000-1650 π.Χ., τήν δεύτερη φάσι ἀπό τό 1750 ὥς τό 1450 π.Χ. καί μία τρίτη φάσι, ἡ ὁποία ἴσως ξεκίνησε γύρω στά 1400 π.Χ. Στήν πρώτη φάσι κατέταξε τά εἰκονιστικά σημεῖα (εἰκόνες-ἰδεογράμματα), τά ὁποῖα εἶχαν ἀπεικονισθῆ ἐπάνω σέ σφραγιδολίθους καί πήλινες ράβδους καί στά ὁποῖα εὔκολα ἀναγνωρίζει κανείς διάφορα ἀντικείμενα, ὅπως ἕνα κεφάλι, ἕνα χέρι, ἕνα ἄστρο, ἕνα βέλος, κ.ο.κ. Τήν γραφή αὐτή, προστάδια τῆς ὁποίας ἐμφανίζονται ἤδη σέ προανακτορικές σφραγίδες τοῦ τέλους τῆς 3ης χιλιετίας π.Χ.,[29] τήν ὠνόμασε Ἱερογλυφική, ἐπειδή τά σημεῖα της ἦταν τοῦ ἰδίου τύπου μέ τά σημεῖα τῆς πρώτης εἰκονιστικῆς γραφῆς τῆς Αἰγύπτου, ἄν καί, σύμφωνα μέ τόν Ἄγγλο ἐρευνητή, δέν ὑπάρχουν πολλές ἐνδείξεις ὅτι πραγματικά μετεδόθη ἀπό αἰγυπτιακή πηγή. Αὐτό ἀποδεικνύει ἄλλωστε καί ἡ ἀνακάλυψις τῶν ἱερογλυφικῶν κειμένων ἀπό τήν Ταρταρία τῆς Ρουμανίας. Τά Κρητικά ἱερογλυφικά τῆς Τρανσυλβανίας, ὅπως τά ἐχαρακτήρισε ὁ Hood, ἦσαν παλαιότερα τῆς 3ης χιλιετίας π.Χ. Ἡ χρονολογία αὐτή θά ἔδιδε ἀναμφισβήτητη προτεραιότητα στήν βορειοβαλκανική ζώνη, ἀλλά καί πάλι δέν θά ἔλυνε τό πρόβλημα, ἐφ' ὅσον οἱ δύο γραφές θά ἔπρεπε νά ἔχουν κοινό πρόδρομο.[30] Τότε πολλοί ἐστράφησαν στόν Μεσοποταμιακό χῶρο. Ὅπως εἴδαμε, ὅμως, στόν Ἑλλαδικό χῶρο πρίν ἀπό 7000 χρόνια εἶχε διαμορφωθῆ ἤδη ἕνα σύστημα πρωτογραφῆς, πού προηγεῖται κατά δύο χιλιετίες ἔναντι τοῦ Μεσοποταμιακοῦ.

Τό 1997 ἡ κυρία Ἔφη Πολυγιαννάκη ἐδημοσίευσε τήν μελέτη της ἀναφορικά μέ ἕνα ἀκόμη εὕρημα ἀπό τήν περιοχή τοῦ Καυκά-

σου, ἕνα ὄστρακο ἀπό κυκλικό πήλινο δίσκο, ὁ ὁποῖος ἔφερε στήν ἐπιφάνειά του γραμμική ἱερογλυφική γραφή σέ κυκλική ἤ σπειροειδῆ διάταξι.[31] Οἱ γραφικοί χαρακτῆρες, σύμφωνα μέ τήν κ. Πολυγιαννάκη, ἀκολουθοῦσαν τίς χαραγμένες γραμμές, οἱ ὁποῖες ἦσαν εἴτε περιφέρειες ὁμοκέντρων κύκλων εἴτε μιά σπεῖρα, ὅπως ὁ δίσκος τῆς Φαιστοῦ. Ἀλλά καί μεταξύ τῶν δύο δίσκων, αὐτοῦ ἀπό τόν Καύκασο καί αὐτοῦ τῆς Φαιστοῦ, ὅπως φαίνεται ἀπό τόν συγκριτικό πίνακα, πού ἔχει σχεδιάσει ἡ ἐρευνήτρια, προκύπτει ὅτι μεταξύ τῶν γραφῶν ὑπάρχουν ὅμοια γραφικά σύμβολα. Ἔπειτα ἀπό τίς προσπάθειες, πού ἔχουν γίνει ἀπό τήν κυρία Ἔφη Πολυγιαννάκη γιά τόν συσχετισμό τῶν Ἑλληνικῶν καί Αἰγυπτιακῶν Ἱερογλυφικῶν, θεωροῦμε ὅτι δέν εἴμεθα πολύ μακριά ὥστε νά προσπα-

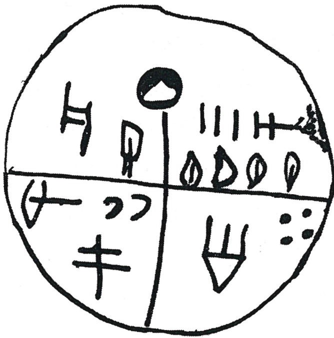
Στήν Κρητική ἱερογλυφική γραφή οἱ λέξεις δηλώνονται μέ ἰδεογράμματα καί εἰκόνες, ὅπως στήν Αἰγυπτιακή. Πήλινα σφραγίσματα ἀπό τήν Κρήτη. Μουσεῖο Ἡρακλείου (Ι.Ε.Ε., τ.Α΄).

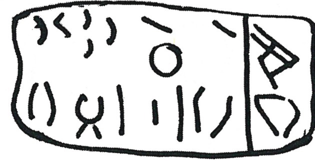
θήσουμε νά ἑρμηνεύσουμε αὐτήν τήν κῳδικοποιημένη γραφή. Ὡστόσο δέν μποροῦμε νά εἴμεθα βέβαιοι γιά τήν χρονολογία ἐνάρξεώς της. Κι αὐτό διότι καί ὁ ἴδιος ὁ Δίσκος τῆς Φαιστοῦ, πού φέρει ἱερογλυφικά σύμβολα στήν ἐπιφάνειά του, προέρχεται ἀπό διαταραγμένο ἀρχαιολογικό στρῶμα. Διαπιστώνει σχετικά ὁ Louis Godart, εἷς ἐκ τῶν νεωτέρων ἑρμηνευτῶν του: ἡ ὕπαρξις μεταγενεστέρου ὑλικοῦ σημαίνει κατά τρόπο ἀναμφισβήτητο ὅτι ἡ περιοχή ἀπό τήν ὁποία προέρχεται ὁ δίσκος εἶναι στρωματογραφικά διαταραγμένη καί ἑπομένως ὅτι σύμφωνα μέ τά ὑπάρχοντα στοιχεῖα, ἡ ἀκριβής χρονολόγησις τοῦ ἀντικειμένου εἶναι ἀδύνατη.[32] Τόσο ἡ χρονολόγησις ὅσο καί ἡ ἀποκρυπτογράφησις τοῦ δίσκου λοιπόν παρέμενε ἕνα μυστήριο, μέχρι πού πρίν ἀπό ἕξη χρόνια ἡ κυρία Ἔφη Πολυγιαννάκη, οἰκονομολόγος-μαθηματικός προσεπάθησε ὡς ἕνας ἄλλος Ventris νά ἑρμηνεύση τόν αἰνιγματικό δίσκο. Ἔχοντας χρησιμοποιήσει ἕνα σύστημα ἀκροφωνικῆς ἀντιστοιχίας ἡ κυρία Πολυγιαννάκη διεπίστωσε τήν συγγένεια ἀνάμεσα στίς Γραμμικές γραφές καί στόν Δίσκο τῆς Φαιστοῦ. Ὅπως σημειώνει ἡ ἴδια: ἡ πιθανότητα κάποιας ἴσως λανθασμένης ἀντιστοιχίας δέν δύναται νά ἀνατρέψη τό ἀποτέλεσμα, τό ὁποῖον δίνει ὁ μεγάλος ἀριθμός ἐπιτυχημένων ἀντιστοιχιῶν, πού εἶναι ἡ ἑλληνική γλῶσσα τοῦ ἱερογλυφικοῦ κειμένου. Ἡ μόνη διαφοροποίησις, ἡ ὁποία μπορεῖ νά ὑπάρξη ἐν προκειμένῳ, εἶναι τό νόημα τοῦ περιεχομένου. Ἀλλά αὐτό ἔχει μικρότερη σημασία.[33] Μελετῶντας τό ἀποκρυπτογραφημένο κείμενο τοῦ δίσκου, δέν δυσκολεύεται κάποιος νά πιστεύση ὅτι τό μυστήριο ἔχει κατά μέγα μέρος ἐπιλυθῆ. Καί αὐτό, διότι περιγράφεται ἡ ἱστορία κάποιου Ἕλληνα ἤ Πρωτοέλληνα, κατά τό δοκοῦν, ταξιδευτῆ-θαλασσοπόρου.

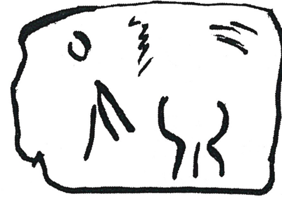
Ἄκουε ...περαιά τε Ἄϊδι θωκεῖ.
Ἄκουε Δόδελα ἔφυ Καρίαja κακάλω,
Ἄκουε ναῦς με περαίακε.
Ἀμφικάνω!

Ἀναφέρει σέ κάποιο σημεῖο τοῦ δίσκου ὁ γραφεύς καί ἡ στροφή ἐπαναλαμβάνεται σάν προσευχή καθ' ὅλο τό κείμενο. Σέ ποιόν ἥρωα-ταξιδευτή ἀναφέρεται ἄράγε τό κείμενο; Στόν Ἡρακλῆ τό ἔμβλημα τοῦ ὁποίου, τό ρόπαλο, ἐμφανίζεται συχνά ἐπάνω στόν δί-

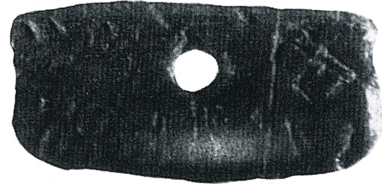

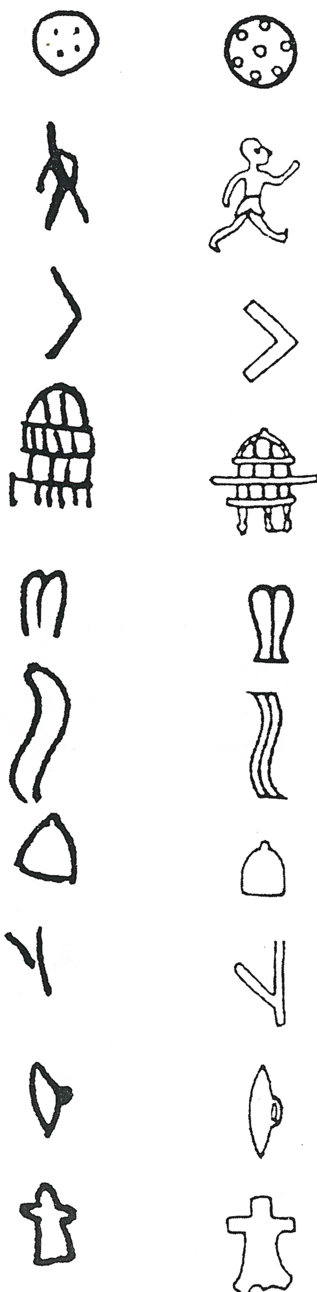

Στήν σημερινή Τρανσυλβανία (Ταρταρία Ρουμανίας) ἀνεκαλύφθη Κρητική ἱερογλυφική γραφή, τήν ὁποία ὁ διακεκριμένος Ἄγγλος ἀρχαιολόγος Sinclair Hood ἐθεώρησε παλαιοτέρα τῆς 3ης χιλιετίας π.Χ. Ἐάν λάβουμε σοβαρά ὑπ' ὄψιν τήν θεωρία του, τότε διόλου ἀπίθανον ἡ Κρητική ἱερογλυφική νά ἐνέπνευσε τόσο τήν Αἰγυπτιακή, ὅσο καί τήν Σουμεριακή γραφή (σχέδιο Ε.Λ.Μπουρδάκου).

σκο ἐνίοτε δίπλα σέ μιά γυμνή ἀνδρική μορφή ἤ στήν κάθοδο τοῦ Ὀρφέως στόν Ἅδη, ὅπως περιγράφεται στήν Μινυάδα, ἕνα ἀπό τά νεώτερα τῆς Ἰλιάδος καί τῆς Ὀδύσσειας ἐπικά ποιήματα;[34] Ἤ μήπως πρόκειται τελικά γιά μιά πρώιμη ἀπεικόνισι τῆς περιπέτειας τοῦ ναυαγοῦ, ὅπως ἀναφέρεται στό παραμύθι τῆς 12ης Δυναστείας (2000 π.Χ.), πού σώζεται στόν Αἰγυπτιακό πάπυρο Νο 115 τοῦ Ἐρμιτάζ;

«Μπῆκα στήν θάλασσα σέ ἕνα καράβι, πού εἶχε μῆκος 150 πήχεις, πλάτος 40, μέ 150 ναῦτες ἀπό τούς πιό καλούς τῆς Αἰγύπτου... Ὅταν ἀκόμη βρισκώμαστε στήν θάλασσα, ξέσπασε ξαφνικά θύελλα. Πλησιάζαμε στήν στεριά. Ὁ ἄνεμος μᾶς ἔσπρωχνε πρός τά ἐκεῖ. Τά κύματα ἦσαν πελώρια.

Πίναξ τῆς κ. Ἔφης Πολυγιαννάκη, ὅπου σημειώνονται τά κοινά σύμβολα τοῦ δίσκου ἀπό τόν Καύκασο καί τοῦ δίσκου τῆς Φαιστοῦ. Διόλου ἀπίθανον στό μέλλον νά εὑρεθοῦν καί ἄλλοι δίσκοι ἀνάλογοι, ἐφ' ὅσον ὁ δίσκος τῆς Φαιστοῦ εἶναι τό ἀρχαιότερο παράδειγμα τυπογραφίας, πολλούς αἰῶνες πρίν ἀπό τόν Γουτεμβέργιο (σχ. Ἔφη Πολυγιαννάκη).

Ἔφθαναν τίς 8 πήχεις. Βρῆκα ἕνα κομμάτι ξύλο. Τό ἅρπαξα. Ὅσο γιά τό καράβι, ὅλοι πού βρίσκονταν μέσα χάθηκαν, δέν γλίτωσε κανείς. Ἕνα μεγάλο κῦμα μέ ἔρριξε σέ ἕνα νησί. Πέρασα τρεῖς μέρες μονάχος μέ μόνη συντροφιά τήν καρδιά μου. Ξάπλωσα μέσα σέ ἕνα δάσος. Ἐκεῖ πού ἐσχηματίζετο μιά κρύπτη καί μέ προφύλασσε ἡ σκιά. Διασκέλισα τό δάσος ψάχνοντας νά βρῶ τροφή. Βρῆκα σῦκα, σταφύλια, κάθε εἶδος σπόρους, πεπόνια καί ψάρια καί πουλιά. Ἄνοιξα ἕνα λάκκο καί ἄναψα πυρά, ἔτσι πού μέ τήν φωτιά νά φθάσουν στούς θεούς οἱ προσφορές μου...»

Προφανῶς οἱ προσευχές τοῦ ναυαγοῦ εἰσακούσθηκαν καί ὁ ἴδιος ἄκουσε ξαφνικά ἕναν κεραυνό νά πέφτη. Τά δένδρα κουνήθηκαν, ἡ Γῆ δονήθηκε καί ἐμφανίσθηκε ἕνα πελώριο φίδι καλυμμένο μέ χρυσάφι καί χρῶμα σάν ἀπό σαπφείρι. Ἄρχισε τότε νά κάνη ἐρωτήσεις στόν ναύτη. Ὁ ναύτης τοῦ λέει ὅτι θά τοῦ φέρη προσφορές ἀπό τήν πατρίδα: «Θά σοῦ φέρω ἱερά λάδια, ἀφιερώματα καί θυμίαμα ἀπό τούς ναούς, ὅπου λατρεύονται οἱ θεοί». Καί τό φίδι τοῦ ἀπαντάει: «Δέν εἶσαι ἀρκετά πλούσιος σέ ἀρώματα, διότι ὅ,τι ἔχεις δὲν εἶναι παρά συνηθισμένο λιβανωτό. Ὅσο γιά μένα, εἶμαι πρίγκιπας τῆς Πούντ καί ἔχω πολλά ἀρώματα. Μόνο τό ἱερό λάδι, πού λές, ὅτι θά φέρης, αὐτό δέν ὑπάρχει σέ τοῦτο τό νησί».[35]

Ὁ ναυαγός πῆρε τά πλούσια δῶρα, πού τοῦ προσέφερε τό φίδι, ἀρώματα, πολύτιμα ξύλα, λαχανικά, κυπαρίσσια, ἐλεφαντόδοντο, κυανοπιθήκους, μαϊμοῦδες καί ἄλλα ἀκριβά ἀγαθά, τά φόρτωσε στό πλοῖο του καί ἐπέστρεψε στήν πατρίδα.

Τό αἰγυπτιακό αὐτό παραμύθι θυμίζει πράγματι ἔντονα τόσο τίς περιπέτειες τοῦ Ὀδυσσέως, ὅσο καί τήν ἱστορία τοῦ ναυαγοῦ Σιντβάτ, ἀπό τίς Χίλιες καί Μία Νύχτες. Μάλιστα πολλοί αἰγυπτιολόγοι, ὅπως ὁ Colenischeff, ὁ Helbig, ὁ Victor Berard, ὁ Alex Moret, κ.ἄ. ἐθεώρησαν ὅτι ἡ σκηνή τοῦ ναυαγίου, πού περιγράφεται στήν Ὀδύσσεια, μοιάζει ἐκπληκτικά μέ αὐτήν τοῦ παπύρου.[36] Μήπως ὁ ποιητής τῶν ἐπῶν λοιπόν ἐγνώριζε τήν ὕπαρξι τοῦ παπύρου ἤ μήπως τά ἴδια τά Ὁμηρική ἔπη εἶναι παλαιότερα; Πιστεύουμε ὅτι τήν ἀπάντησι τῆς προελεύσεως τῆς ἱστορίας μᾶς τήν δίδει ὁ ἴδιος ὁ

δράκοντας τοῦ παραμυθιοῦ: «Εἶμαι πρίγκιπας τῆς Πούντ καί ἔχω πολλά ἀρώματα. Μόνο τό ἱερό λάδι, πού λές, πώς θά φέρης, αὐτό δέν ὑπάρχει σέ τοῦτο τό νησί». Στήν Κρήτη ὡστόσο τό ἐλαιόλαδο ἦταν ἤδη γνωστό ἀπό τήν 2α χιλιετία π.Χ. Καί τά ἐξωτικά ἀντικείμενα, πού μεταφέρει ὁ ναυαγός, ὁμοιάζουν μέ αὐτά πού ἔχουν εὑρεθῆ τόσο στήν Μινωϊκή Κρήτη ὅσο καί στούς μετέπειτα Μυκηναϊκούς καταλόγους τῆς Γραμμικῆς Β΄. Δυνάμεθα, λοιπόν, νά ὑποθέσουμε ἔπειτα ἀπό τά ἀνωτέρω τήν ἐθνικότητα τοῦ ναυαγοῦ.

Ἡ ἰδέα, ὅτι τά κείμενα τῆς Μινωϊκῆς γραφῆς ἐξέφραζαν μιά πρώιμη Ἑλληνική γλῶσσα, εἶχε ἐκφρασθῆ ἀκόμη καί ἀπό Βαλκάνιους ἐπιστήμονες. Ἔτσι, ὁ Βούλγαρος γλωσσολόγος Georgiev στό βιβλίο του «Προβλήματα τῆς Μινωϊκῆς Γλώσσης» (ρωσ., Σόφια 1953), ἐπίστευε ὅτι ἡ μινωϊκή γλῶσσα ἦταν διάλεκτος μιᾶς εὐρύτατα διαδεδομένης προελληνικῆς γλώσσας, πού ὡμιλεῖτο στήν Ἑλλάδα πρίν ἀπό τήν Κάθοδο τῶν Ἑλλήνων, (δηλ. πρίν ἀπό τό 2000 π.Χ.)[37] καί ἡ ὁποία ἦταν πιθανῶς συγγενής τῆς χεττιτικῆς καί ἄλλων ἀρχαίων γλωσσῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐάν μελετήσουμε προσεκτικά τούς συγκριτικούς πίνακες τοῦ W. Wright,[38] ὅπου παραβάλλο-

Πήλινη πινακίδα μέ ἱερογλυφικά σύμβολα ἀπό τό ἀνάκτορο τῆς Κνωσοῦ (Ι.Ε.Ε., τ. Α΄).

νται τά Κρητικά καί τά Χιττιτικά ἱερογλυφικά καί τά συγκρίνουμε μέ τά Κρητικά, τά Αἰγυπτιακά καί τά Σουμεριακά Ἱερογλυφικά,[39] φαίνεται ὅτι ἡ ἄποψις τοῦ Βουλγάρου γλωσσολόγου ἐπιβεβαιώνεται, μέ τήν διαφορά ὅτι κοινή μητέρα ὅλων αὐτῶν τῶν γλωσσῶν εἶναι τελικά ἡ Κρητική. Μελετῶντας τίς πινακίδες, πού εἶχε φέρει στό φῶς ἡ σκαπάνη τοῦ Evans, ὁ Georgiev ἐθεώρησε ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν πινακίδων ἦταν κατά τό μεγαλύτερο μέρος μιά ἀρχαϊκή Ἑλληνική, ἡ ὁποία περιεῖχε ὅμως πολλά προελληνικά στοιχεῖα. Τό πιό ἐντυπωσιακό ἀπό αὐτά τά προελληνικά στοιχεῖα εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ παρουσία ἑνός κεφαλαίου Α, πού ὁμοιάζει ἐκπληκτικά μέ αὐτό, τό ὁποῖο εὑρέθη χαραγμένο ἐπάνω στό ὄστρακο ἀπό τά Γιοῦρα τῆς Ἀλοννήσου. Ἡ πιό γραμμική ἐκδοχή του ἐμφανίζεται πέντε αἰῶνες νωρίτερα ἐπάνω στήν σφραγίδα ἀπό τόν Νεολιθικό πολιτισμό τῶν Γιαννιτσῶν. Τό ἐκπληκτικό αὐτό εὕρημα τῆς Κρητικῆς ἱερογλυφικῆς εἶχε χαραχθῆ ἐπάνω σέ ἕναν σφόνδυλο, ὁ ὁποῖος εὑρέθη

Πίναξ τοῦ Ἔβανς μέ τά Κρητικά ἱερογλυφικά σύμβολα. Διακρίνουμε ἤδη ἀνάμεσα στά ἱερογλυφικά καί δύο ἀλφαβητόμορφα, τό Ε καί τό Δ. (Ι.Ε.Ε., τ. Α΄).

ἀπό τόν ἀείμνηστο γλωσσολόγο Ἰωσήφ Χατζηδάκι στήν Φαιστό. Ὁ Χατζηδάκις παρέδωσε τό εὕρημα στόν Evans, ὁ ὁποῖος στήν θέα του ἐθεώρησε ὅτι πρόκειται γιά Βυζαντινή γραφή. Τόσο τέλειο

ἐθεώρησε τό σχῆμα τῶν γραμμάτων: «The characters are so remarkably alphabetic that they might well be taken to belong to much later times -Byzantine for instance».[40] Τά ἀρχαιολογικά συνευρήματα ὡστόσο ἀπεδείκνυαν ὅτι ἐπρόκειτο γιά εὕρημα τῶν Μινωϊκῶν χρόνων. Σύμφωνα μέ τόν Evans, τά γράμματα Η καί Α, πού ἔχουν χαραχθῆ ἐπάνω στούς σφονδύλους, ἐμπεριέχονται ἀνάμεσα στά πρώιμα σύμβολα πρωτογραφῆς, τά ὁποῖα εἶχε ἤδη παρατηρήσει ὁ Sir Flienders Petrie ἐπάνω στήν κεραμεική, πού εὑρέθη στό Kahun, τήν συνοικία τῶν κατασκευαστῶν τῶν Αἰγυπτιακῶν πυραμίδων![41] Στόν πίνακα μάλιστα τοῦ Evans παρατηροῦμε ἐκτός ἀπό τά γράμματα Α καί Η, τά Ν, Ε, καί Δ. Ἐπί πλέον, παρατηρεῖ ὁ Evans, ἐμφανίζονται κάποιες ὁμοιότητες ἀκόμη καί μέ τήν Κυπριακή γραφή, ἐφ' ὅσον δυνάμεθα νά διαβάσουμε τό Η καί ὡς Ι, δηλαδή τό κυπριακό ve.[42] Ταυτόχρονα ἐπάνω στήν ἐπιφάνεια τῶν σφονδύλων ἔχει χαραχθῆ καί τό κεφάλι ἑνός βοδιοῦ, σάν ἕνα πρώιμο ἄλεφ, γεγονός, πού κάνει τόν Evans νά ἀναρωτιέται στό Scripta Minoa I, πῶς εἶναι δυνατόν νά προϋπάρχη τό ἄλεφ, ἐφ' ὅσον τό ἀνεκάλυψαν οἱ Φοίνικες τόν 10ο π.Χ. αἰῶνα![43] Διαβάζοντας τά λόγια τοῦ Sir Arthur Evans καί βλέποντας τά ἀρχαιολογικά εὑρήματα ἀπό τήν Φαιστό ἀναρωτιόμαστε κι ἐμεῖς μέ τήν σειρά μας: Τελικά ἦσαν οἱ Φοίνικες οἱ πρῶτοι, πού ἀνεκάλυψαν τό Α καί τήν ἀλφαβητική γραφή; Ἀπό τήν στιγμή, πού δέν ἔχει ἐρευνηθῆ καί ἀποκρυπτογραφηθῆ πλήρως ἡ Κρητική ἱερογλυφική γραφή, δέν δυνάμεθα νά ὁμιλοῦμε γιά ἀλφαβητική γραφή. Ὑπάρχουν ὅμως οἱ ἐνδείξεις. Μία νέα ὡστόσο Μινωϊκή γραφή, ἡ ὁποία διαφοροποιεῖται ἀπό τήν Κρητική Ἱερογλυφική, ἐμφανίζεται γύρω στά 1750 π.Χ. καί θά διατηρηθῆ μέχρι τὸ 1450 π.Χ. Ἐνῷ συνεχιζόταν ἡ χρῆσις τῆς ἱερογλυφικῆς γραφῆς κατά τήν πρώτη Νεοανακτορική φάσι, παράλληλα εἶχε ἐγκαινιασθῆ ἤδη ἀπό τό τέλος τῶν Παλαιοανακτορικῶν χρόνων ἕνα γραμμικό συλλαβικό σύστημα, τό ὁποῖο στήν πρώτη του μορφή ἐχαρακτηρίσθη ὡς πρωτογραμμικό.[44] Τά εἰκονιστικά σημεῖα ἔχουν γίνει τώρα ἁπλᾶ διαγράμματα καί ἡ φορά τῆς γραφῆς εἶναι ἀπό τά ἀριστερά πρός τά δεξιά.

Κεφ. 2
Οἱ Γραμμικές γραφές

Ἡ Γραμμική ἱερογλυφική εὑρέθη χαραγμένη ἐπάνω σέ ἐπιγραφές (πήλινες ράβδοι, δισκία, δέλτοι, σφαιρίδια), πού συνώδευαν προφανῶς τά ξύλινα κιβωτίδια, τά ὁποῖα περιεῖχαν τά πραγματικά ἔγγραφα, γραμμένα σέ φθαρτή ὕλη (περγαμηνή, πάπυρο, φύλλα φοινίκων).[45] Ἀπό αὐτήν τήν Πρωτογραμμική ἔχει ἄμεσα ἐξελιχθῆ τό Γραμμικό σύστημα Α΄,[46] ἀπό τό ὁποῖο ἀνεπτύχθη καί στήν Κύπρο ἡ παλαιοτέρα Κυπρομινωϊκή γραφή, πού ἀκολούθησε κατόπιν ἀνεξάρτητη πορεία, κυρίως λόγῳ τῆς διαφορετικῆς ἐπιλογῆς τοῦ ὑλικοῦ, ὅπως θά δοῦμε στήν συνέχεια. Δέν εἶναι πάντοτε εὔκολο νά ξεχωρίση κανείς τά ἰδεογράμματα ἀπό τά συλλαβογράμματα. Καθώς ἐχαράσσοντο ἐπάνω στόν ἄψητο πηλό μέ μυτερό ἐργαλεῖο τά σημάδια αὐτά ἔγιναν σταδιακά ὅλο καί πιό ἐπισεσυρμένα καί τοιουτοτρόπως διεμορφώθη ἡ πρωτογραμμική γραφή. Αὐτή ἡ μεταβολή ὑποδεικνύει προφανῶς ὅτι ὁ κύριος τρόπος γραφῆς ἦταν τό μελάνι καί συγκεκριμένα τό μελάνι σουπιᾶς, ὅπως ἀποδεικνύει ἕνα κύπελλο ἀπό τό Μουσεῖο Ἡρακλείου, πού φέρει σημεῖα τῆς Γραμμικῆς Γραφῆς Α΄.[47] Τά κυριώτερα ἀρχεῖα αὐτῆς τῆς γραφῆς ἀνεκαλύφθησαν στήν ἔπαυλι τῆς Ἁγίας Τριάδος καί στό ἀνάκτορο τοῦ Ζάκρου. Τό περιεχόμενό τους ἔχει συσχετισθῆ ἀπό ἀρκετούς ἐρευνητές μέ τό λογιστικό περιεχόμενο τῆς Γραμμικῆς Α΄, ἀλλά χωρίς νά ἔχη καταφέρει κανείς νά ἀποκρυπτογραφήση τήν γραφή. Πρίν ἀπό ἕναν χρόνο ἀκριβῶς, ὁ κ. Μηνᾶς Δ. Τσικριτσῆς, καθηγητής πληροφορικῆς, ἐπορεύθη καί αὐτός στά βήματα τοῦ Ventris, προσεγγίζοντας τήν ἀποκρυπτογράφησι τῆς Γραμμικῆς Α΄ γραφῆς μέσα ἀπό τίς θετικές ἐπιστῆμες (Η/Υ, στατιστική, ἀλγόριθμοι). Ὁ ἴδιος ὁ Ventris, μολονότι

No.	Cretan	Evans Scripta Minoa	Hittite	Reference	No.	Cretan	Evans Scripta Minoa	Hittite	Reference
1		4		M II:6	21		64		I M X:1
2		8		Assur f Vo 26	22		65		M XLII:9
3		10		A 11a:4	23		68		A 12:2
4		11		A 3:2	24		73		A 11a:4
5		12		A 1a:1	25		75		A 11a:4
6		13		A 13d:5	26		88		A 11a:1
7		14		CE II:3	27		92		A 6:2
8		15		CE I:1	28		97		A 17c:2
9		24		CE XVIII A:	29		100		A 18j
10		31		M IX:1	30		107		II M LII:4
11		41		A 16c:9	31		109		A 11a:6
12		42		Assur c Ro 6	32		111		M V:2
13		44		A 12:4	33		111		A 11a:1
14		47		A 4a:2	34		112		A 12:3
15		50		A 2:6	35		112		A 1a:3
16		52		A 4a:2	36		114		I M X:1
17		54		A 14a:6	37		115		M III B:2
18		56		A 4a:2	38		116		M XI:2
19		58		A 12:4	39		130		M XI:3
20		62		A 12:4	40		133		A 6:8

Τό 1884 ὁ Ἄγγλος ἀρχαιολόγος Ράϊτ συνέταξε τόν ἀνωτέρω συγκριτικό πίνακα, ὅπου τά Κρητικά καί τά Χιττιτικά ἱερογλυφικά κυριολεκτικῶς ταυτίζονται (W.Wright, 1884).

PICTOGRAPHS	AEGEAN LINEAR	CYPRIOTE & SEMITIC
1		CYPR. KA FORM OF GR. CHI
2		CYP. LE AND SABÆAN FORM OF ZAYIN = WEAPONS
3		SEM CHETH = FENCE BŒOTIAN E
4		SEM. HE = WINDOW (?)
5		
6		CYPR SE.
7 TREE ON MYCENÆAN GEM TREE SYMBOL		SEM. SAMEKH = POST. (MOAB)

PICTOGRAPHS	AEGEAN LINEAR	CYPRIOTE & SEMITIC
8	WITH SIDE SPRAYS	ARCHAIC GK. INSCR CRETE SEM. AIN = EYE
9		CYPR RO.
10		CYPR PE
11		CYPR PO.
12 A OX AND OXES HEAD FOLLOWED BY THE SAME SYMBOL ON OPPOSITE SIDES OF THE PHÆSTOS WHORL.		
12 b		SEM. ALEF = OX
13	VASE HANDLE MYCENÆ	CYPR. MI.

TABLE III.

PICTOGRAPHS AND LINEAR SYMBOLS COMPARED.

CYPR. = CYPRIOTE ARCH. GK. = ARCHAIC GREEK. SEM. = SEMITIC

εἶχε φθάσει πολύ κοντά στήν ἀπόδειξι ὅτι καί ἡ Γραμμική Α΄ εἶναι Ἑλληνική δέν πρόλαβε νά συγγράψη τά νέα του πορίσματα. Καθώς ἐπέστρεφε σπίτι του ἀργά τήν νύκτα τῆς 6ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1956, τό αὐτοκίνητό του συνεκρούσθη μὲ ἕνα φορτηγό κοντά στό Hatfield, μέ ἀποτέλεσμα τόν ἀκαριαῖο θάνατό του.[48] Σαρανταπέντε χρόνια ἀργότερα βάσει αὐτῆς τῆς νεωτέρας μελέτης τοῦ Ἕλληνος ἐπιστήμονος ἐπιβεβαιώνεται ὅτι καί ἡ Γραμμική Α΄ εἶναι Ἑλληνική γραφή, ἡ ὁποία περιέχει λογιστικά ἀρχεῖα. Ὁ καθηγητής Μηνᾶς Τσικριτσῆς μέ μαθηματικές ἀποδείξεις καταλήγει στό συμπέρασμα ὅτι ἡ γλῶσσα, τήν ὁποία καταγράφει ἡ Γραμμική Α΄, εἶναι μία πρώιμη αἰολική διάλεκτος, πού διατηροῦσε κάποιον ἀρχαϊσμό. Φαίνεται μάλιστα ὅτι δέν ἦταν ἰδιαίτερα δύσκολη, ἐφ' ὅσον οἱ γραφεῖς της ἔγραφαν μέ τόν ἴδιο τρόπο, πού προέφεραν τίς λέξεις.[49]

Κατά πόσον ἡ Γραμμική Α΄, ἀλλά καί ὁ Δίσκος τῆς Φαιστοῦ ἔχουν ἀποκρυπτογραφηθῆ σωστά, θά φανῆ στήν πορεία τοῦ χρόνου. Ἄλλωστε καί ἡ θεωρία τοῦ Ventris εἶχε ἀμφισβητηθῆ ἀπό πολλούς μέχρις ὅτου κάποιο ἀπόγευμα τοῦ Μαΐου τοῦ 1953, ὅταν ὁ ἴδιος συγκινημένος ἐτηλεφώνησε στόν Chadwick, μέ τρεμάμενη φωνή. Στά χέρια του κρατοῦσε μιά ἐπιστολή, πού μόλις εἶχε λάβει ἀπό τόν καθηγητή Blegen, τόν ἀνασκαφέα τῆς Πύλου:

Ἀγαπητέ κύριε Ventris,

Ἀπό τότε πού ἐπέστρεψα στήν Ἑλλάδα, ἔχω ἀσχοληθῆ πολύ μέ τίς πινακίδες τῆς Πύλου, ἑτοιμάζοντάς τις γιά νά φωτογραφηθοῦν. Σέ μερικές ἀπό αὐτές ἐφήρμοσα τό δοκιμαστικό συλλαβάριό σας. Γιά νά ἐνημερωθῆτε, ἐσωκλείω ἕνα ἀντίγραφο τῆς πινακίδας P641, πού πιθανῶς σᾶς ἐνδιαφέρει. Προφανῶς ἀναφέρει δοχεῖα, μερικά μέ τρία πόδια, μερικά μέ τέσσερεις λαβές, μερικά μέ τρία καί ἄλλα χωρίς λαβές. Σύμφωνα μέ τό σύστημά σας, ἡ πρώτη λέξις διαβάζεται τι-ρι-πο-δε καί ἐπαναλαμβάνεται ὡς τι-ρι-πό (ἑνικός;). Μπροστά ἀπό τό

Τό 1894, ὁ Ἔβανς ἐδημοσίευσε τόν ἀνωτέρω πίνακα, ὅπου διακρίνουμε τόσο τό κεφαλαῖο Α ὅσο καί τό περίφημο «σημιτικό» ἄλεφ. Καί ὁ ἴδιος ἀντιμετώπισε μέ δυσπιστία τήν ἴδια του τήν ἀνακάλυψι (A.Evans, 1894).

δοχεῖο μέ τίς τέσσερεις λαβές ὑπάρχει ἡ λέξις qε-τε-ρο-Fε, καί ἀπό τό δοχεῖο χωρίς λαβές ἡ λέξις α-νο-Fε. Ὅλα αὐτά φαίνονται ἀπίστευτα. Ἀποκλείεται ἆρά γε ἡ σύμπτωσις;

Μέ ἐκτίμησι

Dr. Blegen

Εἶχαν περάσει 20 χρόνια ἀπό τότε πού ἕνα 13χρονο ἀγόρι καθόταν ἀνάμεσα στούς ἐπισκέπτες τῆς Βρεττανικῆς Ἀκαδημίας στό Λονδῖνο γιά νά παρακολουθήση τήν διάλεξι τοῦ γηραιοῦ πλέον πατέρα τῆς Μινωϊκῆς Ἀρχαιολογίας Sir Arthur Evans. Τότε τό μικρό ἀγόρι ἄκουσε γιά πρώτη φορά ὅτι ὑπῆρχε μία μυστηριώδης γραφή, πού ἴσως κάποτε νά ἀπεκάλυπτε στήν ἀνθρωπότητα πολλά γιά τόν χαμένο ὑψηλό πολιτισμό τῶν προϊστορικῶν Κρητῶν. Ἴσως ἤδη ἀπό τότε νά εἶχε γεννηθῆ μέσα του ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀποκρυπτογραφήσεώς της. Θά περνοῦσαν ὅμως ἄλλα 50 τοὐλάχιστον χρόνια ἀπό τότε πού ὁ Arthur Evans ἔφερε γιά πρώτη φορά στό φῶς τίς πινακίδες μέχρι τήν τελική ἀποκρυπτογράφησι τῆς γραφῆς. Φαίνεται, ὅμως, ὅτι καί ὁ ἴδιος ὁ Evans εἶχε τήν πεποίθησι πώς εἶχε ἀνακαλύψει τίς ρίζες τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς. Ἀναφέρει στήν πρώτη του μελέτη τό 1901: «Ἀπό τήν συχνότητα τῶν σημείων τῶν πινακίδων αὐτῶν φαίνεται καθαρά ὅτι πολλές ἀπό αὐτές ἀναφέρονται σέ λογαριασμούς τῆς βασιλικῆς ἀποθήκης καί τοῦ ὁπλοστασίου. Τό δέ γενικό θέμα πολλῶν πινακίδων φαίνεται ἀπό τήν εἰσαγωγή ἑνός ἤ περισσοτέρων εἰκονιστικῶν σημείων. Ἔτσι, σέ μιά σειρά πινακίδων, πού εὑρέθησαν στό Δωμάτιο τῶν Πινακίδων τῶν Ἁρμάτων -ἐξ οὗ καί τό ὄνομά του- παρατηροῦμε τό σχῆμα τοῦ χαρακτηριστικοῦ μυκηναϊκοῦ ἅρματος, ἑνός κεφαλιοῦ ἀλόγου καί κάτι, πού φαίνεται σάν θώρακας... Ἐκτός αὐτῶν παρατηροῦμε καί ἀνθρώπινες μορφές, πιθανῶς δούλους, σπίτια ἤ ἀχυρῶνες, χοίρους, κοῦκλες καλαμποκιοῦ, διάφορα δένδρα, ἄνθη κρόκου καί πήλινα ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων... Πρός τό παρόν τό διαθέσιμο ὑλικό δέν εἶναι ἀρκετό, ὥστε νά ἐπιτρέψη μία πλήρη συγκριτική ἀνάλυσι. Δυνάμεθα ὅμως νά κάνουμε μερικές γενικές παρατηρήσεις. Ἀπό τά ἑβδομήκοντα περίπου γραμμικά σημεῖα ἤ γράμματα, πού χρησιμοποιοῦνται, δέκα εἶναι σχεδόν ὅμοια μέ σημεῖα τοῦ Κυπριακοῦ

Ὁ Δίσκος τῆς Φαιστοῦ, ἔπειτα ἀπό τήν συνταρακτική ἀποκρυπτογράφησι τῆς κ. Ἔφης Πολυγιαννάκη, ὄχι μόνο «μιλάει Ἑλληνικά», ἀλλά ἤδη διακρίνουμε σέ αὐτόν πολλές δωρικές λέξεις (κατάλογος Ἱστορία τῆς Γραφῆς, Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, 2000, ἀρ. 22).

συλλαβαρίου καί ἄλλα τόσα παρουσιάζουν ὁμοιότητες μέ μεταγενέστερα Ἑλληνικά γράμματα. Οἱ λέξεις τῶν πινακίδων μερικές φορές

χωρίζονται μέ κάθετες γραμμές καί ἀπό τόν μέσο ἀριθμό γραμμάτων, πού περιέχουν, συμπεραίνουμε ὅτι τά σημεῖα ἔχουν πιθανῶς συλλαβική ἀξία. Ἡ φορά τῆς γραφῆς ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν ἐπιγραφῶν εἶναι ἀπό τά ἀριστερά πρός τά δεξιά.[50]

Διαβάζοντας τίς παρατηρήσεις τοῦ Arthur Evans, διαπιστώνουμε τελικά ὅτι ὁ προβληματισμός, ἐπάνω στόν ὁποῖο θά ἐργαζόταν ὁ Ventris σαράντα (40) χρόνια ἀργότερα, εἶχε ἤδη τεθῆ. Χρειαζόταν ὅμως ἀκόμη ἀρκετή δουλειά. Πολύτιμη ἀρωγός στό ἐγχείρημά του ἦταν ἡ ἔρευνα τῆς Ἀμερικανίδας ἀρχαιολόγου Alice Kober, ἡ ὁποία προσεπάθησε νά ἀνακαλύψη τήν φύσι τῆς γλώσσας ἀπό τήν γραφή, ξεχωρίζοντας τά γένη, τούς ἀριθμούς καί τίς κλίσεις τῶν ὀνομάτων, πού εἶχαν καταγραφῆ στίς πινακίδες (Τριάδες Kober).[51] Δυστυχῶς δέν ἔζησε ἀρκετά, ὥστε νά δῆ τήν θεωρία της νά ἐπαληθεύη. Ἐπάνω σέ αὐτόν τόν προβληματισμό τῆς ἀρχαιολόγου Alice Kober, τήν ὁποία ἐλάχιστοι ἐπιστήμονες σήμερα θυμοῦνται, ὅταν ἀναφέρωνται στήν ἀποκρυπτογράφησι τῆς Γραμμικῆς Β΄, κατέστρωσε καί ὁ Ventris τήν ἐσχάρα του. Ἡ ἐσχάρα

ΣΗΜΕΙΑ ΓΡΑΜΜΙΚΗΣ Α΄

	8 a	28 e/i	10 i	61 o	10 u/wi
d	1 da	45 de	7 di	79do2 123dow	51 du/o
k	77 ka/ha	44 ke/he	67 ki /kʰi	70 ko/ho	81 ku/hu
m	80 ma	23 me	73 mi		13 mu/o
n	6 na 301na2		30 ni/e	28 no	55 nu/o
p	3 pa 56pha	78 pe	39 pi	49 po	50pu/o 29phu
q	16 qa	78 qe	21 qi	16 qo	
r	60ra rya	27 re	53 ri/rEi	2 ro	26 ru
s	31 sa/ha	9 se/he	41 si/hi		58 su/o
t	59ta 66tyo	4 te	37 ti	5 to	69 tu
w	54 wa	40 we/ri	10 wi/u	38 wo	
z	17 za	74 ze	zi 304	20 zo	118 zu
j	57 ja	46 je		24 jo	65 ju/o

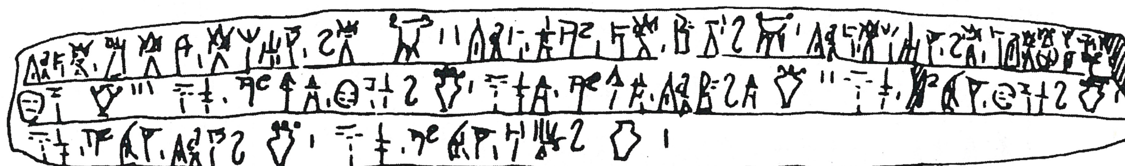
*86 : nau, *(34:ai, *85:au

ἀπετελεῖτο ἀπό συλλαβογράμματα, πού ἀντιπροσώπευαν συλλαβές μέ ἕνα φωνῆεν ἤ μέ σύμφωνο καί φωνῆεν, ταξινομημένες σέ στῆλες κάθετες ὅσες εἶχαν τό ἴδιο φωνῆεν, ὁριζόντιες ὅσες εἶχαν τό ἴδιο σύμφωνο ἀλλά διαφορετικό φωνῆεν. Βασική προϋπόθεσις, ἡ ὁποία καί ἐλήφθη ὑπ᾽ ὄψιν, ἦταν

Τά σημεῖα τῆς Γραμμικῆς Α΄ βάσει τῆς κατατάξεως τοῦ Μ. Τσικριτσῆ καί τοῦ Α. Ἔβανς (Μ. Τσικριτσῆς, 2001, Ι.Ε.Ε., τ. Α΄).

ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν κειμένων ἦταν ἡ Ἑλληνική. Ἔτσι ἔγιναν οἱ πρῶτες παρατηρήσεις ἀναφορικά μέ τίς πτώσεις καί τά γένη. Πολύτιμο στοιχεῖο γιά τήν ἐπαλήθευσι τῶν παρατηρήσεων ἦσαν τά ἴδια τά ἰδεογράμματα, πού συνώδευαν ἐνίοτε τίς λέξεις προσδιορίζοντάς τις. Κατάφερε ἔτσι ὁ Ventris τόν σχηματισμό συλλαβῶν, πού εἶχαν φωνητική ἀξία. Ἔπειτα ἀπό τήν ἀντικατάστασί τους στά κείμενα, ὡδήγησαν μέ ἕνα εἶδος ἁλυσιδωτῶν ἀντιδράσεων σέ ἄλλες συλλαβές. Ἡ τοποθέτησίς τους στήν ἐσχάρα προσδιώρισε αὐτομάτως πολλές ἄλλες συλλαβές, στήν ἀρχή ὑποθετικά, ἔπειτα ὅμως μέ μεγαλύτερη βεβαιότητα.[52] Μία βεβαιότητα, πού ἐπισφραγίσθηκε μέ τήν ἐπιστολή τοῦ Blegen πρός τόν Ventris, ἀναφορικά μέ τήν πινακίδα PY Tά 641, καί ἔκανε τόν Chadwick νά πῆ ἑπτά χρόνια (1961) ἀργότερα: «Ὅλοι οἱ Ἕλληνες πρέπει νά σέβωνται τό κομμάτι αὐτό τοῦ μαυ-

Σχέδιο τῆς περιφήμου πινακίδος PY Tá 641. «Ὅλοι οἱ Ἕλληνες πρέπει νά σέβωνται τό κομμάτι αὐτό τοῦ μαυρισμένου πηλοῦ διότι αὐτό κατ' ἐξοχήν ἔπεισε τόν κόσμο ὅτι οἱ δημιουργήσαντες τόν Μυκηναϊκό πολιτισμό ἦσαν Ἕλληνες»! (John Chadwick).

ρισμένου πηλοῦ, διότι αὐτό κατ' ἐξοχήν ἔπεισε τόν κόσμο ὅτι οἱ δημιουργήσαντες τόν Μυκηναϊκό πολιτισμό ἦσαν Ἕλληνες! Οἱ σημερινοί Ἕλληνες μποροῦν νά αἰσθάνωνται ὑπερήφανοι γιά τόν ἀρχαιότατο πρόγονό τους πού ἐπενόησε μέ τήν βοήθεια τῆς Κρητικῆς γραφῆς τήν πρώτη Ἑλληνική Γραφή. Εἶμαι πολύ εὐτυχής, πού εἶχα τήν τύχη νά παίξω ἕναν μικρό ρόλο σέ αὐτήν τήν ἱστορία. Τήν ἀφιερώνω τώρα στούς Ἕλληνες φίλους μου μέ τήν ἐλπίδα ὅτι θά προτρέψη καί ἄλλους ἀρχαιολόγους νά ἀσχοληθοῦν μέ τήν ἀνακάλυψι θησαυρῶν, οἱ ὁποῖοι κρύβονται στό ἀγαπημένο Ἑλληνικό χῶμα, καθώς καί ἄλλους ἐπιστήμονες νά ἀσχοληθοῦν μέ μελέτες, πού θά ἔχουν σκοπό τήν λεπτομερῆ διασαφήνισι τῆς γλώσσας καί τῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων, τῶν σκαπανέων τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ».

Ὁ Chadwick θεωροῦσε λοιπόν πώς ἡ Γραμμική Β΄ ἀποτελοῦσε ἐξέλιξι τῆς Κρητικῆς γραφῆς. Ἄν καί ἡ ἄποψις αὐτή δέν ἐθεωρεῖτο κάποτε ἱκανοποιητική, τά τελευταῖα χρόνια ἡ ἐπιστημονική κοινότητα ἔχει ἐπαναπροσδιορίσει τίς θέσεις της. Τό 1996 ὁ καθηγητής Χρ. Ντούμας ἀνέφερε σέ Διεθνές Συνέδριο γιά τήν Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσας καί γραφῆς, πού ἔγινε στό Ohlstadt τῆς Γερμανίας: «Ἤθελα νά παρατηρήσω ὅτι σάν ὁμιλητής αὐτῆς τῆς γλώσσας, τῆς Ἑλληνικῆς, μέ ἐντυπωσιάζει ὅτι στά κείμενα τῶν μέσων περίπου τῆς 2ας χιλιετίας π.Χ. στίς πινακίδες ἤ λίγο μετά, ἔχουμε λέξεις, ὀνόματα, πού παρουσιάζουν μεγάλη πλαστικότητα: κλίνονται, ἔχουν πάρα πολλές πτώσεις. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἔχουν περάσει μιά δια-

δικασία ἀρκετῶν αἰώνων, ὥσπου νά φθάσουν σέ αὐτήν τήν πλαστικότητα». Καί σέ ἄλλο σημεῖο τονίζει σχετικά μέ τίς λέξεις, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται στόν τομέα τῆς ἐργασίας καί τῆς ναυπηγικῆς καί ἔχουν καταγραφῆ στίς πινακίδες τῆς Γραμμικῆς Β΄: «Ἀπό τά ἀρχαιολογικά στοιχεῖα γνωρίζουμε ὅτι ἡ διαδικασία γιά τόν καταμερισμό τῆς ἐργασίας ἄρχισε ἀκόμη πρός τό τέλος τῆς Νεολιθικῆς, ἀλλά πλέον μέ πολύ γοργούς ρυθμούς, στήν Πρώϊμη Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ, δηλ. στήν 3η χιλιετία. Ἀναρωτιέμαι λοιπόν, μήπως ὅλη αὐτή ἡ ἐξέλιξις, πού προδίδουν στήν γλῶσσα οἱ πινακίδες καί ὁ καταμερισμός τῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία ἔχει προηγηθῆ πάρα πολλούς αἰῶνες πρίν, μποροῦν νά συσχετισθοῦν». Καί ἀναφορικά μέ τά μέρη τοῦ πλοίου λέει: «Ἡ δραστηριότητα, ἡ ἐνασχόλησις μέ τήν θάλασσα ἀπό τούς κατοίκους τοῦ Αἰγαίου ἀνάγεται στήν 7η ἤ στήν 8η χιλιετία π.Χ. Ἤδη στήν 3η χιλιετία π.Χ. ξέρουμε πάρα πολύ καλά καί τό εἶδος τῶν πλοίων, πού τήν διέσχιζαν. Συνεπῶς θά πρέπει νά σκεφθῆ κανείς μήπως καί ἡ ὀρολογία τῶν μερῶν τοῦ πλοίου ἔχει κι αὐτή κάποιες παλαιές ρίζες. Εἶναι περίεργο ὅτι, ἐνῷ ἡ Ἑλληνική γλῶσσα θεωρεῖται ἰνδογερμανική/ἰνδοευρωπαϊκή, δέν ἔχει καθόλου τήν ἰνδογερμανική ρίζα γιά τήν θάλασσα, mar, ἐνῷ ὁ πολιτισμός τῶν λαῶν, πού ἔζησαν ἐκεῖ εἶναι κατ' ἐξοχήν θαλασσινός. Ἀντίθετα, ἀπό τήν λέξι ἅλς, ἡ ὁποία ἐπίσης σημαίνει θάλασσα, ἔχουμε ἑκατοντάδες λέξεων, ἐπιθέτων, παραγώγων ἤ συνθέτων, ἀκόμη καί στήν μυκηναϊκή γραφή. Καί μιά τελευταία παρατήρησις: μοῦ ἔχει κάνει ἐντύπωσι ὅλα τά χρόνια, πού προσπαθῶ νά βρῶ, νά ἑρμηνεύσω τόν ἑλληνικό πολιτισμό μέσα ἀπό τήν γλῶσσα, τό μεγάλο πλῆθος τῶν ὑποθετικῶν ριζῶν τῆς ἰνδοευρωπαϊκῆς. Περίπου τό 80% ἤ 90% ἔχουν ἀστερίσκο, πού σημαίνει δέν ὑπάρχουν».[53]

Ὁμοιοτρόπως ὁ καθηγητής Γ. Μπαμπινιώτης στήν Ἔκθεσι τῆς Ἱστορίας τῆς Γραφῆς, πού διωργανώθηκε ἀπό τό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ἐτόνισε τόσο γιά τά κρητικά ἱερογλυφικά, ὅσο καί γιά τήν Γραμμική Α΄: «Πιστεύω ὅτι τό πιό φυσικό καί ἀναμενόμενο θά ἦταν ὅτι ἐπιγραφές -γιά τήν ἀκρίβεια πήλινες πινακίδες- τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου καί τῶν ἑλληνικῶν χρόνων νά περιέχουν καί ἑλληνικά κείμε-

να».[54]

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἐνστάσεις θά ἐξακολουθήσουν νά ὑπάρχουν, ἐφ' ὅσον ἡ ἀκριβής χρονολογία κατά τήν ὁποία ἡ Γραμμική Α΄ ἔδωσε τήν θέσι της στήν Γραμμική Β΄ δέν ἔχει ἀκόμη καθορισθῆ. Μερικοί ὑποθέτουν ὅτι ἐνῶ ἡ Γραμμική Β΄ εἶχε ἤδη εἰσαχθῆ στήν Κνωσό, ἡ Γραμμική Α΄ ἐξακολουθοῦσε νά χρησιμοποιῆται στήν Φαιστό. Συγκριτική ὡστόσο χρονολόγησις μέ ἀρχαιολογικά στοιχεῖα δέν μπορεῖ νά γίνη μέ τήν ἀκρίβεια, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖται. Δέν πρέπει νά φαίνεται καθόλου ἀπίστευτο, ὅτι οἱ δύο γραφές συνυπῆρχαν, ἀλλά πρός τό παρόν εἶναι μία ὑπόθεσις, ἡ ὁποία δέν μπορεῖ ἀκόμη νά ἐλεγχθῆ. Μόνον ἀπό τίς ἐνδείξεις, πού ἔχουμε πρός τό παρόν στήν διάθεσί μας, μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ἡ Γραμμική Α΄ ἐξέλιπε περί τό 1450 π.Χ. Ἄλλωστε καί ἡ σχέσις μεταξύ τῶν δύο συστημάτων εἶναι ἀσαφής. Οὔτε πρόκειται ἁπλῶς περί ἐξελίξεως τῶν πρώτων εἰκονιστικῶν σημείων σέ ἁπλούστερα καί εὐκολώτερα σχήματα, ὅπως ὑπεστήριξε ὁ G. Pugliese Caratelli (1945) συγκρίνοντας τήν μετάβασι ἀπό τήν Γοτθική στήν Λατινική γραφή. Καί αὐτό, διότι μερικά σημεῖα τῆς Γραμμικῆς Α΄ εἶναι πιό ἁπλᾶ ἀπό τά ἀντίστοιχά τους σημεῖα τῆς Γραμμικῆς Β΄. Ὁ Evans ὑπέθεσε ὅτι ἡ Γραμμική Β΄ ἦταν ἕνα εἶδος βασιλικῆς ὀρθογραφίας, ἡ ὁποία ἀνεπτύχθη ἀπό τούς γραφεῖς τοῦ ἀνακτόρου καί ἑπομένως ἐχρησιμοποιήθη μόνο στήν Κνωσό. Ἡ θεωρία αὐτή, ὅμως, διεψεύσθη ἀπό τήν ἀνακάλυψι τῶν πινακίδων τῆς Γραμμικῆς Β΄ στήν Ἠπειρωτική Ἑλλάδα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τό ὠργανωμένο σύστημα συμβόλων ἐπάνω σέ ἀγγεῖα τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, πού εὑρέθησαν στούς Γόννους καί τήν Κυπάρισσο τῆς Θεσσαλίας ἤ οἱ πινακίδες ἀπό τήν Θήβα, πού ἔφερε στό φῶς ἡ σκαπάνη τοῦ Β. Ἀραβαντινοῦ.[55] Μήπως τελικά πρόκειται γιά δύο διαφορετικές διαλέκτους τῆς ἴδιας γλώσσης, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπό τίς ἀποκρυπτογραφήσεις; Σύμφωνα μέ τόν Μ. Τσικριτσῆ, ἡ Γραμμική Α΄ ἀνταποκρίνεται σέ μία αἰολική διάλεκτο, ἐνῶ ἡ Γραμμική Β΄ στήν δωρική, στοιχεῖα τῆς ὁποί-

Φανταστική ἀναπαράστασις τοῦ βασιλικοῦ ἀρχείου τῆς Κνωσοῦ (Πίναξ τοῦ Στέλιου Νιγδιόπουλου).

Πινακίδες τῆς Γραμμικῆς Β΄ ἀπό τό Καστέλλι Χανίων, τό ἀνάκτορο τῆς Κνωσοῦ καί τό ἀνάκτορο τῆς Πύλου (κατάλογος Ἱστορίας τῆς Γραφῆς, Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, 2000, ἀρ. 25, 26, 27).

ας ἔχει ἐντοπίσει ἡ κ. Ἔφη Πολυγιαννάκη ἤδη στόν Δίσκο τῆς Φαιστοῦ.[56]

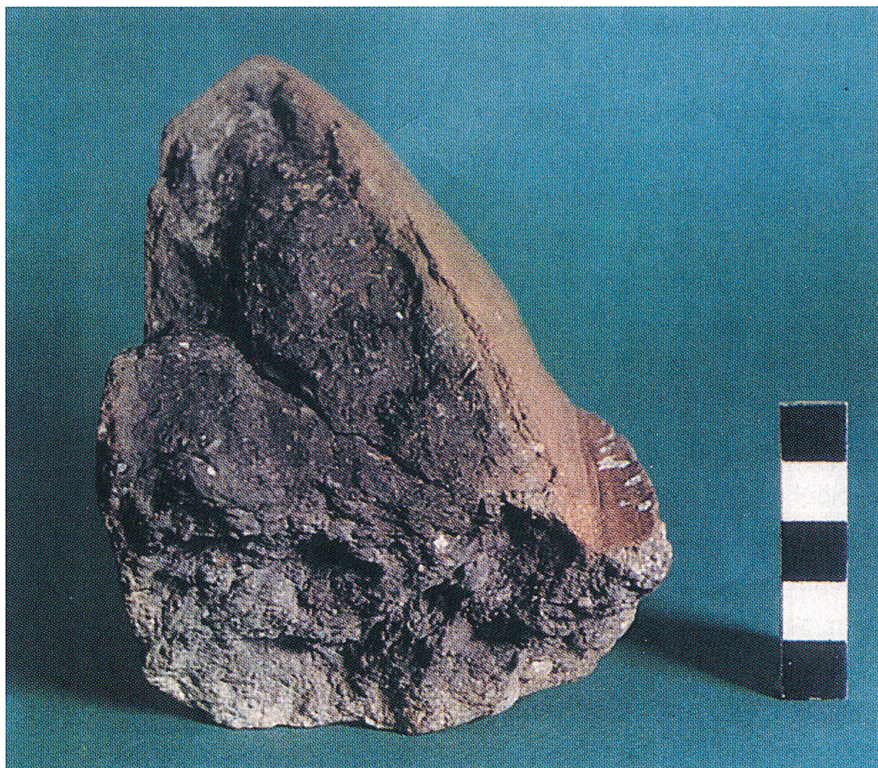
Ἴσως ἀπό τήν ἄλλη ἡ χρονολογική ἐπίλυσις τῆς ἐνάρξεως τῆς Γραμμικῆς Β΄ καί ὁ τόπος ὅπου αὐτή ἐγεννήθη νά ἔλυνε τό πρόβλημα τῆς ἐξελίξεώς της ἀπό τήν Γραμμική Α΄. Μία πρότασις εἶναι νά στραφοῦμε στήν περιοχή τῆς Κύπρου. Τήν ἐποχή τοῦ χαλκοῦ μιά συγγενής γραφή, ἡ Κυπρομινωϊκή, ἦταν ἐπίσης γνωστή στό νησί τῆς

Ἀφροδίτης. Τό πιό σπουδαῖο κέντρο αὐτῆς τῆς περιόδου εἶναι ἡ πόλις Ἔγκωμη στήν ἀνατολική ἀκτή τῆς νήσου. Ἐδῶ εὑρέθη ἕνα μικρό τμῆμα μιᾶς πινακίδας, πού ἀνάγεται στίς ἀρχές τοῦ 16ου π.Χ. αἰ. Ἐάν ὁ ὑπολογισμός εἶναι σωστός, τότε ἡ Κυπρομινωϊκή εἶναι παλαιοτέρα τῆς Γραμμικῆς Β΄. Τά σημεῖα της διαφέρουν ἀπό τά σημεῖα τῶν ἄλλων Μινωϊκῶν γραφῶν, ἀλλά παρουσιάζουν μερικές ὁμοιότητες μέ σημεῖα τῆς Γραμμικῆς Α΄. Σύμφωνα μέ τούς Evans, Sundwall, Daniel, καί Furumark, ἡ Κυπρομινωϊκή γραφή προῆλθε ἀπό τήν Γραμμική Α΄. Ἕνα εἶδος γραφῆς, πού μοιάζει μέ τήν Κυπρομινωϊκή, ἀλλά καί πού εὔκολα διακρίνεται ἀπό αὐτήν, ἀνεκαλύφθη τό 1960 στήν ἀρχαία πόλι Οὐγκαρίτ, στήν σημερινή Ras-Samra, στίς ἀκτές τῆς Συρίας. Δίπλα στήν κοινωνία τῆς Οὐγκαρίτ, ἡ ὁποία σύμφωνα μέ ὡρισμένους μελετητές ἐχρησιμοποιοῦσε ἕνα ἰδιότυπο σφηνοειδές ἀλφάβητο γιά νά γράφη τήν δική της σημιτική (;) γλῶσσα, ὑπῆρχε μία Κυπριακή ἀποικία, πού ἐχρησιμοποιοῦσε τήν γραφή τῆς Μητροπόλεώς της, ἤδη ἀπό τό 1600-1100 ἤ 1050 π.Χ.[57] Φαίνεται ὅτι ἡ γένεσις τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς ζυμώθηκε σέ αὐτά τά ἐδάφη. Τό 1964 οἱ ἀνασκαφές στήν περιοχή Deir Alla τῆς Ἰορδανίας ἔφεραν στό φῶς ἀνάμεσα σέ ἄλλα εὑρήματα ἐπιγραφές, οἱ ὁποῖες ἐθεωρήθησαν Φιλισταιϊκές, ἐπειδή θύμιζαν ἔντονα τήν Γραμμική Β΄ τοῦ Αἰγαιακοῦ κόσμου. Σύμφωνα μέ τόν Trude Dothan, διευθυντή τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου στό Ἑβραϊκό Πανεπιστήμιο τῆς Ἰερουσαλήμ, πολλοί ὑπέθεσαν τότε ὅτι οἱ Φιλισταῖοι ἔφεραν μαζί τους, στά ἐδάφη, ὅπου μετανάστευσαν, τήν αἰγαιακή κληρονομιά τους. Ἡ ἰδέα ἦταν ἑλκυστική, ἀλλά ἀπερρίφθη ἀπό τόν Trude Dothan, ἐφ' ὅσον ὄχι μόνον οἱ πινακίδες δέν εἶχαν ἀποκρυπτογραφηθῆ, ἀλλά κυρίως ἐπειδή αὐτή ἡ γραφή ἐξαφανίσθηκε τόν 11ο περίπου π.Χ. αἰ., ὅταν ὁ κόσμος τοῦ Αἰγαίου εἰσῆλθε στήν περίοδο τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ, πού εἶναι συνώνυμη μέ τούς Σκοτεινούς Αἰῶνες![58] Ὡς ἀπόδειξι τῶν λεγομένων του ὁ καθηγητής Trude Dothan ἐπικαλεῖται δύο σφραγίδες μέ Κυπρομυκηναϊκή τῆς Ὑστέρας Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ (1300-1100 π.Χ.), οἱ ὁποῖες εὑρέθησαν στό Ashdod καί δέν ἔχουν ἀκόμη ἀποκρυπτογραφηθῆ. Ἀλλά καί ἡ ἴδια ἡ γλῶσσα τῶν Φιλισταίων παραμένει

ἀκατανόητη. Ἐθεώρησε λοιπόν ὅτι οἱ Κρῆτες-Φιλισταῖοι τῆς περιοχῆς υἱοθέτησαν ἀργότερα τόν Χαναανιτικό πολιτισμό καί τήν γλῶσσα του. Καί ὅμως οἱ νεώτερες ἔρευνες Ἑλλήνων καί Ἑβραίων ἀρχαιολόγων στήν περιοχή τῆς Ἰορδανίας καί τῆς Παλαιστίνης φέρνουν στό φῶς ὅλο καί περισσότερα εὑρήματα τῆς Κρητομυκηναϊκῆς κληρονομίας στήν περιοχή.

Ἀγνοῶντας τά νεώτερα στοιχεῖα, ἡ παλαιότερη ἔρευνα διετύπωσε τό ἐπιχείρημα ὅτι ἡ γλῶσσα τῆς Γραμμικῆς Β΄ δύσκολα θά μποροῦσε νά θεωρηθῆ Ἑλληνική, ἐφ' ὅσον προφανῶς εἶχε δεχθῆ μέσῳ τῆς Κύπρου ἐπιδράσεις ἀπό τά παράλια τῆς Φοινίκης, καί ἄρα τῆς σημιτικῆς γλώσσας. Τό αὐτό ὑπεστη-

Πινακίδες τῆς Γραμμικῆς Β΄ γραφῆς ἔχουν ἀνακαλυφθῆ καί στήν Θεσσαλία (Γόννοι, Κυπάρισσος) ἀποδεικνύοντας ὅτι ἐπρόκειτο γιά μία κοινή τῆς ἐποχῆς, ἡ ὁποία ὡμιλεῖτο σέ ὁλόκληρη τῆς Ἑλλάδα (ἠπειρωτική, νησιωτική), ἀλλά καί στήν ἰδιαίτερη πατρίδα τοῦ Ἀχιλλέως, τήν Φθία (περ. Ἀρχαιολογία).

ρίχθη καί γιά τήν Κυπριακή. Βασικό ἐπιχείρημα στήν ἀνάπτυξι αὐτῆς τῆς θεωρίας ἦταν ὅτι στήν Κύπρο οἱ πινακίδες ἦσαν ψημένες, ὅπως οἱ Βαβυλωνιακές καί ὄχι ἄψητες ὅπως οἱ μυκηναϊκές. Τό ὑλικό τῆς γραφῆς ὡδήγησε προφανῶς καί τούς Κυπρίους στήν διαμόρφωσι μιᾶς σφηνοειδοῦς γραφῆς. Ἄν σέ μία κοινωνία χρησιμοποιοῦσαν ἀποκλειστικά πηλό γιά τήν γραφή αὐτή, δέν θά τήν διατηροῦσαν στήν μορφή αὐτή ἐπί πολύ καιρό. Ἡ γραφή διετήρησε τήν μορφή της στήν Ἑλλάδα, ἐπειδή στά μέρη αὐτά χρησιμοποιοῦσαν ἴσως καί κάποιο ἄλλο ὑλικό στήν θέσι τοῦ πηλοῦ, ἐπάνω στό ὁποῖο ἔγραφαν μέ πέννα ἤ πινέλλο, χρησιμοποιῶντας τήν μελάνη τῆς σουπιᾶς. Ἡ θεωρία

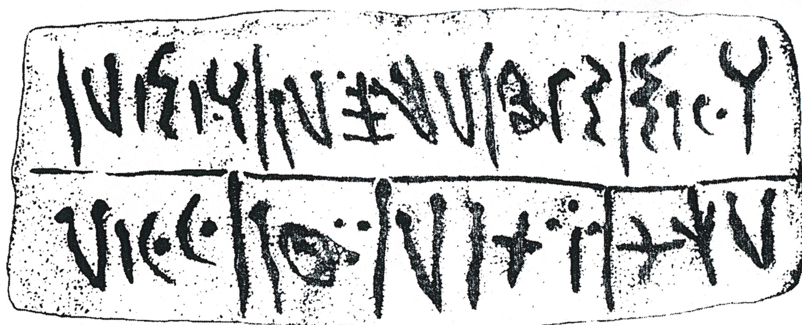

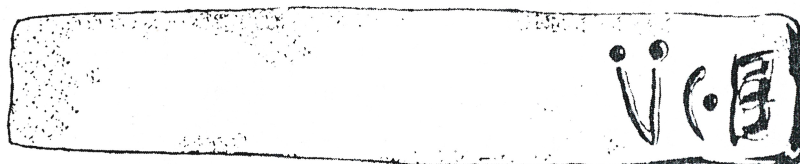
Κυπρομινωϊκές πινακίδες τοῦ 15ου π.Χ. αἰ., οἱ ὁποῖες ἀνεκαλύφθησαν στήν Ἔγκωμη τῆς Κύπρου (Μουσεῖο Λευκωσίας). Ἡ σκλαβωμένη ἀκόμη πατρίδα μας συνέβαλε τά μέγιστα στήν ἐξάπλωσι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καί ψυχῆς! (Β.Καραγιώργης, 1976).

αὐτή ἐπιβεβαιώθηκε πρίν ἀπό λίγα χρόνια μέ τήν ἀνακάλυψι τοῦ ἀρχαιοτέρου τετραδίου τοῦ κόσμου. Οἱ ἔρευνες, οἱ ὁποῖες ἐπραγματοποιήθησαν ἀπό τό Ἰνστιτοῦτο Ναυτικῆς Ἀρχαιολογίας κατά τά ἔτη 1984-1994, στό μυκηναϊκό ναυάγιο τοῦ Οὐλουμπουρούν, στήν ἀρχαία Ἀντίφελλο ἀπέναντι ἀπό τό Καστελλόριζο (σημ. Κάς Τουρκίας) ἔφεραν στό φῶς ἀνάμεσα σέ ἄλλα πολύτιμα εὑρήματα τό ἀρχαιότερο

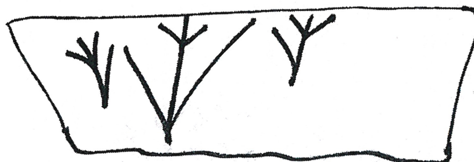
βιβλίο τοῦ κόσμου, ὅπως ἐχαρακτηρίσθη τότε. Τό βιβλίο ἤ τετράδιο ἀπετελεῖτο ἀπό δύο ξύλινα πτυσσόμενα φύλλα ἑνωμένα μέ ἐλεφαντοστέϊνους ἁρμούς. Οἱ ἐσωτερικές ἐπιφάνειες τῶν φύλλων δημιουργοῦν κοιλότητες μέ ὀρθογώνιο περιχείλωμα, γεγονός πού ὑποδεικνύει ὅτι ἐγεμίζοντο μέ κάποιο ἄλλο ὑλικό, προφανῶς κερί, ἐπάνω στό ὁποῖο θά ἐσκάλιζαν ἤ θά ἐχάρασσαν τά γράμματα. Ἄλλωστε καί ὁ καθηγητής Ἀγαπητός Τσοπανάκης ἑρμηνεύει τήν ὁμηρική φράσι «γράψας ἐν πίνακι πτυκτῷ... σήματα λυγρά» τοιουτοτρόπως. Ὁ πίνακας θά ἦταν ἀλειμμένος μέ κερί ἤ ἄλλο ὑλικό, ἐπάνω στό ὁποῖο θά μποροῦσε ἕνα ὀξύ ἐργαλεῖο νά χαράξη σημάδια.[59] Σύμφωνα μέ τόν Τοῦρκο καθηγητή Kemal Pulak, ἐπίκουρο καθηγητή Ἀνθρωπολογίας στό Ἰνστιτοῦτο Ἀρχαίας Ναυπηγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Τέξας: οἱ πινακίδες ἀντιπροσωπεύουν τά πρωϊμώτερα δείγματα τέτοιου τύπου πινακίδων καί μποροῦν νά μᾶς ὁδηγήσουν στήν σκέψι ὅτι ἡ γραφή ἦταν περισσότερο διαδεδομένη ἀπό ὅ,τι ἐπιστεύαμε μέχρι σήμερα... Ἡ ἀνακάλυψις ἀλειμμένων μέ κερί ξυλίνων πινακίδων γραφῆς, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ σχετική ἀναφορά ἀπό τόν Ὅμηρο δέν ἦταν ἀναχρονισμός».[60] Σύμφωνα μάλιστα μέ τότε δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδος Ἐλευθεροτυπίας, πού ἐπεμελήθησαν οἱ Ν. Βαρδιάμπασης, Χρ. Ι. Πιττερός, Γ. Σακελλαράκης, Δ. Θεοφανοπούλου-Κόντου, Ι. Κ. Προμπονᾶς καί Α. Μαζαράκης-Αἰνιάν, στό ἕνα ἄκρο τοῦ «βιβλίου» σώζονται τρία σημεῖα τῆς Γραμμικῆς Α΄.[61] Τό στοιχεῖο αὐτό εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικό, διότι πρίν ἀπό δύο χρόνια Ἕλληνες δυστυχῶς ἐπιστήμονες ἄρχισαν νά ἀμφισβητοῦν τήν καταγωγή τοῦ ναυαγίου γράφοντας ὅτι τό πλοῖο εἶχε ξεκινήσει ἀπό τίς Συροπαλαιστινιακές ἀκτές καί θεωρῶντάς το ἀνατολικῆς προελεύσεως.[62] Τήν ἴδια στιγμή κατά τήν ὁποία τό περιεχόμενο τοῦ πλοίου τοῦ 14ου ἤ 13ου π.Χ. αἰ. ἔμοιαζε νά εἰκονογραφῆ τούς λογιστικούς καί οἰκονομικούς μυκηναϊκούς καταλόγους. Ἀνάμεσα στά εὑρήματα περιελαμβάνοντο ρητίνη τερεβίνθου, τάλαντα ὑαλόπαστας τυρκουάζ καί μώβ, αἰγυπτιακός ἔβενος, αὐγά στρουθοκαμήλου, ἐλεφαντοστό, κυπριακά ἀγγεῖα, χαναανιτικοί ἀμφορεῖς, σκαραβαῖοι, χάνδρες ἀπό γυαλί, ἀχάτη, φαγεντιανή, κεχριμπάρι, δύο πυξίδες σέ σχῆμα

α

β

α. Οἱ ἐπιγραφές ἀπό τό Deir'Alla τῆς Ἰορδανίας ἔχουν χαρακτηρισθῆ Φιλισταϊκές, ἐπειδή θυμίζουν ἔντονα τήν Γραμμική Β΄ τοῦ Αἰγαιακοῦ κόσμου. Οἱ πρόσφατες ἀνασκαφικές ἔρευνες τοῦ ζεύγους Ἀθ. Παπαδοπούλου στήν Ἰορδανία ἔφεραν στό φῶς σπουδαῖα κρητομυκηναϊκά εὑρήματα, πού ἀποδεινύουν τήν πανάρχαιη ἑλληνική παρουσία στήν περιοχή.

β. Μέ τήν γραφή τοῦ αἰγαιακοῦ κόσμου ὁμοιάζουν καί τά ἱερογλυφικά σύμβολα τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Ἰνδοῦ (Χαράπα), ἄν καί δέν ἔχη ἀκόμη πλήρως ἀποκρυπτογραφηθῆ (σχ. Ε. Λ. Μπουρδάκου).

πάπιας, καβούκι χελώνας, ἴσως γιά τήν κατασκευή μιᾶς λύρας τύπου χέλυος, ἐλιές, σταφύλια, ρόδια, κύμινο, κορίανδρος, σιτάρι, κριθάρι, ἕνας πίθος γεμᾶτος ἐλαιόλαδο, ἤλεκτρο ἀπό τήν Βαλτική, χάλκινα ξίφη μυκηναϊκοῦ καί συριακοῦ τύπου. Καί ἄν ἀκόμα δέν ἔχετε πεισθῆ γιά τήν καταγωγή καί προέλευσι τοῦ πλοίου, ἀναφέρουμε ὅτι τό κύριο φορτίο τοῦ πλοίου ἦταν κυπριακός χαλκός σέ τάλαντα βάρους 10 τόννων καί 1 τόννος κασσιτέρου. Ὑπῆρχαν δηλαδή μέταλλα σέ ἀναλογία 10/1, μέ ἄλλα λόγια ἡ ἀκριβής ἀναλογία σέ περιεκτικότη-

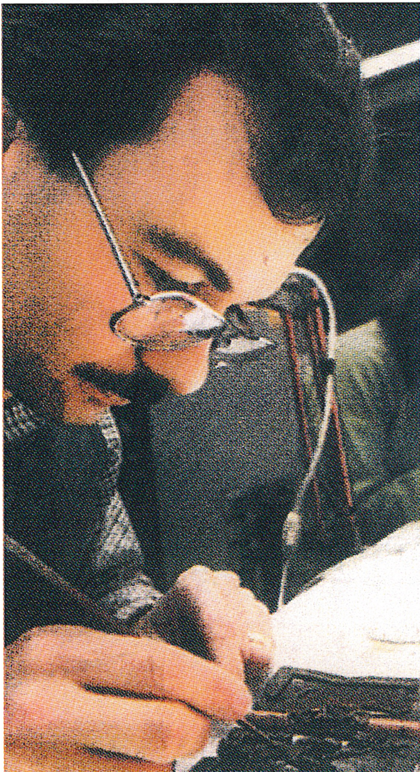
τα μετάλλων τῶν ὀρειχάλκινων μυκηναϊκῶν ὅπλων.[63] Τό σπουδαιότερο εὕρημα ὅμως ἐξακολουθεῖ νά εἶναι τό πτυκτό πινάκιο, ὄχι μόνον διότι ἐπιβεβαιώνει τήν Ὁμηρική παράδοσι,[64] ἀλλά καί διότι ἐπαληθεύει τούς ἰσχυρισμούς τοῦ Chadwick σχετικά μέ τήν ὀνομασία τῶν γραφέων στήν προϊστορική Κρήτη. Σύμφωνα μέ τόν καθηγητή Ι. Προμπονᾶ, ἀσφαλῶς καί θά ὑπῆρχαν εἰδικοί ὑπάλληλοι ἐπιφορτισμένοι μέ τήν τήρησι τῶν λογιστικῶν βιβλίων τῶν Μυκηναϊκῶν ἀνακτόρων. Ἐπρόκειτο μάλιστα γιά ἀνακτορικούς γραφεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐξεπαιδεύοντο σέ σχολεῖα, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ μεγάλη ὁμοιότητα τοῦ τρόπου συντάξεως τῶν πινακίδων καί τῆς γλώσσας, πού ἐχρησιμοποιεῖται. Πῶς ἀπεκαλοῦντο ἆρά γε αὐτοί οἱ εἰδικοί γραμματεῖς τῶν ἀνακτόρων; Ἀναζητῶντας καί μήν εὑρίσκοντας τόν παραδοσιακό ὅρο γραφεύς ἤ τὸ ρῆμα γράφω[65] στίς πινακίδες τῆς Γραμμικῆς Β΄, ὁ Chadwick ἐστράφη στούς Κυπρίους τῆς κλασικῆς περιόδου, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦσαν τό ρῆμα *ἀλίνω* συνώνυμο τοῦ ζωγραφίζω. Ἄν οἱ συντηρητικοί Κύπριοι λοιπόν εἶχαν διατηρήσει αὐτό τό ρῆμα, τότε θά ἔπρεπε νά ψάξουμε γιά μιά παρόμοια ρίζα καί στήν Μυκηναϊκή διάλεκτο. Καί πράγματι, σέ μία περίπτωσι εὑρίσκουμε κάποιους ἀνθρώπους μέ παρόμοιο ἐπάγγελμα νά χαρακτηρίζωνται ὡς *ἀλοιφοί* ἤ *ἀλεῖπται*, δηλαδή «ζωγράφοι» καί ὄχι «γραφεῖς». Μία συνήθεια, ἡ ὁποία θά ἐπεβίωνε στήν Ἑλληνική γλῶσσα μέχρι καί τούς Μεταβυζαντινούς χρόνους στά ἔργα τῶν Ἑπτανησίων καί Κρητῶν ζωγράφων: Δομήνικος ἐποίησεν ἤ ἔγραψεν. Ἄλλωστε ὁ Ὅμηρος χρησιμοποιεῖ τό ρῆμα γράφω μέ τήν ἔννοια τοῦ χαράσσω καί τοῦ κόβω.[66] Ἐάν δεχθοῦμε λοιπόν ὅτι ὑπῆρχε κάποιο ἄλλο εἶδος γραφίδος, ἄρα ἦταν διαφορετικός καί ὁ ὅρος μέ τόν ὁποῖο ἐδηλοῦτο ἡ ἐνέργεια. Ἐπί πλέον στά μυκηναϊκά κείμενα διασώζεται ἀκόμη μία ἔννοια, πού ἴσως ἀνταποκρίνεται σέ αὐτόν τόν κλάδο: di-pte-ra-po-ro, διφθεραφόρος. Ἀπεκαλοῦντο ἆρά γε ἔτσι αὐτοί, οἱ ὁποῖοι μετέφεραν τά δέρ-

Πινακίδα τοῦ 13ου π.Χ. αἰ. ἀπό τήν Ἔγκωμη. Ἄν καί δέν ἔχη ἀκόμη ἀποκρυπτογραφηθῆ, σύμφωνα μέ τούς εἰδικούς ἐπιγραφολόγους μοιάζει νά ἀποδίδη ἕνα ποίημα, καθώς οἱ στίχοι δέν ἔχουν τό ἴδιο μῆκος (Μουσεῖο Λευκωσίας) (Β.Καραγιώργης, 1976).

ματα ἤ καί αὐτοί οἱ ὁποῖοι ἔγραφαν ἐπάνω σέ αὐτά τά προϊστορικά τεφτέρια (ἀρχ. διφθέρες);[67] Ἴσως καί νά μήν μάθουμε ποτέ. Γενικά φαίνεται ὅτι οἱ Μυκηναῖοι δέν ἐθεωροῦσαν καί τόσο σπουδαῖο τό ἐπάγγελμα τοῦ γραφέως, ὅπως οἱ Αἰγύπτιοι, πού τό εἶχαν θεοποιήσει. Οἱ γραφεῖς στήν Ἀρχαία Αἰγυπτιακή κοινωνία ἦταν μιά ἐξέχουσα τάξις ἐπαγγελματιῶν. Αὐτήν τήν ἐξέχουσα τάξι συμβολίζουν καί τά γνωστά ἀγάλματα τῶν γραφέων, πού παριστάνονται σέ ὀκλάζουσα στάσι μέ ἕναν ἀνοιγμένο πάπυρο πάνω στά σκέλη τους. Ἡ γραφή ἦταν ἕνα ἐπάγγελμα γιά λίγους. Δέν ἐπιτρεπόταν στόν λαό νά μιάνη τά θεῖα λόγια. Μήπως αὐτή ἡ μή ἔντονη προβολή τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ γραφέως στήν Μινωϊκή καί Μυκηναϊκή Ἑλλάδα, ὑποδεικνύει ἀκριβῶς καί τό μικρό ποσοστό τῶν ἀναλφαβήτων, πού ὑπῆρχαν; Ἴσως ἔτσι νά ἐξηγῆται ἀκόμη καί ἡ πρόοδος στόν τομέα τῆς γλώσσας, μιᾶς γλώσσας, πού διαρκῶς ἐξελίσσεται ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες τῆς κάθε ἐποχῆς. Φθάνουμε ἔτσι στόν 14ο π.Χ. αἰ. νά ἔχουμε διαμορφώσει ὄχι μόνο γραμματική (κλίσεις, γένη, ἀριθμοί), ἀλλά καί συντακτικό. Στήν Κύπρο ὅμως φαίνεται ὅτι ἡ ἐξέλιξις ἦταν βραδύτερη, ἴσως ἐπειδή χρησιμοποιοῦσαν κυρίως πηλό. Μέ μιάν ὄχι καί τόσο αἰχμηρή γραφίδα, τό χάραγμα γίνεται γρηγορώτερο καί τά σημεῖα μικρότερα, μιά σπουδαία οἰκονομία, ὅταν σκεφθῆ κανείς πόσο ὀγκώδης εἶναι ὁ πηλός. Γι'αὐτό παρατηρεῖται ἀνάλογη τροποποίησις στήν ἐξέλιξι τῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς καί στήν Βαβυλῶνα. Οἱ ἀρχικοί χαρακτῆρες, πού εἶναι εὐδιάκριτα ἰδεογράμματα, ἀργότερα γίνονται τυποποιημένα σχήματα ἀποτελούμενα ἀπό τρία μόνο σφηνοειδῆ ἀποτυπώματα. Μέ τήν θεωρία τῆς ἀλλαγῆς τῆς γραφικῆς ὕλης φαίνεται νά συμφωνῆ καί τό γεγονός ὅτι στήν Κύπρο ἔψηναν τίς πήλινες πινακίδες καί δέν τίς ξέραιναν στόν ἥλιο μόνο, ὅπως γινόταν στίς ὑπόλοιπες περιοχές τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Μυκηναῖοι στήν Ἑλλάδα, ἀφοῦ ἔδιδαν σχῆμα στόν πηλό, τόν ἐχάρασαν καί τόν ἄφηναν νά ξεραθῆ. Μέσα σέ λίγες ὧρες, ἰδιαιτέρως τό καλοκαίρι, οἱ πινακίδες ἦσαν ἀρκετά σκληρές, ὥστε νά μποροῦν νά ἀποθηκευθοῦν, χωρίς νά ὑπάρχη ἡ δυνατότητα νά προστεθῆ ἄλλο κείμενο. Ἡ πυρκαϊά, πού ξέσπασε στά ἀνάκτορα τόν 15ο (;) π.Χ. αἰ., ἐβοήθησε στό ψήσιμο καί ἄρα στήν διατήρησι

α. Τό ἀρχαιότερο τετράδιο στόν κόσμο ἐπαληθεύει τόν Ὅμηρο!
β. «γράψας ἐν πίνακι πτυκτῷ... σήματα λυγρά....» (ἐφ. Ἐλευθεροτυπία).

τους. Κάποιες ἀπό τίς πινακίδες ὅμως ἔγιναν μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου πολύ σαθρές. Κάποτε λοιπόν καί ὁ ἴδιος Evans, ἐδοκίμασε μία δυσάρεστη ἔκπληξι. Ἕνα βράδυ ἄφησε μιά σειρά πινακίδων, πού μόλις εἶχε φέρει στό φῶς σέ μία ἀποθήκη. Ὅλη τήν νύκτα ἔπεφτε ἀσταμάτητη βροχή. Στήν ὀροφή τῆς ἀποθήκης ὑπῆρχαν κάποια ἀνοίγματα, μέ ἀποτέλεσμα νά περάση μέσα ἡ βροχή καί οἱ πινακίδες νά γίνουν λάσπη. Ὁμοιοτρόπως

ἔπρατταν προφανῶς καί οἱ Μυκηναῖοι γραφεῖς, οἱ ὁποῖοι ξαναχρησιμοποιοῦσαν τίς πινακίδες λιώνοντας τόν πηλό μέσα σέ δοχεῖα μέ νερό. Βέβαια αὐτή ἡ τακτική τῶν ἄοπτων πινακίδων στήν συγκεκριμένη περίπτωσι ἐξυπηρετοῦσε καί ἕναν ἄλλο πιό πρακτικό σκοπό, τήν οἰκονομία χώρου στά ἀχανῆ λογιστικά ἀρχεῖα τῶν Μυκηναϊκῶν ἀνακτόρων.

Ὡρισμένοι ἐρευνητές, παρ' ὅλα αὐτά, κρίνουν τά δεδομένα ἐπιφανειακά καί ἀκόπως καταλήγουν στό συμπέρασμα περί ἀνατολικῆς προελεύσεως τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς. Τά πράγματα ὅμως εἶναι πολύ πιό πολύπλοκα. Σέ ὅλες τίς πόλεις πού εὑρίσκοντο στά παράλια τῆς Φοινίκης ἦταν ἰδιαίτερα διαδεδομένος ὁ θρῦλος τοῦ βασιλέως Κερέτ ἤ Κρέτ, ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο καί ὁ μυθικός ἱδρυτής τῆς Φοινίκης. Τό 1936, ὁ Claude F. A. Schaeffer ἐδημοσίευσε στά πρακτικά τῶν ἀνασκαφῶν του ἀπό τήν ἀποστολή στήν Ras-Shamra, τρεῖς πινακίδες γραμμένες σέ σφηνοειδῆ γραφή, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται σέ αὐτόν τόν θρῦλο τοῦ βασιλέως Κερέτ.[68] Στό πρῶτο μέρος τῆς πινακίδας Α΄, στούς στίχους 39-41 ἀναφέρεται: Πατήρ τοῦ Κερέτ εἶναι ὁ θεός Ἔλ. Ὁ Ἔλ εἶναι γνωστός καί ὡς πατήρ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὡστόσο παρά τίς διαβεβαιώσεις τοῦ πατρός του, ὁ Κερέτ ἀνησυχεῖ τόσο γιά τήν ἔκβασι τοῦ πολεμικοῦ ἀγῶνος, τόν ὁποῖο ἑτοιμάζει ὅσο καί γιά τό μέλλον τῆς φυλῆς του. Γι' αὐτό στό δεύτερο μέρος τῆς πινακίδος, ὁ Κερέτ παρουσιάζεται νά ἀνεβαίνη ἐπάνω στήν κορυφή ἑνός ἀνακτόρου γιά νά προσφέρη θυσία στόν θεό Sor-El, στόν θεό ταῦρο καί στόν Βάαλ. Ζητεῖ τήν νίκη τῶν κατοίκων τῆς Σιδῶνος κατά τῶν ἐχθρῶν τους.

Ἡ ἱστορία τοῦ Κερέτ καί τά λατρευτικά ἔθιμα, πού ἐφαρμόζει στήν περιοχή τῆς Σιδῶνος, μᾶς θυμίζουν ἀσφαλῶς τίς τελετουργίες τῶν Μινωϊκῶν ἀνακτόρων, ἀλλά καί τῶν Σουμερίων ἐπάνω στά Ζιγκουράτ, τίς βαθμιδωτές πυραμίδες τῆς Οὔρ. Ὁ Claude F. A. Schaeffer προσεπάθησε νά λύση τόν γρῖφο τοῦ θρύλου ἐτυμολογῶντας τό ἴδιο τό ὄνομα τοῦ Κερέτ. Ἀναφέρει λοιπόν: «Προ-

Πάπυρος μέ χριστιανικό ὕμνο σέ Ἑλληνική γραφή. 7ος μ.Χ. αἰ. (κατάλογος «Ἱστορία τῆς Γραφῆς», Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, 2000, ἀρ. 29).

σπαθῶντας νά ἑρμηνεύσουμε τό ὄνομα τοῦ Κερέτ στά Ἑβραϊκά ἀπό τήν λέξι Krt, δέν βγαίνει κανένα νόημα, ἀκόμη καί ἄν τήν διαβάσουμε ὡς Koret, ἐφ' ὅσον σημαίνει κόπτω, σκοτώνω τόν ἐχθρό. Τό ἀντίθετο συμβαίνει, ἐάν τό μεταφράσουμε βάσει τῶν Ἑλληνικῶν καί τό συνδέσουμε μέ τήν Μινωϊκή θρησκεία (Κέρατος, δηλαδή Μίνως < μηνίσκος, πρβλ. μηνοειδῆ δίσκο Σελήνης U ἤ κέρατα U)». Ἀναζητῶντας κάποια λύσι στόν προβλήματισμό του, ὁ Claude F. A. Schaeffer ἐστράφη στήν Παλαιά Διαθήκη, ὅπου περιέργως τό ὄνομα δέν ἀπαντᾶται. Τό συνέδεσε λοιπόν μέ δύο ἄλλα Ἐθνικά ἐπίθετα, τά ὁποῖα ἐμφανίζονται στήν Ἁγία Γραφή, τό Keréty καί Kerétym, πού μᾶς παραπέμπουν σέ δύο τόπους τοῦ Negeb, τό Négeb-hak-Keréty καί τό Négeb-Kaleb. Οἱ σχολιαστές τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἔχουν μεταφράσει τήν περιοχή τοῦ Négeb-hak-Keréty ὡς τό Κρητικό Négeb. Οἱ ἀρχαιολογικές ἀνασκαφές στήν περιοχή ἔχουν πράγματι ἀποδείξει ὅτι ὑπῆρχε κάποτε ἐκεῖ Μινωϊκή ἀποικία, ἡ ἀνάμνησις τῆς ὁποίας διεσώθη σέ αὐτό τό τοπωνύμιο ὥς τούς ἱστορικούς χρόνους. Σέ αὐτήν τήν περιοχή ἐγκατεστάθησαν ἀργότερα καί οἱ Φοίνικες. Πράγματι, ὁ René Dussand, μελετῶντας τά Χιττιτικά ἀρχεῖα τῆς Οὐγκαρίτ, βρῆκε στά κείμενα τῆς Ras-Shamra (RHR, 1933, II, P, 33) μία πληροφορία, πού ἐπιβεβαιώνει τά λεγόμενα τοῦ Ἡροδότου ὅτι οἱ Φοίνικες ζοῦσαν ἀρχικά στά παράλια τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης. Τά ἀρχαιολογικά εὑρήματα ἀποκαλύπτουν ὅτι οἱ Φοίνικες εἶχαν ἀρχικά ἐγκατασταθῆ στήν περιοχή τοῦ Negeb καί γύρω ἀπό τόν κόλπο τοῦ Ἐλάθ ἤ Ἐλάδ, τήν περιοχή τήν ὁποία οἱ Ἑβραῖοι ἀποκαλοῦν μέχρι σήμερα Ἐλιάδ.[69] Ἀκόμη, ὅμως, καί ὁ ἴδιος ὁ Claude F. A. Schaeffer μοιάζει νά ἀμφιβάλη γιά τό συμπέρασμα εἰς τό ὁποῖο καταλήγει γράφοντας τελικά ὅτι ὁ Κερέτ δέν ἕλκει τό ὄνομά του ἀπό τήν Μινωϊκή Κρήτη, ἀλλά εἶναι ἕνας Σιδώνιος ἥρωας. Ἀπό τήν περιοχή τῆς Σιδῶνος, τήν μητρόπολι τῶν Φοινίκων, προῆλθε καί τό ἴδιο τό ὄνομα τῶν Φοινίκων, σύμφωνα μέ μία ἐκδοχή, πού προτεί-

Μινωϊκή φιάλη μέ γραφή Γραμμικῆς Α΄ ζωγραφισμένη μέ μελάνη τευθίδος (σουπιᾶς) ἀπό τό Μουσεῖο Ἡρακλείου (Ι.Ε.Ε., τ. Α΄).

νει ὁ Stanislav Segert. Ἡ δέ γλῶσσα τους φαίνεται νά προέρχεται ἀπό τήν περιοχή τοῦ Dor (Δώρ;) καί τοῦ Akko, στήν Βόρειο Παλαιστίνη, μέσῳ τῆς Τύρου καί τῆς Σιδῶνος![70] Καί ὅμως τόσο ἡ ἐπίλυσις τῆς γενέσεως τῆς Γραμμικῆς Β΄, ὅσο καί τοῦ ἰδίου τοῦ ἀλφαβήτου τελικά κρύβεται στήν περιοχή τοῦ Négeb-hak-Keréty. Ἡ ἀπάντησις στό ἐρώτημα γιά ποιό λόγο ἐγεννήθη ἐκεῖ εἶναι ἁπλῆ. Οἱ ἐπικοινωνιακές ἀνάγκες πού δημιουργεῖ τό ἴδιο τό ἐμπόριο πρέπει νά ὡδήγησαν τελικά τούς ἀνθρώπους στήν ἀνακάλυψι τῆς γραφῆς. Οἱ Μινωΐτες, ἕνας λαός καθαρά ἐμπορικός, δέν θά μποροῦσαν νά πράξουν διαφορετικά. Οἱ ἐπαφές τους μέ τήν Κύπρο, ὅπως ἀπέδειξε σέ πρόσφατο συνέδριο ἡ κ. Marta Guzowska, εἶχαν ἤδη ξεκινήσει ἀπό τούς Μινωϊκούς χρόνους.[71] Μποροῦμε νά ποῦμε ἴσως ὅτι ἡ ἴδια ἡ Κύπρος ἦταν τό μέρος, ὅπου ζυμώθηκε καί τελειοποιήθηκε ἡ Ἑλληνική πρωτογραφή. Εὐρι-

Ὄστρακα ὀστρακισμοῦ μέ τά ὀνόματα τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Περικλέους καί τοῦ Θουκυδίδου (κατάλογος «Ἱστορία τῆς Γραφῆς», Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, 2000, ἀρ.34 α, β, γ).

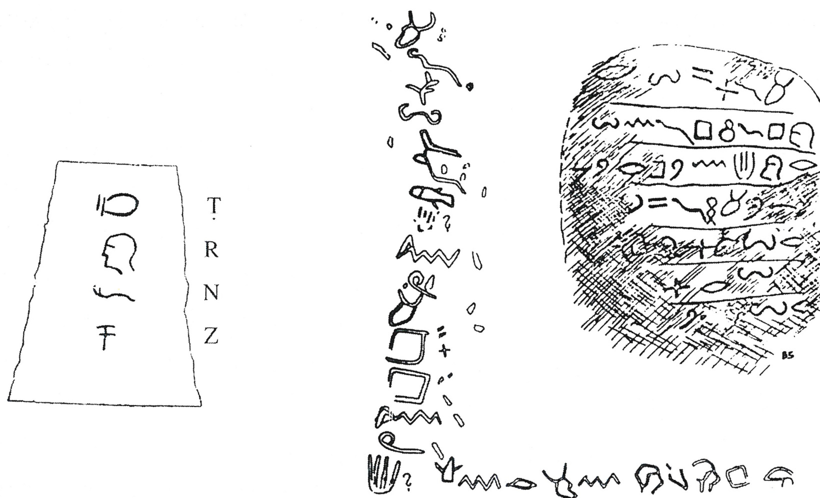

σκομένη λοιπόν κοντά στά παράλια τῆς Φοινίκης ἡ Κύπρος ἔπαιζε ἕνα ρόλο μᾶλλον διεθνιστικό, γιά νά χρησιμοποιήσουμε ἕναν ὅρο τοῦ συρμοῦ. Γιά τούς ἰδίους προφανῶς λόγους γεννιέται στήν Κύπρο καί τό Ἑλληνικό ἀλφάβητο, τό ὁποῖο ἔχει περάσει στήν βιβλιογραφία ὡς φοινικικό. Καί αὐτό, διότι οἱ γλωσσολόγοι ἐπαναπαυόμενοι στά πορίσματα τῶν ἱστορικῶν περί Σκοτεινῶν Αἰώνων, ἐθεώρησαν ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχαν ξεχάσει ἀκόμη καί νά γράφουν. Ἀναφέρει σχετικά ὁ J. N. Coldstream: «Ἡ πιό δυσάρεστη πλευρά τῶν Ἑλληνικῶν Σκοτεινῶν Αἰώνων ἦταν ἀσφαλῶς ἡ ἀπώλεια τῆς γραφῆς. Μετά τήν καταστροφή τῶν Μυκηναϊκῶν ἀνακτόρων λησμονήθηκε στήν Ἑλλάδα ἡ συλλαβική Γραμμική Β΄ γραφή, ἡ ὁποία ἐξυπηρετοῦσε τίς ἀνάγκες τῆς μυκηναϊκῆς ἀνακτορικῆς διοικήσεως. Δέν γνωρίζουμε λοιπόν καμμία Ἑλληνική ἐπιγραφή ἕως τήν ἐποχή τῶν πρώτων ἀλφαβητικῶν χαραγμάτων σέ γεωμετρικά ἀγγεῖα, δηλαδή ἕως τό 750 π.Χ.». Σέ ἄλλο σημεῖο σημειώνει εἰρωνικά: «Σχετικά μέ τό θέμα τοῦ φωτισμοῦ μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι οἱ Σκοτεινοί Αἰῶνες διήρκεσαν ὥς τίς ἀρχές τοῦ 7ου αἰ., διότι τότε ἐμφανίζονται τά πρῶτα λυχνάρια μετά τήν Μυκηναϊκή Ἐποχή... Εἶναι πιθανόν ὅτι ὥς τήν ἐποχή, πού διεδόθη ἡ γραφή, δέν ὑπῆρξε ἔντονη ἀνάγκη γιά τεχνητό φωτισμό, ἀφοῦ ἡ ἑστία ἔδινε ἀρκετό φῶς γιά τό συμπόσιο, τήν ἀπαγγελία, τό γνέσιμο καί τήν ὑφαντική».[72]

Στήν Ἑλλάδα τῶν Γεωμετρικῶν χρόνων λοιπόν, ἡ γραφή δέν ξεχάσθηκε σέ καμμία περίπτωσι. Πρέπει μέ κάποιον τρόπο νά ἐπεβίωσε καί νά ἐπέστρεψε ἀκόμη μία φορά ἐπεξεργασμένη μέσῳ τῆς Κύπρου. Τό 1979 εὑρέθη στήν θέσι Σκάλες τῆς Παλαιπάφου στόν τάφο 49 τῆς Γεωμετρικῆς-Ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, ἕνας ὀβελός, δηλαδή ἕνα σουβλί μέ τήν ἐπιγραφή Ὀφέλτου στήν Κυπροσυλλαβική γραφή. Εἰδικοί μελετητές ἐχρονολόγησαν τήν ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἐθεωρήθη τότε ὡς ἡ πρωϊμώτερη μαρτυρία τῆς ὑπάρξεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας στήν Κύπρο, στά 1050 π.Χ.! Ἐπάνω στόν σιδερένιο ὀβελό ἔχει χαραχθῆ σέ κυπριακό συλλαβάριο τό Ἑλληνικό ὄνομα Ὀφέλτης, στήν γενική πτῶσι τῆς Ἀρκαδικῆς διαλέκτου. Σύμφωνα μέ τήν μυθολογική παράδοσι, ὁ οἰκιστής τῆς Πάφου ἦταν ὁ Ἀγα-

πήνωρ ἀπό τήν Ἀρκαδία, ὁ ὁποῖος ἐπιστρέφοντας ἀπό τόν Τρωϊκό πόλεμο, ἐναυάγησε στίς ἀκτές τῆς Κύπρου. Ἐκεῖ ἵδρυσε τήν πόλι Πάφο καί ἔκτισε ναό στήν Ἀφροδίτη.[73] Ἡ ἀνακάλυψις λοιπόν τῆς ἐπιγραφῆς ἀποδεικνύει κατά κάποιον τρόπον τόν μῦθο, ἀνάγοντάς τον σέ πραγματική ἱστορία. Εἶναι ὡστόσο ἀρκετοί αὐτοί, πού δέν παραδέχονται τήν χρονολόγησι τοῦ ὀβελοῦ στόν 11ο π.Χ. αἰ. καί ἐπιμένουν νά χρονολογοῦν τήν ἐπιγραφή στούς Γεωμετρικούς χρόνους.[74]

α. Τό περίφημο ἐγχειρίδιο μέ σημιτική γραφή ἀπό τό Λακίς, εἶναι αἰγαιακῆς τεχνοτροπίας, ἡ δέ γραφή ὁμοιάζει νά ἀντιγράφη τήν Κρητική.

β. Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τίς δύο ἐπιγραφές ἀπό τό Σεραμπίτ ἐλ Καντίμ.

Κεφ. 3
Ὁ μῦθος περί φοινικικοῦ ἀλφαβήτου

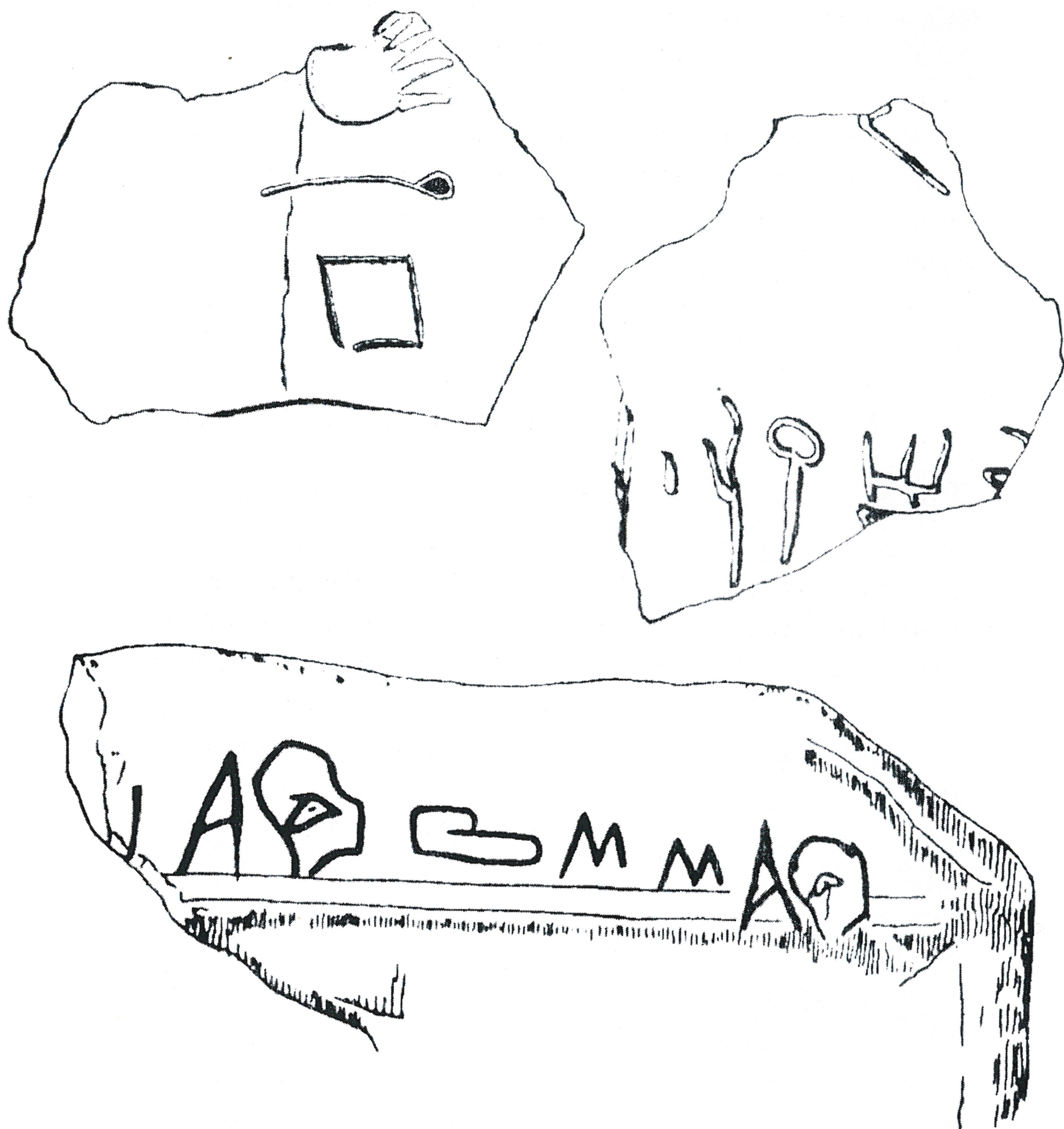
Πράγματι, γιά τρεῖς τοὐλάχιστον αἰῶνες (Σκοτεινοί χρόνοι), ἀπό τήν Ὑπομυκηναϊκή ἕως καί τήν πρώιμη γεωμετρική ἐποχή (1100-850 π.Χ.), δέν ἔχουμε γραπτά κείμενα. Θεωρεῖται λοιπόν ὅτι γύρω στόν 10ο π.Χ. αἰ. οἱ Ἕλληνες παίρνουν ἀπό τούς Φοίνικες τήν συμφωνογραφική γραφή. Οἱ περισσότεροι λοιπόν ἐρευνητές θεωροῦν ὅτι ὡς πρώτη ὕλη τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου ἐχρησίμευσε τό βορειοσημιτικό συμφωνογραφικό ἀλφάβητο. Ὅπως διαπιστώνει ὅμως ὁ καθηγητής Γ. Μπαμπινιώτης, «τό θέμα ἐπί τοῦ ὁποίου ὑπάρχει πλῆθος ἀλληλοσυγκρουομένων θεωριῶν εἶναι ἡ προέλευσις καί ἡ δημιουργία τοῦ ἴδιου τοῦ φοινικικοῦ συμφωνογραφικοῦ συστήματος, τό ὁποῖο ἀνάγεται στό πρωτοχαναανικό ἀλφάβητο τοῦ 1700 π.Χ. Ἄλλοι τό ἀνάγουν στήν αἰγυπτιακή καί σιναϊτική γραφή, ἄλλοι στήν σουμεριακή, τήν βαβυλωνιακή ἤ τήν ἀσσυριακή γραφή, ἄλλοι τό συνδέουν μέ τό κυπριακό συλλαβάριο, ἄλλοι μέ τήν χεττιτική ἱερογλυφική, τήν ἰδεογραφική θεωρία ἤ μέ τήν οὐγκαριτική σφηνοειδῆ γραφή, ὁ Evans τό συνδέει μέ τίς μινωϊκές γραφές (Ἱερογλυφικά καί Γραμμική Α΄), ἄλλοι μέ τήν «ψευδοϊερογλυφική» τῆς Βίβλου, ἄλλοι μέ τήν θεωρία τῶν προϊστορικῶν γεωμετρικῶν σημείων καί ἄλλοι μέ ἄλλες ἀρχαιότερες γραφές».[75] Ἐμεῖς θά προσθέσουμε ἀκόμη ἕναν προβληματισμό σχετικά καί μέ τήν ἴδια τήν ὕπαρξι τῶν Φοινίκων, οἱ ὁποῖοι, σύμφωνα μὲ τήν εὔστοχη παρατήρησι τοῦ καθηγητοῦ Χρ. Ντούμα «εἶναι ἁπλῶς ἕνας μῦθος ἤ φαντάσματα».[76] Ἐάν ὅμως θελήσουμε νά ἐρευνήσουμε τίς ρίζες τῆς «φοινικικῆς» θεωρίας, τότε θά πρέπει νά γυρίσουμε πίσω περίπου 2.000 ἔτη, στόν 1ο αἰ. μ.Χ. Τότε ἔζησε ὁ Ἰώσηπος, ὁ Ἰουδαῖος ἐπαναστάτης στρατη-

γός, ὁ ὁποῖος παρεδόθη στούς Ρωμαίους καί εἰσῆλθε στό στενό περιβάλλον τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς. Ὁ Ἰώσηπος, γιά νά ἐξιλεωθῆ ἴσως ἀπέναντι στούς συμπατριῶτες του γιά τήν προσχώρησί του στούς Ρωμαίους, συνέγραψε τό ἔργο «Ἰουδαϊκή Ἀρχαιολογία» - μία παραποιημένη ἀπόδοσι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης οὐσιαστικά- μέ τό ὁποῖο ὅμως κατηγοροῦσε καί ὑπεβίβαζε τόν ἑλληνικό πολιτισμό. Σέ ἀπάντησι ὁ Ἕλλην ἐξ Ἀλεξανδρείας ἱστορικός Ἀπίων συνέγραψε μία πραγματεία μέ τήν ὁποία ἀπέκρουε τίς συκοφαντίες τοῦ Ἰωσήπου. Δυστυχῶς ἡ πραγματεία τοῦ Ἀπίωνος, σέ ἀντίθεσι μέ τό πλῆρες ἔργο τοῦ Ἰωσήπου, δέν διεσώθη. Ὁ δέ Ἰώσηπος ἐφρόντισε μάλιστα νά συγγράψη μία νέα πραγματεία μέ τίτλο «Κατά Ἀπίωνος». Ἀπό τό ἔργο αὐτό προέρχεται τό παρακάτω ἀπόσπασμα:

«*Οἱ Ἕλληνες εἶναι ἀπό τούς λαούς, πού ἔμαθαν πολύ ἀργά καί μετά δυσκολίας νά γράφουν. Ἀκόμη κι ἐκεῖνοι, πού ἰσχυρίζονται ὅτι χρησιμοποιοῦσαν τήν γραφή ἀπό παλιά, ὑπερηφανεύονται ὅτι τήν ἔμαθαν ἀπό τούς Φοίνικες καί τόν Κάδμο. Ἀλλά οὔτε ἀπό ἐκείνη τήν ἐποχή ἔχει κανείς νά παρουσιάση ἐπιγραφές, πού νά ἔχουν σωθῆ σέ ναούς ἤ ἄλλα δημόσια μνημεῖα, ὥστε νά ἀμφισβητῆται ἀκόμη καί τό κατά πόσο ἐκεῖνοι, πού πῆραν μέρος στόν Τρωϊκό Πόλεμο, χρησιμοποιοῦσαν, μολονότι πολύ ἀργότερα, τά γράμματα, ἐνῷ ἡ ἀληθινή καί ἐπικρατοῦσα ἄποψι εἶναι ὅτι μᾶλλον ἀγνοοῦσαν τήν σύγχρονη χρῆσι τῶν γραμμάτων. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀνεξαιρέτως θεωροῦν ὅτι δέν ὑπάρχει ἀρχαιότερο συγγραφικό ἔργο ἀπό τά ποιήματα τοῦ Ὁμήρου. Αὐτός ὅμως φαίνεται πώς ἔζησε πολύ ἀργότερα ἀπό τήν ἐποχή τῶν Τρωικῶν, ἐνῷ ταυτόχρονα λέγεται γι' αὐτόν ὅτι δέν ἄφησε τήν ποίησί του γραπτῶς, ἀλλά αὐτή διεσώθη στά ἄσματα καί κατεγράφη ἀργότερα. Αὐτός εἶναι καί ὁ λόγος, πού ὑπάρχουν τόσες ἀντιφάσεις στό ἔργο του*». Νά λοιπόν ποῦ εὑρίσκονται οἱ ρίζες τῆς

Ἀπόσπασμα τῶν Νόμων τῆς Γόρτυνος. Σύμφωνα μέ τόν Ὅμηρο ὁ ἀρχαιότερος νομοθέτης τῆς Ἑλλάδος ἦταν ὁ ἐννέωρος Μίνως. Κάθε ἐννέα χρόνια χρόνια ἀνέβαινε στό ἱερό ὄρος τῆς Ἴδης καί παρελάμβανε τίς πλάκες τοῦ νόμου ἀπό τόν ἴδιο τόν Θεό (κατάλογος Ἱστορία τῆς Γραφῆς, Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, 2000, ἀρ.45).

Σημιτικές ἐπιγραφές τοῦ 15ου π.Χ. αἰ. ἀπό τό Γκεζέρ, τήν Σιχέμ (ἀρχαία Σίκιμα=Φηγός) καί τό Τέλ Ναγκίλα. Ὁμοιάζουν μέ ἄσχημες ἀπόπειρες μιμήσεως τῶν Κρητικῶν καί Αἰγυπτιακῶν ἱερογλυφικῶν.

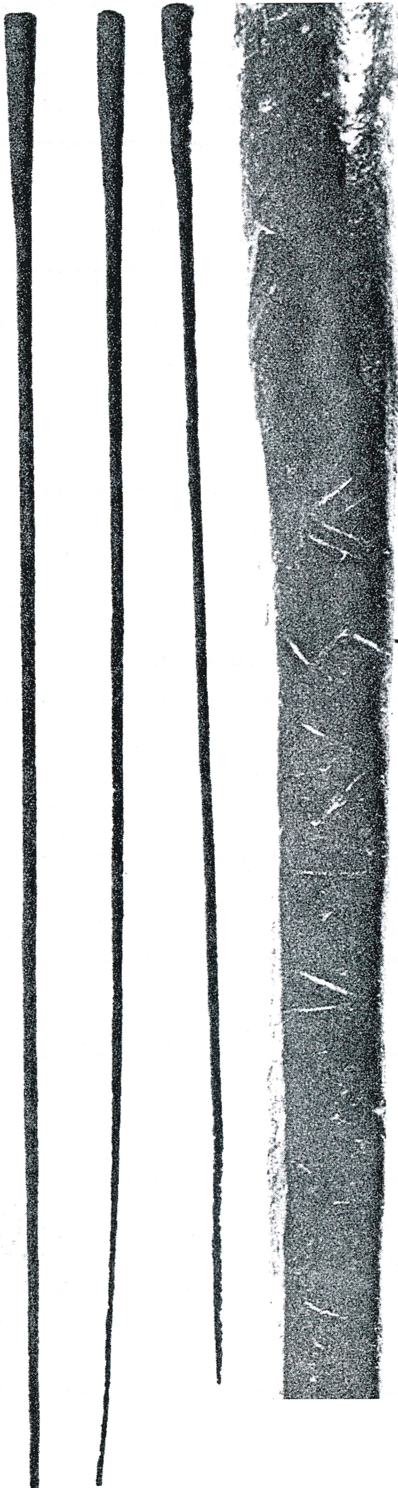

περί φοινικικῶν γραμμάτων θεωρίας, ἀλλά ἀκόμα καί οἱ ἀπαρχές τοῦ ὁμηρικοῦ ζητήματος. Εὐτυχῶς στίς ἡμέρες μας, καί παρά τίς λυσσαλέες ἀντιδράσεις, ἐπιχειρεῖται μία προσπάθεια ἀνατροπῆς αὐτῆς τῆς θεωρίας, τῆς ἐχούσης ἤδη ἡλικίας 2.000 ἐτῶν, μέ βάσι τά νεώτερα ἀρχαιολογικά τεκμήρια.

Ἡ νεωτέρα ἔρευνα ἔχει ἀρχίσει πράγματι ὅλο καί περισσότερο νά ἀμφισβητῆ τήν προέλευσι τοῦ ἀλφαβήτου ἀπό τούς Φοίνικες. Ὁ André Lemaire, διευθυντής τοῦ τομέα ἀρχαίας ἱστορίας καί φιλολογίας στό Παρίσι, ἀναζητεῖ τίς ρίζες τοῦ ἀλφαβήτου στήν Αἴγυπτο. Στηριζόμενος ἀπό τήν μία στό ἀπόσπασμα ἀπό τήν Ἱστορία τῶν Φοινίκων τοῦ Φίλωνος ἀπό τήν Βύβλο, πού διασώζει ὁ Εὐσέβιος τῆς Καισαρείας, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι αὐτός, ὁ ὁποῖος ἀνεκάλυψε τά γράμματα ἦταν ὁ Θεύθ, καί ἀπό τήν ἄλλη στόν Τάκιτο, θεωρεῖ ὅτι δέν ἀνεκάλυψαν πρῶτοι τό ἀλφάβητο οἱ Φοίνικες.[77] Αὐτοί ἁπλῶς διαμεσολάβησαν στήν μεταφορά τοῦ ἀλφαβήτου ἀπό τήν Αἴγυπτο μέσῳ τῶν Ὑκξώς καί τήν διέδωσαν ἔπειτα χάρις στήν θαλασσοκρατορία τους σέ ὁλόκληρη τήν Μεσόγειο... Τό νά ἀποδώσουμε ὅμως τήν ἀλφαβητική γραφή στούς Ὑκξώς εἶναι, ὅπως παραδέχεται καί ὁ ἴδιος, σάν νά ἐξηγοῦμε τό obscurum per obscurium (τό σκοτεινό μέ σκοτεινό, δηλ. τόν γρῖφο μέ γρῖφο). «Ὅπως ὅλα τά γενεσιουργά προβλήματα, ἡ ἀνακάλυψις τοῦ ἀλφαβήτου μᾶς διαφεύγει, ἐνῷ καί ἡ ἴδια ἡ γνῶσις μας γιά τούς Ὑκξώς παραμένει περιωρισμένη καί προβληματική.[78] Τόσο στήν Αἴγυπτο, ὅσο καί στήν Παλαιστίνη ὡστόσο, τά ἀρχαιολογικά καί τά ἐπιγραφικά δεδομένα, ὄχι μόνον δέν μᾶς ἐπιτρέπουν μιά λεπτομερῆ ἱστορική προσέγγισι, ἀλλά καί μᾶς δημιουργοῦν ἀκόμη πιό σοβαρά χρονολογικά προβλήματα. Ἄς δοῦμε λοιπόν αὐτά τά εὑρήματα, πού μᾶς ἐπιτρέπουν νά ὁμιλοῦμε γιά ἀλφαβητική γραφή στά ἐδάφη τῆς Παλαιστίνης καί τοῦ σημερινοῦ Ἰσραήλ. Τό πρῶτο εἶναι ἡ ἐπιγραφή ἐπάνω σέ ἕνα ἐγχειρίδιο μᾶλλον αἰγαιακῆς τεχνοτροπίας ἀπό τό Lakish, τό ὁποῖο χρονολογεῖται βάσει τῶν ἀρχαιολογικῶν συνευρημάτων περί τό ἔτος 1.600 π.Χ. Ἀκολουθεῖ τό ἐνεπίγραφο ὄστρακο μιᾶς φιάλης ἀπό τό Gézer, μαζί μέ σημάδια κεραμέων, πού κατατάσσεται γενικῶς στήν ἴδια περίοδο βάσει παλαιογρα-

φικῶν στοιχείων. Ἀβέβαιη ὡστόσο παραμένει ἡ χρονολόγησις τῆς ἀσβεστολιθικῆς πλάκας ἀπό τό Sichem (Σίκιμα) καθώς καί τοῦ ἐνεπίγραφου ὀστράκου ἀπό τό Tell-Nagida, νοτιοδυτικῶς τοῦ Lakish. Οἱ ἀνασκαφές στά θρυλικά ὀρυχεῖα τοῦ Σινᾶ ἔδωσαν ἐπίσης 45 πρωτοσιναϊτικές ἐπιγραφές, οἱ ὁποῖες ἐχρονολογήθησαν ἀνάμεσα στά 1850-1500 π.Χ. βάσει τῶν ἀντιστοίχων Αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν, οἱ ὁποῖες ἦσαν ἀνάμεσα στά συνευρήματα. Τά ἀρχεῖα, πού εὑρέθησαν στό Σινᾶ, δείχνουν ὅτι εἶχαν κάποια διοικητική σημασία στίς ἐξερευνητικές ἀποστολές στά ὀρυχεῖα, διότι δέν πρόκειται γιά ἁπλᾶ γραφήματα, ἀλλά γιά πραγματικά μνημεῖα λόγου. Ὁ André Lemaire βάσει ὅλων αὐτῶν τῶν προβληματισμῶν θεωρεῖ τελικά ὅτι ἡ ἀλφαβητική γραφή ἐγεννήθη τόν 11ο π.Χ. αἰ., ἔπειτα ἀπό τήν πολιτική παρακμή τῶν Αἰγυπτίων. Ἡ γραφή τῶν Ὑκξώς, τούς ὁποίους ὁ συγγραφεύς προφανῶς θεωρεῖ σημιτικῆς καταγωγῆς, υἱοθετεῖται τότε ὡς «ἐθνική» γραφή ἀπό τούς βασιλεῖς τῶν Ἑβραίων, τῶν Φοινίκων, καί τῶν Ἀραμαίων.[79] Ὅμως τόν 11ο αἰ., οὔτε κἄν ἡ Βίβλος τολμᾶ νά ἀναφερθῇ σέ Ἑβραϊκό βασίλειο. Μέ αὐτήν τήν θεωρία μοιάζει νά συνδέεται καί ἡ περίφημη ἀλφαβητική πινακίδα τοῦ Würzburg, ἡ ὁποία θεωρεῖται πρωϊμώτερη τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. Γιά τήν προέλευσι τῆς πινακίδος ὑπάρχουν μόνο γενικές πληροφορίες, ὅτι ἡ πινακίδα προέρχεται μαζί μέ τρία (3) ἀκόμα πλήρως ταυτόσημα κομμάτια ἀπό τό αἰγυπτιακό Φαγιούμ. Ὡρισμένοι ἐρευνητές θεωροῦν ὅτι μέ αὐτήν τήν χάλκινη πινακίδα τεκμηριώνεται τό πρῶτο βῆμα γιά τό δάνειο τοῦ φοινικικοῦ σχεδίου ἀπό τό ἑλληνικό ἀλφάβητο. Πρέπει νά τονίσουμε ὡστόσο ὅτι ἡ γνησιότητα αὐτῶν τῶν πινακίδων ἀμφισβητεῖται.[80] Μελετῶντας τόν συγκριτικό πίνακα μέ τά ἱερογλυφικὰ σύμβολα βλέπουμε ἀπό τήν ἄλλη τίς ὁμοιότητες τοῦ φερομένου ὡς ἀλφαβήτου τῶν Ὑκξώς μέ τό Κρητικό καί τό Αἰγυπτιακό καί τελικά μέ τό Φιλισταιϊκό. Μήπως λοιπόν τελικά οἱ Ὑκξώς δέν ἦσαν παρά οἱ πρῶτοι Λαοί τῆς Θαλάσσης, οἱ ὁποῖοι κατέκτησαν τήν Αἴγυπτο; Γνωρίζουμε ὅτι ὁρμητήριο τῶν Ὑκξώς ἦταν ἡ Χαναάν, ἡ σημερινή Συρία, στήν ὁποία ὅμως εἶχαν ἐγκατασταθῆ οἱ Μινωῖτες ἤδη ἀπό τήν 2α π.Χ. χιλιετία. Ἐνδεχομένως λοιπόν οἱ Μινωῖτες

αὐτοί νά συνέπραξαν καί μέ ἄλλα ἐντόπια φῦλα, καί νά συμμετεῖχαν στήν ἐπιχείρησι κατά τῆς Αἰγύπτου. Ἄρα δυνάμεθα νά εἰκάσουμε ὅτι ὑπῆρξαν μινωϊκές ἐπιρροές στήν ἐξέλιξι τῆς γραφῆς στήν περιοχή. Σύμφωνα μέ τόν καθηγητή D. Diringer, τό σημιτικό σύστημα γραφῆς ἐπενοήθη μέν καί ἐκαλλιεργήθηκε στήν Παλαιστίνη καί τήν Συρία, ἀλλά ἐδέχθη καί ἐπιδράσεις παλαιοτέρων συστημάτων τοῦ αἰγυπτιακοῦ, τοῦ σφηνοειδοῦς, τοῦ κρητικοῦ καί ἴσως τῶν προϊστορικῶν γεωμετρικῶν σημείων. Εἶναι ἀπίθανο νά μήν προηγήθησαν τῶν ἐπινοητῶν τῆς σημιτικῆς γραφῆς ἄλλοι, ὅπως εἶναι ἐξαιρετικά ἀπίθανο ὅτι ἕνα ἀλφάβητο, πού ἐπενοήθη στήν Παλαιστίνη ἤ στήν Συρία τήν 2η π.Χ. χιλιετία ἔμεινε ἀνεπηρέαστο ἀπό τίς γραφές τῆς Αἰγύπτου, τῆς Βαβυλωνίας ἤ τῆς Κρήτης. Καί ἡ σύλληψις τῆς συμφωνογραφικῆς γραφῆς καί ἡ ἀρχή τῆς ἀκροφωνίας (ἄν

Ὀβελός τοῦ 1050 π.Χ. μέ τήν ἐπιγραφή Ὀφέλτου ἀπό τήν Παλαίπαφο τῆς Κύπρου. Οἱ Κύπριοι ἀδελφοί μας φαίνεται ὅτι διατηροῦσαν πάντοτε ἄσβεστη τήν μνήμη τοῦ Ἑλληνισμοῦ (Ἱστορία τῆς Κύπρου, 1992).

α. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ	ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΑ ΙΕΡΟΓΛΥΦΙΚΑ		ΠΡΩΤΟΣΙΝΑΪΤΙΚΗ ΓΡΑΦΗ	
	ΣΗΜΕΙΑ	ΦΩΝΗΤΙΚΗ ΑΞΙΑ	ΣΗΜΕΙΑ	ΦΩΝΗΤΙΚΗ ΑΞΙΑ
ΟΙΚΙΑ		h		b
ΟΦΙΣ		ḍ (dj)		n
ΥΔΩΡ		n		m
ΧΕΙΡΑ		d		k
ΒΡΑΧΙΩΝ		c		y
ΚΕΦΑΛΗ ΜΟΣΧΟΥ		k ȝ		ʾaleph

β. ΙΔΕΟΓΡΑΜΜΑΤΑ		ΧΑΝΑΑΝΙΤΙΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ	ΣΥΜΦΩΝΑ
ΟΙΚΙΑ		*baytu*	b
ΟΦΘΑΛΜΟΣ		*ʿaynu*	c
ΚΕΡΑΣ ΒΟΟΣ	f	*lamdu*	l
ΣΗΜΕΙΟ		*tawu*	t

ἴσχυε στό πρωτοσημιτικό ἀλφάβητο) μπορεῖ νά εἶναι δάνεια ἀπό τήν Αἴγυπτο. Ἴχνη τῆς ἐπιδράσεως τῆς βαβυλωνιακῆς γραφῆς μποροῦν νά διαπιστωθοῦν στίς ὀνομασίες ὡρισμένων γραμμάτων. Ἡ ἐπίδρασις τῆς κρητικῆς γραφῆς καί μερικῶν προϊστορικῶν γεωμετρικῶν σημείων μπορεῖ νά εἶναι καθαρῶς ἐξωτερική, νά ἐπέδρασαν δηλαδή μόνο στήν μορφή ὡρισμένων γραμμάτων.[81]

Θεωροῦμε ὅτι ὅταν κάποτε ἀποκρυπτογραφηθῆ πλήρως ἡ Κρητική καί Φιλισταϊκή Ἱερογλυφική γραφή, θά διαπιστωθῆ ὅτι ἡ ἐπίδρασις δέν εἶναι μόνον ἐξωτερική. Ὥς τότε ἔχουμε ἀκόμη ἀρκετό δρόμο. Δυστυχῶς ὁ ἐπιστημονικός νοῦς ἐγκλωβισμένος στά τετριμμένα καί γενικῶς ἀποδεκτά συμπεράσματα παγιδεύεται συχνά στό παιγνίδι τοῦ φοινικίζειν, ἐπηρεασμένος καί ἀπό τό περίφημο χωρίο τοῦ Ἡροδότου (Ε, 57-58) περί Φοινικηίων ἤ Καδμηίων Γραμμάτων, πού τελικά ὅσον ἀφορᾶ στόν πρῶτο ἐπιθετικό προσδιορισμό (φοινικήια), ἴσως καί νά δηλώνη ἁπλῶς τόν τρόπο γραφῆς μέ πορφυρῆ μελάνη. Πολλοί μάλιστα σπεύδουν νά χαρακτηρίσουν ἀκόμη καί τόν Κάδμο ὡς φοινικικό ἥρωα,[82] ἀγνοῶντας τήν βοιωτική παράδοσι, πού τόν θεωροῦσε γιό τοῦ αὐτόχθονος Θηβαίου ἥρωος Ὠγύγου, ὁ ὁποῖος προϋπῆρξε χρονολογικῶς τοῦ κατακλυσμοῦ τοῦ Δευκαλίωνος, βάσει τῶν ἀρχαίων ἀντιλήψεων.[83] Ἀλλά ἀκόμη καί στήν ἐκδοχή, πού θεωρεῖται υἱός τοῦ Ἀγήνορος καί τῆς Τηλέφασσας ἤ Ἀργιόπης, ὁ Φοίνιξ, ὁ ἐπώνυμος ἥρωας τῆς Φοινίκης, ὁ Κίλιξ καί ἡ Εὐρώπη, εἶναι ἀδέλφια τοῦ Κάδμου. Οἱ δέ διδάσκαλοι τοῦ ἀλφαβήτου, οἱ Γεφυραῖοι, ὅπως τούς ἀποκαλεῖ ὁ Ἡρόδοτος, ἔρχονται μαζί μέ τόν Κάδμο ἀπό τήν Φοινίκη. Ὅπως διαπιστώνει χαρακτηριστικά ὁ Ι. Σταματάκος, «οὗτος (ὁ Κάδμος) κατά τήν παράδοσιν, μετέφερεν ἐκ Φοινίκης εἰς τήν Ἑλλάδα τό παλαιὸν ἑλληνικόν ἀλφάβητον ἐκ 16 γραμμάτων, ἅ

α. Συγκριτικός πίναξ Αἰγυπτιακῶν ἱερογλυφικῶν καί πρωτοσιναϊτικῶν σημείων.
β. Ἀποκρυπτογράφησις τῶν σημείων, πού ἀνεκαλύφθησαν σέ ἐπιγραφές τοῦ Σινᾶ.

διά τοῦτο καί φοινικήια γράμματα ἐκαλοῦντο καί ἅ βραδύτερον ηὐξήθησαν εἰς 24 διά τῆς προσθήκης τῶν ὀκτώ Ἰωνικῶν γραμμάτων (Η, Ω, Θ, Φ, Χ, Ζ, Ξ, Ψ).[84] Ἡ ἴδια ἡ προσαρμογή τῆς γλώσσης δηλαδή μοιάζει νά εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀνάγκης, πού γεννάει ἡ ἐπικοινωνία μέσῳ τῶν ἐμπορικῶν ἐπαφῶν. Καί στήν περίπτωσι πού παραδίδει ὁ André Lemaire, ἐάν ἐξετάσουμε μέ καθαρόν νοῦ τά δεδομένα, διαπιστώνουμε ὅτι εἶναι πολύ πιό πιθανόν τά ἀρχεῖα τοῦ Σινᾶ νά εἶναι τελικά ἀποτέλεσμα τῆς συνεργασίας τῶν Αἰγυπτίων καί τῶν Ὑκξώς μέ τούς Κέφτι (Κρῆτες ἤ Φιλισταίους), πού εἶχαν κοινά συμφέροντα στήν περιοχή. Ἡ δέ δημιουργία τοῦ ἀλφαβήτου εἶναι καί αὐτή δημιούργημα πολυετῶν προσπαθειῶν. Εἶναι ἀδύνατον τό πρωτεϊκό καί ἁπλό συνάμα ἀλφαβητικό σύστημα τῆς γλώσσης νά διεμορφώθη μέσα σέ μερικές δεκαετίες. Ἡ ἴδια ἡ ὁμηρική γλῶσσα μέ τίς λέξεις τῶν Μυκηναϊκῶν κειμένων, πού διατηροῦνται ζωντανές στόν λόγο τοῦ ἔπους, ἀποδεικνύει -θεωροῦμε- ὄχι μόνον τό ὅτι ἡ γλῶσσα δέν ξεχάσθηκε, ἀλλά καί τήν Ἑλληνικότητα τῆς Κυπρομινωϊκῆς, πού ἐπιβιώνει μαζί μέ τούς ὁμηρισμούς στήν σύγχρονη, ἀλλά πάντοτε ἀρχαία, Κυπριακή γλῶσσα. Ἡ σύγχρονη ἔρευνα ἄλλωστε παρουσιάζει τήν τάσι νά ἀναζητῆ στήν Κύπρο τόν σταθμό μεταβάσεως τῆς Φοινικικῆς γλώσσης στήν Ἑλλάδα. Ἡ Maria Giulia Amadasi Guzzo, ἀναφέρει ἀνάμεσα σέ ἄλλους τόπους καί τήν Κύπρο καί αὐτό, διότι ὑπῆρχε στό νησί καί κυρίως στό Κίτιο ἔντονη Φοινικική παρουσία.[85] Δυστυχῶς δέν φαίνεται νά γνωρίζει τήν ὕπαρξι τοῦ ὀβελοῦ ἀπό τίς Σκάλες τῆς Παλαιπάφου, μολονότι ἡ ἴδια σέ ἄλλο σημεῖο τῆς μελέτης της ἀναφέρει ὅτι ἕνα Κρητικό ἰδίωμα προερχόμενο ἀπό τήν Κρητική συλλαβική γραφή ἐχρησιμοποιεῖτο στό νησί τῆς Ἀφροδίτης καί τήν 1η χιλιετία π.Χ. Καί αὐτό διότι, ὅπως ἡ ἴδια παραδέχεται παρακάτω, κατά τήν διάρκεια τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ, οἱ Φοίνικες ἐχρησιμοποιοῦσαν ἕνα ἀλφά-

Ἀρχαιολογικά λείψανα στήν ἀρχαία Dor (Δωρίδα;) τῆς Παλαιστίνης (Π.Ν. Χρήστου, Ἑλληνική Παρουσία στήν Παλαιστίνη, Θεσσαλονίκη, 1990).

α. Ἡ παλαιότερη ἀλφαβητική Ἑλληνική γραφή, σύμφωνα μέ τήν τετριμμένη θεωρία, χαράχθηκε στήν οἰνοχόη τοῦ Διπύλου. Ε.Α.Μ.
β. Ἀναθηματική ἐπιγραφή τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., Ε.Α.Μ.
γ. Πίνακας μέ ἑλληνικά γράμματα τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. ἀπό τό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο Φλωρεντίας (Ι.Ε.Ε., τ. Β΄).

γ.

βητο διαφορετικό ἀπό αὐτό τῆς 1ης χιλιετίας, ὅπως τό γνωρίζουμε. Ὑποστηρίζει μάλιστα ὅτι ἐπρόκειτο γιά ἕναν τοπικό κώδικα ἐπικοινωνίας στήν περιοχή, ἐφ' ὅσον ἐκείνη τήν περίοδο ἡ διεθνής γλῶσσα ἐπικοινωνίας στήν Ἐγγύς Ἀνατολή ἦταν ἡ Ἀκκαδική (;). Γιά τήν ἱστορία νά ὑπενθυμίσουμε ὅτι στήν περίοδο αὐτήν ἔχουν ἤδη ἀρχίσει οἱ ἐπαφές τοῦ Μινωϊκοῦ κόσμου μέ τήν περιοχή. Ἄλλωστε καί ἡ παλαιότερη ἔρευνα θεωροῦσε βάσει τῶν ἀρχαίων πηγῶν ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ Φοίνικες εἶχαν προσαρμοσθῆ σέ ἄλλα συστήματα γραφῆς, πού προϋπῆρχαν τοῦ δικοῦ τους. Καί ὁ ἴδιος ὁ Evans μάλιστα εἶχε διατυπώσει τήν θεωρία ὅτι οἱ Φοίνικες παρέλαβαν ἀπό τούς Κρῆτες ἀποίκους, πού εἶχαν ἀποικίσει τά ἐδάφη τῆς Παλαιστίνης, τήν γραφή. Τήν ἴδια ἐποχή, ὁ Ρενέ Ντυσώ διετύπωσε τήν ἄποψι ὅτι οἱ Φοίνικες εἶχαν παραλάβει ἀπό πολύ νωρίς τό ἀλφάβητο ἀπό τούς Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι τό εἶχαν διαμορφώσει ἀπό τήν Κρητομυκηναϊκή γραφή.[86] Οἱ διατυπώσεις τους ἀμφισβητοῦντο ὡς γλωσσολογικές θεωρήσεις. Τά τελευταῖα χρό-

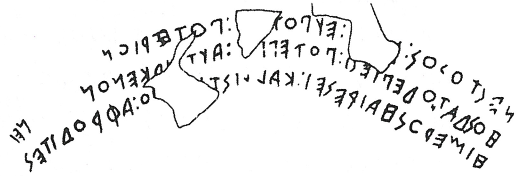
νια ὅμως καί χάρις στίς ἔρευνες τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Ἀθ. Παπαδοπούλου καί Λ. Κοντορλῆ-Παπαδοπούλου στήν περιοχή τῆς Παλαιστίνης καί τῆς Ἰορδανίας, οἱ γλωσσολογικές θεωρίες φαίνεται νά ἐπιβεβαιώνωνται ἀπό τά κρητομυκηναϊκὰ ἀρχαιολογικά εὑρήματα.[87]

Ἄς ἐξετάσουμε ὅμως λεπτομερῶς τά ἐπιχειρήματα περί φοινικικῆς προελεύσεως τοῦ ἀλφαβήτου. Ἡ παλαιότερη ἀλφαβητική γραφή θεωρεῖται αὐτή, πού εὑρέθη χαραγμένη ἐπάνω στήν σαρκοφάγο τοῦ βασιλέως Ἀχιράμ, ὁ ὁποῖος ἔζησε ἀνάμεσα στά 975-950 π.Χ. Σύμφωνα μέ τόν J.-N.Coldstream, στό τέλος τοῦ 8ου π.Χ. αἰ., οἱ Φοίνικες εἶχαν ἤδη δημιουργήσει μόνιμες ἐγκαταστάσεις στήν Σαρδηνία.[88] Στήν γειτονική νῆσο Νόρα, ἀνεκαλύφθη μιά φοινικική ἐπιγραφή σέ λίθο, μέ τόν χαρακτηριστικό τύπο τῶν φοινικικῶν (;) γραμμάτων τοῦ 9ου π.Χ. αἰῶνος. Ἐπειδή ὅμως ἡ ἐπιγραφή ἐθεωρήθη ἐπαρχιακή, ἐχαρακτηρίσθη καί ὁ τύπος τῶν γραμμάτων μεταγενέστερος καί ξεπερασμένος. Στήν ἐπιγραφή τῆς Νόρα, ἀναφέρεται τό τοπωνύμιο Tarshish, ἕνα μακρινό λιμάνι, ἀπό ὅπου ὁ βασιλεύς Ἀχιράμ ἐπρομηθεύθη, σύμφωνα μέ τήν Παλαιά Διαθήκη (Α΄ Βασιλειῶν, Χ, 22) κάποτε χρυσό, ἀσήμι, ἐλεφαντοστό, πιθήκους καί παγώνια. Ἡ Tarshish ἐταυτίσθη ἀπό ὡρισμένους μελετητές μέ τήν Ταρτησσό, πού ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος, καθώς καί μέ τό λιμάνι τῶν Γαδείρων.[89] Βάσει αὐτῶν τῶν στοιχείων ὁ J.-N.Coldstream θεωρεῖ ὅτι θά πρέπει κάποτε νά ἀναζητήσουμε ἕναν πρωιμώτερο τοῦ 9ου π.Χ. αἰ. ἐμπορικό σταθμό στήν περιοχή. Σέ αὐτήν τήν ἱστορική-ἀρχαιολογική πλάνη, φαίνεται νά μᾶς ὁδηγῆ μιά σειρά συγκυριῶν. Ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης[90] περιγράφοντας τό ταξείδι τοῦ Ἡρακλέους στήν χώρα τοῦ Γηρυόνη, ἀναφέρει ὅτι κατευθυνόμενος ὁ Ἡρακλῆς πρός τήν νῆσο Ἐρύθεια, ἀφοῦ διέπλευσε πρῶτα μεγάλο μέρος τῶν βορειοαφρικανικῶν ἀκτῶν, ἔφθασε κοντά στά Γάδειρα. Τήν γνῶσι αὐτή τῶν Ἑλλήνων ἐκαπηλεύθησαν ἀργότερα οἱ Φοίνικες, ὅπως τονίζει ὁ Στράβων: «τόν ἰβηρικόν πλοῦτον, ἐφ' ὅν Ἡρακλῆς ἐστράτευσε καί οἱ Φοίνικες ὕστερον, οἵπερ καί κατέσχον τήν πλείστην ἀρχήν».[91] Ἀργότερα βάσει τῶν ἀρχαίων πηγῶν, οἱ Τύ-

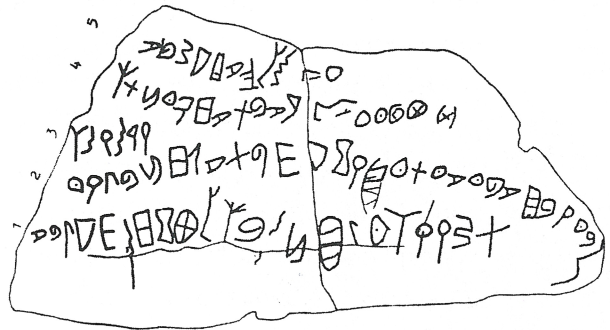

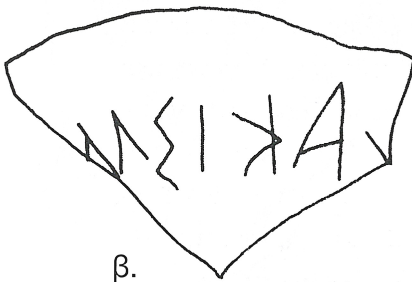
α.

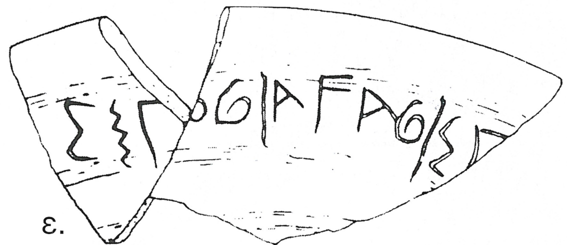
γ.

δ.

β.

ε.

α. Ἐπιγραφή ἀπό τίς Πιθηκοῦσες. 740-720 π.Χ.
β. Ἐπιγραφή ἀπό τό Λευκαντί Εὐβοίας.
γ. Ἀρχαϊκή ἐπιγραφή ἀπό τό δέπας τοῦ Νέστορος.
δ, ε. Ὑποτιθέμενες σημιτικές καί πρωτοχαναανιτικές ἐπιγραφές.

ριοι ἵδρυσαν ἐκεῖ ἕναν ναό ἀφιερωμένο στόν Ἡρακλῆ, τόν ὁποῖον ἀπεκάλεσαν Μέλκαρτ. Ἡ μετάλλαξις τοῦ ὀνόματος τοῦ θρυλικοῦ Ἕλληνος ἥρωος, ὀφείλεται στήν ἄγνοια τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἀπό τήν πλευρά τῶν Φοινίκων. Ἐάν διαβάσουμε τό ὄνομα τοῦ

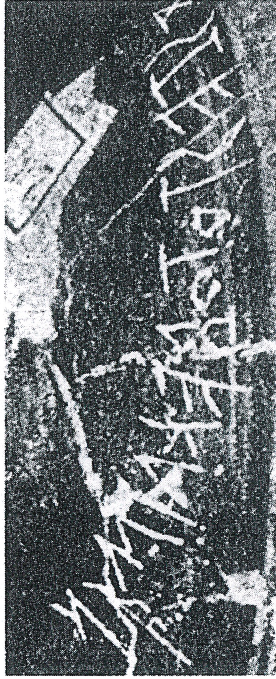
Μέλκαρτ ἀπό τά δεξιά πρός τά ἀριστερά, δηλαδή ἐπί τά λαιά, βλέπουμε νά σχηματίζεται τό ὄνομα τοῦ Ἡρακλέους. Σύμφωνα μέ τόν ἀείμνηστο ἐπιγραφολόγο Α.-Σ.Ἀρβανιτόπουλο, ἡ γραφή ἐπί τά λαιά, εἶναι ὁ ἀρχαιότερος τρόπος γραφῆς. Τόν τρόπο αὐτόν τῆς γραφῆς, συνεχίζει ὁ καθηγητής, εἶχαν ἀνέκαθεν καί μονίμως οἱ Ἕλληνες τῆς Κύπρου στό ἐπιχώριο συλλαβικό ἀλφάβητο, καθώς καί οἱ Φοίνικες, πού τόν ἐκληροδότησαν στούς διαδόχους καί στούς συγγενικούς πρός αὐτούς λαούς.[92] Γι' αὐτόν ἴσως τόν λόγο παρατηρεῖται καί αὐτή ἡ ὁμοιότης στήν φορά τῶν γραμμάτων στίς ἀρχαιότερες Ἑλληνικές καί Φοινικικές ἐπιγραφές.[93] Σύμφωνα μέ τόν Ἀρβανιτόπουλο, οἱ Ἕλληνες ἐγκατέλειψαν πολύ νωρίς αὐτόν τόν τρόπο γραφῆς, διότι παρετήρησαν ὅτι ἦταν δυσχερής καί ἐπίπονος τόσο γιά τά χέρια ὅσο καί γιά τήν ὅρασι. Σέ αὐτό τούς καθωδήγησε ἀκόμη μία φορά ἡ ἀτέρμονη παρατήρησις τῆς φύσεως. Βλέποντας τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ὁ ἀροτριῶν βοῦς, μετά τόν σχηματισμό τῆς πρώτης αὔλακος στό χωράφι, ἐκτελοῦσε καί τίς ὑπόλοιπες κάνοντας στροφή στό τέρμα καθεμιᾶς αὔλακος, ἄρχισαν νά γράφουν βουστροφηδόν. Καθώς ἔγραφαν κατ' αὐτόν τόν τρόπο οἱ Ἕλληνες, παρετήρησαν ὅτι ἡ ἐξ ἀριστερῶν πρός τά δεξιά γραφή διευκόλυνε σέ μεγάλο βαθμό καί τήν ὅρασι καί τό χέρι. Γι' αὐτό ἔμειναν σταθεροί σέ αὐτόν τόν τρόπο γραφῆς ἀπό τά 550 π.Χ. Αὐτόν τόν τρόπο ἐδιδάχθησαν ἀπό τούς Ἕλληνες καί ἐξακολουθοῦν νά χρησιμοποιοῦν μέχρι σήμερα, σύμφωνα μέ τόν καθηγητή Ἀρβανιτόπουλο, ὅλοι οἱ πολιτισμένοι λαοί. Αὐτήν τήν νέα, ἀλλά τόσο παλαιά μέθοδο μέ τήν ὁποία γράφουμε ἐμεῖς μέχρι σήμερα, οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τήν ὠνόμαζαν «ἐς εὐθύ».[94]

Ἕνα ἀπό τά πλέον ἰσχυρά ἐπιχειρήματα τῶν Φοινικιστῶν περί προϋπάρξεως τῆς φοινικικῆς γραφῆς εἶναι ἡ χρονολόγησις τῶν παλαιοτέρων ἐπιγραφῶν τῶν Γεωμετρικῶν χρόνων, οἱ ὁποῖες

Λίγο πρίν ἀπό τό ναυάγιο στήν ἀρχαία Ἀντίφελλο ὁ Μυκηναῖος γραφεύς καταγράφει στήν διφθέρα του τό ἐμπόρευμα τοῦ πλοίου (Πίναξ τοῦ Στέλιου Νιγδιόπουλου).

ἔχουν εὑρεθῆ ἐπί τῶν Ἑλληνικῶν ἐδαφῶν. Σύμφωνα μέ τόν J.-N.Coldstream, **πρέπει νά φαντασθοῦμε** ὅτι σέ κάποιο μέρος κάποιος ἀγράμματος, μέχρι τότε, Ἕλληνας ἀπεστήθισε τά ὀνόματα τῶν φοινικικῶν γραμμάτων, ἐπαναλαμβάνοντάς τα με τήν σειρά, πού τά ἄκουσε καί ἔμαθε νά συνδέη τό κάθε ὄνομα μέ ἕνα ἀπό τά σύμβολα, πού ἐζωγράφισε ὁ Φοίνιξ δάσκαλός του. Γρήγορα **πρέπει νά κατάλαβε** τήν ἀρχή τῆς ἀκροφωνίας, σύμφωνα μέ τήν ὁποία κάθε σύμβολο ἐκπροσωπεῖ τόν πρῶτο ἦχο τοῦ ὀνόματος στό ὁποῖο ἀναφέρεται: π.χ. β γιά τό μπέτ, γ γιά τό γκίμελ, δ γιά τό dάλετ... Μᾶς ἐνδιαφέρει, συνεχίζει σέ ἄλλο σημεῖο, ἡ συνεχής γραφή τῶν χαραγμάτων ἐπάνω σέ ἀγγεῖα καί ὄχι ἡ γραφή τῶν μνημειακῶν ἐπιγραφῶν σέ λίθο, γιατί **ἐξ ἀρχῆς ὑποθέσαμε** τήν παρουσία ἑνός Φοίνικα δασκάλου.[95] Οἱ ἀρχαιότερες ἀποδείξεις περί ὑπάρξεως Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου εἶναι Εὐβοϊκοῦ τύπου καί τοποθετοῦνται γύρω στόν 8ο π.Χ. αἰ., ἕπονται δηλαδή κατά ἕναν αἰῶνα τῶν φοινικικῶν. Ἀνάμεσα σέ αὐτά τά εὑρήματα περιλαμβάνονται ἡ οἰνοχόη τοῦ Διπύλου (740 π.Χ. περ.),[96] ἡ ἐπιγραφή ἀπό τήν ἀρχαϊκή Ἑλληνική ἀποικία στίς Πιθηκοῦσες (Ἴσχια), ἡ ὁποία χρονολογεῖται ἀνάμεσα στά 740 καί 730-720 π.Χ., τό περίφημο κύπελλον τοῦ Νέστορος, καθώς καί κάποια ὄστρακα ἀπό τό Λευκαντί, πού χρονολογοῦνται γύρω στά 750 π.Χ. ἤ καί ἀκόμη παλαιότερα, ἄν καί αὐτή ἡ χρονολόγησις, σύμφωνα μέ τήν Maria Giulia Amadasi Guzzo, εἶναι ὑποθετική.[97] Ἀνάμεσα σέ αὐτά τά εὑρήματα περιλαμβάνεται μιά παράξενη ἀνακάλυψις τῶν τελευταίων χρόνων στήν νεκρόπολι τῆς Osteria dell'Osa. Πρόκειται γιά μιά ἑλληνική ἐπιγραφή γραμμένη μέ τό εὐβοϊκό ἀλφάβητο, ἡ ὁποία εὑρέθη χαραγμένη ἐπάνω σέ ἕνα ἀγγεῖο μᾶλλον ἐντόπιας τεχνοτροπίας, τό ὁποῖο χρονολογεῖται πρίν ἀπό τό 750 π.Χ. Σύμφωνα μέ τήν Maria Giulia Amadasi Guzzo, τό εὕρημα αὐτό ἀποδεικνύει ὅτι πρίν ἀπό τόν Ἑλληνικό ἀποικισμό στίς Πιθηκοῦσες, γύρω στά 770 π.Χ., τό εὐβοϊκό ἀλφάβητο εἶχε ἤδη φθάσει στήν περιοχή τῶν Cabii, χάρις στό ἐμπόριο μέ τήν Καμπανία, μέ τήν περιοχή ὅπου θά ἱδρύετο ἡ ἀποικία τῶν Κυμαίων. Ἕνα ἐμπόριο πού εἶχε ἀναπτυχθῆ ἀπ' εὐθεί-

Λεπτομέρεια ἀπό τήν ἐπιγραφή τῆς οἰνοχόης τοῦ Διπύλου. Σύμφωνα μέ τόν ἀείμνηστο καθηγητή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Α.Σ. Ἀρβανιτόπουλο, χρονολογεῖται στά 850 π.Χ.... (Α.Σ. Ἀρβανιτόπουλος, 1937).

ας ἀνάμεσα στούς ντόπιους καί τούς κατοίκους τῆς Εὐβοίας. Ἡ ἐπιγραφή στό ἀγγεῖο ἔχει φορά ἀπό τά ἀριστερά πρός τά δεξιά, γεγονός πού μᾶς ἐπιτρέπει νά ὑποθέσουμε τήν υἱοθέτησι μιᾶς ἀλφαβητικῆς γραφῆς τό λιγώτερο στό πρῶτο μισό τοῦ 8ου π.Χ. αἰ., ἐάν ὄχι ἀκόμη παλαιότερα. Καί ἐφ' ὅσον πρόκειται γιά γραφή Εὐβοϊκοῦ τύπου, μποροῦμε νά ὑποθέσουμε ὅτι τό ἀλφάβητο εἶχε τότε υἱοθετηθῆ ἀπό τούς Εὐβοεῖς. Μάλιστα κάποιοι μελετητές ἀναζητοῦν τήν προέλευσι τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου στήν Δύσι ἐξ

Χειρόγραφος περγαμηνός κώδικας τοῦ 512 μ.Χ. Περιέχει τό «Περί Ὕλης Ἰατρικῆς» τοῦ Διοσκουρίδου (κατάλογος «Ἱστορία τῆς Γραφῆς», Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, 2002, ἀρ. 57).

αἰτίας τοῦ εὐρήματος ἀπό τήν Osteria dell'Osa.[98] Βάσει λοιπόν αὐτοῦ τοῦ στοιχείου, ἡ Maria Giulia Amadasi Guzzo, θεωρεῖ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔμαθαν νά γράφουν στό πρῶτο τέταρτο τοῦ 8ου π.Χ. αἰ., καί ὅτι οἱ Εὐβοεῖς ἦσαν οἱ πρῶτοι πού υἱοθέτησαν τό φοινικικό ἀλφάβητο.[99] Ἡ παλαιότερη ἔρευνα, κυρίως βάσει τῶν μελετῶν τοῦ P. K. Mc Carter, εἶχε προτείνει ὡς χρονολογία διαδόσεως τῆς φοινικικῆς γραφῆς τό 1100 π.Χ. Ἡ παρατήρησις αὐτή ὠφείλετο στίς ὁμοιότητες, πού εἶχαν σημειωθῆ ἀνάμεσα στό σχῆμα τῶν γραμμάτων τῶν ἀρχαιοτέρων Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν καί κάποιων ἄλλων, οἱ ὁποῖες εὑρέθησαν στήν Παλαιστίνη, τῶν λεγομένων χαναανιτικῶν ἤ πρωτοχαναανιτικῶν, πού χρονολογοῦνται γύρω στόν 12ο-11ο αἰ. π.Χ.[100] Πρόκειται γιά τήν ἐπιγραφή στό ὄστρακο τοῦ Izbet Sartah, καί τῆς φιάλης τοῦ Qubur el-Walaideh. Σέ αὐτές τίς ἐπιγραφές, ἡ φορά τῶν γραμμάτων δέν

εἶναι πλέον ἀπό τά δεξιά πρός τά ἀριστερά καί τό σχῆμα τους δέν εἶναι σταθερό. Κι ὅμως ἡ προσεκτική καί συγκριτική μελέτη τῶν γραμμάτων ἐπί τῶν ἐπιγραφῶν ἀποδεικνύει ὅτι πρόκειται γιά τήν ἀρχαία προευκλείδειο γραφή. Ἄλλωστε καί οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ἀποκαλοῦσαν τά προευκλείδεια Ἑλληνικά «γράμματα ἀρχαῖα». Ἀναφέρεται στά Σχόλια εἰς τήν Γραμματικήν Τέχνην τοῦ Διονυσίου τοῦ Θρακός ὅτι αὐτήν τήν διαίρεσι εἶχε ἐκτελέσει ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Μεσσήνιος. Σχετικά μάλιστα μέ τήν τελειότητα αὐτῶν τῶν ἀρχαίων γραμμάτων, ἐλέγετο ὅτι εἶχε ἐπιμεληθῆ τοῦ κάλλους τους ὁ ἴδιος ὁ Πυθαγόρας, «ἐκ τῆς κατά γεωμετρίαν γραμμῆς, ρυθμίσας αὐτά γωνίαις καί περιφερείαις καί εὐθείαις». [101]

Ἡ Maria Giulia Amadasi Guzzo, θεωρεῖ ὅτι ἡ παλαιοτέρα Ἑλληνική γραφή ἐμφανίζεται στήν Ἑλλάδα περί τόν 8ο αἰ. π.Χ., γεγονός πού ἐπιβεβαιώνει, σύμφωνα μέ τήν ἄποψί της, καί ἡ φιλολογική παράδοσις. Ἔτσι οἱ πρῶτοι νικητές τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων ἐμφανίζονται στά 776 π.Χ. Οἱ πρῶτοι νόμοι συντάσσονται ἀπό τόν Ζάλευκο καί τόν Δράκοντα τόν 7ο π.Χ. αἰ., καί τά Ὁμηρικά ἔπη τοποθετοῦνται βάσει φιλολογικῆς ἀναλύσεως στόν 8ο π.Χ. αἰ.[102] Δυστυχῶς τά δύο τοὐλάχιστον ἀπό τά τρία αὐτά ἐπιχειρήματα, ἐπάνω στά ὁποῖα ἔχει στηριχθῆ ἡ ἐπιστήμη τοῦ φοινικίζειν εἶναι ἁπλᾶ μυθεύματα. Ἄς τά ἐξετάσουμε προσεκτικά. Οἱ πρῶτοι νικητές τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων ἐμφανίζονται, σύμφωνα μέ τήν παράδοσι, στά 776 π.Χ. Τόσο αὐτή ἡ χρονολόγησις, ὅσο καί ἡ ἐξέλιξις τῆς Ὀλυμπίας αὐτήν τήν περίοδο σέ πανελλήνιο ἱερό, ὠφείλετο σέ μία συμφωνία, πού συνῆψε ὁ βασιλεύς τῆς Ἠλείας Ἴφιτος μέ τόν Σπαρτιάτη νομοθέτη Λυκοῦργο καί τόν Πισάτη βασιλέα Κλεισθένη. Μέ τήν συνθήκη αὐτή, τῆς ὁποίας τό κείμενο ἐγράφη σέ ἕναν δίσκο καί ἐφυλάσσετο στό Ἡραῖο, συνεφωνήθη ἡ ἐκεχειρία, ἡ θεόσταλτη εἰρήνη. Ὁ λόγος ἦταν οἱ συχνές συγκρούσεις ἀνάμεσα στούς Ἠλείους καί τούς Πισάτες γιά τόν ἔλεγχο τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, πού σαφῶς ἀπέφερε καί οἰκονομικά ὀφέλη. Σύμφωνα μέ τήν παράδοσι, οἱ ἀγῶνες ἀρχίζουν τό ἔτος 776 π.Χ. μέ ἕνα μοναδικό ἀγώνισμα, τόν δρόμο τοῦ ἑνός σταδίου, στό

ὁποῖο ἐκέρδισε ὁ Ἠλεῖος Κόροιβος. Ἡ γνησιότητα τοῦ καταλόγου τῶν Ὀλυμπιονικῶν, πού συνέταξε τό 400 π.Χ. ὁ Ἱππίας ὁ Ἠλεῖος, ἀμφισβητήθηκε ἤδη στήν ἀρχαιότητα. Ἄν σκεφθοῦμε τό πλῆθος τῶν ἀγωνισμάτων, πού περιγράφει ὁ Ὅμηρος στά ἔπη του καί συγκεκριμένα στά ἆθλα ἐπί Πατρόκλῳ, μᾶς παραξενεύει τό γεγονός ὅτι τόν 8ο π.Χ. αἰ. διεξήγετο μόνον ἕνα ἀγώνισμα, αὐτό τοῦ δρόμου. Ἐπίσης, εἶναι ἀκατανόητο τό ὅτι στόν κατάλογο τοῦ Ἱππίου ἡ ἱπποδρομία ἀρχίζει μέ τό τέθριππο καί ὄχι μέ τήν συνωρίδα, διότι τό εὐκίνητο αὐτό ἅρμα εἶναι σύνηθες ὄχημα τῆς ἀρχούσης τάξεως καί μόνο αὐτό τό εἶδος ὑπῆρχε βάσει τῶν ἀρχαιοτέρων ἀναθημάτων, τά ὁποῖα εὑρέθησαν στήν Ὀλυμπία. Αὐτές λοιπόν καθώς καί ἄλλες ἀνακολουθίες, ὡδήγησαν στό νά ἀμφισβητηθῆ ἡ χρονολογία ἐνάρξεως τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων ἤδη ἀπό τήν ἀρχαιότητα. Ὁ ἴδιος δέ ὁ Παυσανίας ἐπιβεβαιώνει ὅτι ὅταν ὁ Ἴφιτος ἀνενέωσε τούς ἀγῶνες, ὁ κόσμος εἶχε ξεχάσει τί γινόταν παλαιότερα. Μὲ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ὅμως ἄρχισαν νά θυμοῦνται τά ἀγωνίσματα καί κάθε φορά πού ἐθυμοῦντο κάτι ἔκαναν καί μιά προσθήκη στούς ἀγῶνες. Ἔτσι φαίνονται νά ξεκινοῦν οἱ ἀγῶνες πρῶτα μέ τό ἀγώνισμα τοῦ δρόμου, στό ὁποῖο ἀνεδείχθη νικητής ὁ Ἠλεῖος Κόροιβος. Ἐάν μελετήσουμε ὅμως προσεκτικά τίς πληροφορίες πού μᾶς παραδίδει ὁ Παυσανίας, διαπιστώνουμε ὅτι τόσο ὁ βασιλεύς μέ τόν ὁποῖο ξεκινοῦν οἱ Ὀλυμπιακοί ἀγῶνες (Ἴφιτος), ὅσο καί ὁ πρῶτος νικητής (Κόροιβος), καθώς καί ὁ συντάκτης τοῦ καταλόγου τῶν Ὀλυμπιονικῶν (Ἱππίας) κατάγονται ἀπό τήν Ἠλεία. Εὔλογα θεωροῦμε γίνεται ἀντιληπτή μία τοπικιστική προπαγάνδα (ὡς ἀποτέλεσμα τῆς προαιώνιας Ἑλληνικῆς διχόνοιας), τά ἴχνη τῆς ὁποίας ἀναζητοῦνται τοὐλάχιστον στόν 8ο π.Χ. αἰ., ἀλλά ταλαιπωροῦν ἀκόμη τούς Νεοέλληνες.

Ὅσον ἀφορᾶ στό δεύτερο ἐπιχείρημα, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο οἱ πρῶτοι νόμοι συνετάχθησαν ἀπό

α. Χειρόγραφο περγαμηνό εὐαγγέλιο τοῦ 11ου π.Χ. αἰῶνος.
β. Χειρόγραφος περγαμηνός κώδικας τοῦ 12ου - ἀρχές 14ου μ.Χ. αἰ. Περιέχει τό Χρονικό τοῦ Ἰωάννη Σκυλίτζη (Κατάλογος «Ἱστορία τῆς Γραφῆς», Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, 2002, ἀρ.57, 59).

ΕΚ ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΚΑ ΜΑΡ

Πίναξ μέ τά γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου τοῦ Ἀρχίνου καί τῶν τεσσάρων προευκλειδείων. (Α.Σ.Ἀρβανιστόπουλος, 1937).

τόν Ζάλευκο καί τόν Δράκοντα τόν 7ο π.Χ. αἰ., οὔτε καί αὐτό φαίνεται νά εὐσταθῆ. Ἡ ἀρχαιοτέρα καταγραφή νομοθεσίας βάσει τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν πηγῶν εἶχε γίνει ἀπό τόν Μίνωα. Ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει στήν Ὀδύσσεια[103] ὅτι ὁ Μίνως «ἐννέωρος βασίλευε Διός μεγάλου ὀαριστής». Σύμφωνα μέ μία ἑρμηνεία τοῦ ἐπιθέτου «ἐννέωρος», ὁ Μίνως κάθε ἐννέα χρόνια πήγαινε ψηλά στό ὄρος τοῦ Διός (Δίκτη, Ἰδαῖον ἄντρον), ἀπό ὅπου καί παρελάμβανε τούς νόμους τῆς πόλεως ἀπό τόν ἴδιο τόν θεό. Ἔπειτα βάσει τῶν αἱρετῶν ἀντιπροσώπων τοῦ θεοῦ στήν γῆ, δηλαδή τοῦ Μίνωος, τοῦ Ραδαμάνθυος, καί τῆς ἐκτελεστικῆς μηχανῆς τους, τοῦ Τάλω, οἱ πολῖτες ὑπάκουαν στούς νόμους. Τήν γνῶσι αὐτή διέδωσαν οἱ Κρῆτες, σύμφωνα μέ τόν Διόδωρο τόν Σικελιώτη μέχρι τήν νοτιοανατολική Ἀραβική χερσόνησο, ὅπου οἱ κάτοικοί της, μιλοῦσαν ἀκόμη στήν ἐποχή του τήν Κρητική γλῶσσα, καί πρός ἐπίρρωσιν τῶν ἰσχυρισμῶν τους ἔδειχναν καί ἐπιγραφές, τίς ὁποῖες ἔλεγαν, ἐχάραξε ὁ Ζεύς, ὅταν ἔμενε ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους.[104]

Ὅσον ἀφορᾶ στά ὁμηρικά ἔπη, καί ἐπειδή δέν εἶναι τοῦ παρόντος νά ἀναλύσουμε τό ὁμηρικό ζήτημα, ἡ γενικῶς ἀποδεκτή θεωρία ὅτι αὐτά χρονολογοῦνται στόν 8ο π.Χ. αἰ., διότι τότε ἐδιδάχθησαν οἱ Ἕλληνες τήν γραφή, φαίνεται νά καταρρέῃ ἔπειτα ἀπό τίς νέες ἀρχαιολογικές ἀνακαλύψεις, πού ἀνεφέρθησαν προηγουμένως.[105] Εἰδικά τό πτυκτό πινάκιο, πού ἀνεσύρθη ἀπό τόν βυθό τῆς θαλάσσης στίς Μικρασιατκές ἀκτές, ἀποδεικνύει τήν ὕπαρξι τετραδίων ὑψηλῆς αἰσθητικῆς καί ποιότητος κατά τούς Μυκηναϊκούς χρόνους. Ἡ ἀνακάλυψις τῆς γραφικῆς ὕλης ὑποδεικνύει λοιπόν ἔμμεσα καί τήν γνῶσι τῆς γραφῆς ἐπί τετραδίου ἤδη ἀπό τόν 14ο π.Χ. αἰ. Ἔτσι ἐπιβεβαιώνεται καί ὁ Χόρστ Μπλάνκ, ὁ ὁποῖος εἶπε ὅτι σήμερα ἕνα μεγάλο μέρος φιλολόγων κλίνει πρός τήν ὑπόθεσι ὅτι ἡ σύνταξις τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν εἶχε ἤδη καταστήσει ἀπαραίτητη τήν γραπτή παγίωσι τοῦ κειμένου... οἱ ραψωδοί κουβαλοῦσαν μαζί τους τό γραπτό χειρόγραφο ἀντίτυπό τους.[106]

Ἡ δημιουργία τοῦ ἀλφαβήτου καί ἡ προέλευσις τῶν ὀνομάτων ἦταν προφανῶς ἕνα πρόβλημα, πού εἶχε ἀπασχολήσει καί τούς Ἀρχαίους Ἕλληνες. Θά λέγαμε ὅτι οἱ ρίζες τῆς γενέσεως τῆς ἐπιστήμης τῆς γλωσσολογίας θά πρέπει ἤδη νά ἀναζητηθοῦν στήν ἐποχή, κατά τήν ὁποία ἔζησε ὁ Πλάτων. Μέ τό ἔργο του «Κρατύλος ἤ Περί Ὀνομάτων Ὀρθότητος», ὁ μέγας φιλόσοφος θέτει τόν προβληματισμό σχετικά μέ τό ἐάν ἡ γλῶσσα εἶναι «φύσει» ἤ «ἔθει», δηλαδή ἐάν εἶναι φυσικό δημιούργημα, ὁπότε ἡ γνῶσις τῶν πραγμάτων καθίσταται ἀντικειμενική ἤ δημιούργημα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὁπότε μόνον ὑποκειμενική γνῶσις εἶναι δυνατή.[107] Ἐάν φθάσουμε στήν οὐσία τῶν ὀνομάτων, πού τά ἔχει πλάσει ἡ ἴδια ἡ φύσις, τότε θά ἔχουμε τήν ἀντικειμενική γνῶσι. Διότι, σύμφωνα μέ τόν Πλάτωνα, γιά νά εἶναι ἕνα ὄνομα ὀρθό, πρέπει νά εἶναι τέτοιο, πού νά φανερώνῃ τήν οὐσία τοῦ πράγματος. Τά ὀνόματα εἶναι μία πρᾶξις μιμήσεως μέ τήν βοήθεια τῆς φωνῆς. Ἀλλά ἡ μίμησις αὐτή δέν πρέπει νά εἶναι μίμησις τῆς φωνῆς ἤ τοῦ ἤχου ἤ τοῦ χρώματος τοῦ πράγματος, ἀλλά μίμησις μέ γράμματα καί συλλαβές τῆς οὐσίας τοῦ πράγματος. Τά δέ ὀνόματα τά χρησιμοποιοῦμε

ὡς ὄργανα μέ τά ὁποῖα καθορίζουμε τήν φυσική ὑπόστασι τῶν πραγμάτων. Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τά στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου: τά ἐκφωνοῦμε μέ ὀνόματα καί δέν τά προφέρουμε αὐτά τά ἴδια σάν φθόγγους ἐκτός ἀπό τέσσερα δηλαδή τό Ε καί τό Ι καί το Ο καί τό Ω. Στά ἄλλα ὅμως φωνήεντα καί τά ἄφωνα, γνωρίζεις ὅτι ἀφοῦ προσθέσουμε κι ἄλλα γράμματα τά προφέρουμε κάνοντάς τα ἔτσι ὀνόματα. Ἀλλά, ἕως ὅτου ἐκφράσωμε τήν δύναμι, πού φανερώνει αὐτό, δηλαδή κάθε στοιχεῖο, εἶναι ἀνάγκη νά προσθέτωμε γράμματα, ὥστε νά σχηματισθῇ τό ὄνομα, πού θά μᾶς φανερώνη τήν οὐσία του καθαρά. Παραδείγματος χάριν τό «βῆτα». Βλέπεις ὅτι ἐνῷ προσετέθησαν σέ αὐτό τά γράμματα Η, Τ, Α, καθόλου δέν ἔβλαψαν ὥστε νά μή φανερώση μέ ὁλόκληρο ὄνομα τήν φύσι τοῦ στοιχείου αὐτοῦ τήν ὁποίαν ἤθελεν ὁ νομοθέτης νά ἐκφράση. Ἔτσι κατωρθώθη μέ ἐπιτηδειότητα νά δοθοῦν στά γράμματα ὀνόματα.[108]

Γράφοντας σήμερα εἰς τήν Ἑλληνικήν γλῶσσα σύμφωνα μέ τόν καθηγητή Ἀρβανιτόπουλο, μεταχειριζόμεθα τά ἐκ μακραίωνος παραδόσεως γνωστά 24 γράμματα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, τά ὁποῖα οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ὠνόμαζαν ὡς ἑξῆς: ἄλφα, βῆτα, γάμμα, δέλτα, εἶ, ζῆτα, ἦτα, θῆτα, ἰῶτα, κάππα, λάμβδα, μῦ, νῦ, ξεῖ, οὖ, πεῖ, ρῶ, σῖγμα, ταῦ, ῦ, φεῖ, χεῖ, ψεῖ, ὦ. Τέσσερα ἀπό αὐτά τά γράμματα, μετωνομάσθησαν ἀργότερα ἀπό τούς ἀρχαίους γραμματικούς, προκειμένου νά γίνουν σαφέστερα. Τό εἶ ἔγινε ἒ ψιλόν, τό οὖ, ὄ μικρόν, τό ῦ, ὖ ψιλόν, καί τό ὦ, ὦ μέγα. Οἱ ὀνομασίες αὐτές εὑρίσκονται ἤδη στά Σχόλια εἰς τήν Γραμματικήν Τέχνην τοῦ Διονυσίου τοῦ Θρακός καί χρησιμοποιοῦνται μέχρι σήμερα ἀπό τούς Νεοέλληνες ἀναλλοίωτες.[109] Γράφοντας λοιπόν σήμερα εἰς τήν Ἑλληνικήν Γλῶσσαν, διατηροῦμε ζωντανή μία γραμματική 2.406 ἐτῶν (2003 + 403/2), ἐπειδή τό 403/2 π.Χ. -ὅταν ἐπώνυμος ἄρχοντας τῶν Ἀθηναίων ἦταν ὁ Εὐκλείδης- ὁ ρήτωρ, πολιτικός, συγγραφεύς καί στρατηγός Ἀρχῖνος ὑπέβαλε πρότασι μέ τήν ὁποία καθωρίζοντο τά 24 γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου γιά τήν συγγραφή τῶν ἐπισήμων κειμένων καί τήν διδασκαλία τῶν παιδιῶν. Ἡ πρότασις ἔγινε τότε ἀποδεκτή στήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου καί κα-

ΠΡΩΪΜΟ	ΑΡΧΑΪΚΟ 7ος-6ος αἰ. π.Χ.	4ος-1ος αἰ π.Χ.	ΦΩΝΗΤΙΚΗ ΑΞΙΑ
𐌀	𐌀	𐌀	a
𐌁			(b)
𐌂	𐌂	𐌂	c (= k)
𐌃			d
𐌄	𐌄	𐌄	e
𐌅	𐌅	𐌅	v
𐌆	𐌆	𐌆	z
𐌇	𐌇	𐌇	h
𐌈	𐌈	𐌈	ϑ (= th)
𐌉	𐌉	𐌉	i
𐌊	𐌊		k
𐌋	𐌋	𐌋	l
𐌌	𐌌	𐌌	m
𐌍	𐌍	𐌍	n
𐌎			(s)
𐌏			(o)
𐌐	𐌐	𐌐	p
𐌑	𐌑	𐌑	ś
𐌒	𐌒		q
𐌓	𐌓	𐌓	r
𐌔	𐌔	𐌔	s
𐌕	𐌕	𐌕	t
𐌖	𐌖	𐌖	u
𐌗	𐌗		s̀
𐌘		𐌘	φ (= ph)
𐌙		𐌙	χ (= ch)
	𐌚	𐌚	f

Τό Ἐτρουσκικό ἀλφάβητο, ἄν καί δέν ἔχῃ ἀποκρυπτογραφηθῆ ἀκόμη, μοιάζει μορφολογικῶς ἐκπληκτικά μέ τό Ἑλληνικό.

ΑΓΑΘΗ
ΤΥΧΗ
ΕΚΤΗΣΑΛΟΞΗΓ
Στέλιος

θιερώθηκε ὡς νόμος. Ὅταν λοιπόν γράφουμε σήμερα μέ κεφαλαῖα γράμματα Ἑλληνικά, εἶναι σάν νά χρησιμοποιοῦμε τήν κεφαλαιογράμματη γραφή τοῦ Ἀρχίνου, ἡλικίας 2.406 ἐτῶν.[110]

Βάσει λοιπόν τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Ἀρχίνου, οἱ Ἑλληνικές ἐπιγραφές διαιροῦνται σέ Προευκλειδείους (δηλ. πρό τοῦ 403 π.Χ.), καί σέ Μετευκλειδείους (δηλ. μετά τό 403 π.Χ.). Ἡ ὁμάδα τῶν προευκλειδείων ἐπιγραφῶν διακρίνεται σέ τοπικά ἀλφάβητα, τό Ἀττικονησιωτικόν ἤ Ἀττικόν, τό Ἰωνικόν, τό Κορινθιακόν καί τό Χαλκιδικόν ἤ Δυτικόν λόγῳ τῆς ἐκτεταμένης διαδόσεώς του στήν Δύσι[111] μέσῳ τῶν ἐκεῖ Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν.[112] Ἰδιαιτέρως σπουδαία θέσι γιά τήν ἐξέλιξι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης στήν σύγχρονη γεωπολιτική κατάστασι ἔχει ἡ διάδοσις τοῦ Χαλκιδικοῦ ἀλφαβήτου κατά τήν διάρκεια τῶν ὑστέρων γεωμετρικῶν καί ἀρχαϊκῶν χρόνων. Σύμφωνα μέ τόν Ἀρβανιτόπουλο, ἡ γραφή τοῦ χαλκιδικοῦ ἀλφαβήτου, μετεδόθη πρωϊμώτατα στούς ντόπιους Ἰταλικούς λαούς καί δή στούς Τυρρηνούς (Ἐτρούσκους), Λατίνους, Οὐμβρίους, Ὄσκους, Φαλίσκους καί κυρίως στούς Ρωμαίους. Ἔτσι ἀνεπτύχθη ἀπό τό χαλκιδικό ἀλφάβητο τό Λατινικό. Αὐτό μετέδωσαν ἀργότερα οἱ Ρωμαῖοι στούς λαούς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καί ἔτσι καί αὐτοί οἱ ἄποικοί τους τό μεταχειρίζονται μέχρι σήμερα. Πρός ἐπίρρωσιν τῶν λεγομένων μας παραθέτουμε ἕνα ἀπόσπασμα ἀπό ἕνα δοκίμιο τοῦ Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Σικάγου κ. Ἰ. Καλαρᾶ: Mathematic and geometric theorems and axioms, both practical and theoretic were analyzed by mathematicians. Alphanumeric systems with cryptic or mnemonic coding have been developed. Geometric schemes like the prism, the pyramid, the circle, the parallilogram and other isometric schemes like the pentagon, hexagon, octagon, are analyzed periodically. With diagrams, the periphery, the perimetry, the

Νεαροί μαθητές στήν Ἀθήνα τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. παρακολουθοῦν τήν ἀναχώρησι τῶν πατέρων τους γιά τήν ἀναμέτρησι μέ τούς Πέρσες στό πεδίο τοῦ Μαραθῶνος (Πίναξ τοῦ Στέλιου Νιγδιόπουλου).

diameter and the dichotomy are studied.[113]

Ἆρά γε γνωρίζει ἡ κ. Διαμαντοπούλου ὅταν ὑποστηρίζη τά περί εἰσαγωγῆς τῆς Ἀγγλικῆς ὡς ἐπισήμου γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ὅτι ὅλα τά ἀλφάβητα τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν κατάγονται ἀπό τό Ἑλληνικό Χαλκιδικό ἀλφάβητο;[114] Ἐμεῖς οἱ Νεοέλληνες δέ, ἐξακολουθοῦμε νά χρησιμοποιοῦμε ἕνα ἀλφάβητο, τό ὁποῖο ἱστορικά μαρτυρεῖται (πρός τό παρόν) ἀπό τόν 8ο π.Χ. αἰ. Ἡ καταγωγή δέ τῆς γραμματικῆς καί τοῦ συντακτικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης χάνεται στά βάθη τῶν αἰώνων, ὅπως ἀναδύεται μέσα ἀπό τίς κλιτές λέξεις καί τούς ἐπιθετικούς προσδιορισμούς τῶν πινακίδων τῆς Γραμμικῆς Β΄.

Ἡ Ἑλληνική γλῶσσα ἔγινε ὡστόσο γιά πρώτη φορά παγκόσμια, ἕνα εἶδος lingua franca τῆς ἐποχῆς, μέσα ἀπό τά μεγάλα ἐξερευνητικά ταξείδια καί τίς ἐκστρατεῖες τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καί τῶν διαδόχων του. Καί τήν Κοινήν Ἑλληνική Λαλιά ὥς μέσα στήν Βακτριανὴ τήν πήγαμεν, ὥς τούς Ἰνδούς (Κ. Π. Καβάφης). Οἱ Ρωμαῖοι κατακτητές τῶν Ἑλλήνων, μαγεμένοι ἀπό τό ὑψηλό ἐπίπεδο τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, θά ὑποταχθοῦν μέ τήν σειρά τους σέ αὐτόν ἀντί νά τόν ὑποτάξουν, ὅπως εἶπε ἕνας Γάλλος ἱστορικός τοῦ προηγουμένου αἰῶνος. Ἔτσι θά ἐπιβιώση ἡ Ἑλληνική γλῶσσα μέχρι τούς Βυζαντινούς χρόνους στούς Ἕλληνες-Βυζαντινούς, ὅπως μᾶς ἀποκαλεῖ τό ἴδιο τό Κοράνι. Χάρι σέ αὐτούς θά διασωθῆ ἡ Ἑλληνική γραφή καί μέσῳ τῆς ἀντιγραφῆς τῶν κειμένων πολλῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων. Ἐάν δέν εἶχαν μεσολαβήσει αὐτοί, θά ἦταν δυσχερεστάτη ἡ μεταγραφή τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, τά ὁποῖα τήν περίοδο τοῦ Μεσαίωνος ἐθεωροῦντο ἀκατανόητα, ὅπως τά ἱερογλυφικά.

Ἄλλωστε τήν συμβολή ὅλων τῶν Ἑλλήνων διαχρονικά γιά τήν σωτηρία τῆς γλώσσης ἔχει ὑμνήσει μέ τόν δικό του μοναδικό τρόπο ὁ Ὀδ. Ἐλύτης:

Μονάχη ἔγνοια ἡ γλῶσσα μου
στίς ἀμμουδιές τοῦ Ὁμήρου.
Μονάχη ἔγνοια ἡ γλῶσσα μου,
μέ τά πρῶτα Δόξα Σοι!
Μονάχη ἔγνοια ἡ γλῶσσα μου,
μέ τά πρῶτα λόγια τοῦ Ὕμνου!

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1 Αὐτό προκύπτει ἀπό τήν παρατήρησι τοῦ Φαίδρου στό τέλος: Ὦ Σώκρατες, ραδίως σύ Αἰγυπτίους καί ὁποδαπούς, ἄν ἐθέλης, λόγους ποιεῖς (375 b). Βλ. Διδακτική Πρακτική Σ.Ἑ.Λ.Μ.Ε. Θεσσαλονίκης περί Ἀνθολογίου Ἀρχαίων Ἑλλήνων Συγγραφέων Γ΄ Λυκείου, 1989, σ. 267.

2 John Noble Wilford, The New York Times, μτφρ. ἐφ. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ: Πότε ὁ ἄνθρωπος ἔγινε ἄνθρωπος, φ. 3. Μαρτίου. 2002

3 Α.-Σ.Ἀρβανιτοπούλου, Ἐπιγραφική, ἐν Ἀθήναις, 1937, σ. 12-13.

4 Πλάτωνος Κρατύλος

5 Γ.Κουρτέση-Φιλιππάκη, Ἡ Τέχνη, περ. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ τ.58, Μάρτιος 1996, σ. 85.

6 Α. Πουλιανός, Ἐργαλειοτεχνία, ΑΝΘΡΩΠΟΣ, τ.13, 1991-1997, σ. 52.

7 σ. 260, πρβλ. Winn M., The Signs of the Vinca culture: an internal analysis; their role, chronology and independence from Mesopotamia. Ph. D. Diss. University of California, Los Angeles, 1973.

8 Α.Α.Ζώη, Προϊστορική καί Πρωτοϊστορική Ἀρχαιολογία, Γιάννενα, 1982, σ. 184-5, εἰκ. 32, 33, σημ. 120-123. πρβλ. Leroi-Gourn, Prιhistoire de l'art, 310-311; Kuehn, Erwachen und Aufstieg, 211-213; Narr, Handbuch, I, 324-326; Mueller-Karpe, Handbuch, I, 276, no. 74; Bordes, Le Palεolithique, 166; Sonneville-Bordes, L'βge de la pierre, 107-108; Hawkes-Wooley, History, 175-6.

9 Μηνᾶς Δ. Τσικριτσῆς, ΓΡΑΜΜΙΚΗ Α΄, Ἡράκλειο, 2001, σ. 230, σημ. 8. πρβλ. Sarianidis V., Margiana and Protozoroastrism, Ἀθῆναι, 1999, σ. 88.

10 Ο.π., πρβλ. Kuhn, Erwachen und Aufstieg, 212, ὅπου καί βιβλιογραφία.

11 Πρβλ. Eleni Karantzola, Adamadios Sampson, Ioannis Liritzis, Some recorded signs of early writing in Greek prehistory: theoretical considerations on a temporal and spatial dimension, Διεθνές Συνέδριο Πανεπιστημίου Αἰγαίου: Κάτοικοι καί Κατοίκηση στόν Ἑλλαδικό χῶρο 9000-1000 π.Χ., ΡΟΔΟΣ 7-11 Ὀκτωβρίου 2002, περιλήψεις συνεδρί-

ου, σ. 30. πρβλ. Τήν δυνατότητα ὑπάρξεως ἐπικοινωνίας σέ αὐτούς τούς χρόνους ὄχι μόνον μέσῳ τῶν χερσαίων, ἀλλά καί τῶν θαλασσίων ὁδῶν, ἤδη ἀπό τούς παλαιολιθικούς χρόνους, ὅπως ἀπέδειξαν οἱ ἐργασίες τοῦ διεθνοῦς συνεδρίου: Θαλάσσιες Μεταφορές καί ἐπικοινωνίες στήν Μεσόγειο: Ἀπό τήν Παλαιολιθική ἐποχή ὥς τά πρώιμα Ρωμαϊκά χρόνια, πού ἔλαβε χώρα στήν Μῆλο στά τέλη Σεπτεμβρίου τοῦ 2002.

12 Γ.Χ.Χουρμουζιάδης, Τό Δισπηλιό Καστοριᾶς. Ἕνας λιμναῖος προϊστορικός οἰκισμός, Θεσσαλονίκη, 1996, σ. 46.

13 Γ.Χ.Χουρμουζιάδης, Δισπηλιό 7500 χρόνια μετά, Θεσσαλονίκη, 2002, σ. 260, 254.

14 Μ.Τσικριτσῆ, Γραμμική Α΄. Συμβολή στήν κατανόηση μιᾶς αἰγαιακῆς γραφῆς, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ἡράκλειο, 2001, σ. 25.

15 Renfrew K., Προβλήματα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Προϊστορίας, Ἀθήνα, 1979. πρβλ. Μ.Τσικριτσῆ, Γραμμική Α΄. Συμβολή στήν κατανόηση μιᾶς αἰγαιακῆς γραφῆς, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ἡράκλειο, 2001, σ. 25, σημ. 3.

16 Winn M., The signs of the Vinca Culture: an internal analysis: their role, chronology and independence from Mesopotamia. Ph. D. Diss. University of California, Los Angeles, 1973.

17 Ilie Tudor, Tezaurul de la Isaiia, στό Mica Enciclopedie "AS", Anul XI, nr. 493, Δεκέμβριος 2001, σ. 15.

18 Bogdan Nikolov, Ἀρχαῖοι Πολιτισμοί τοῦ Κριβοντόλ, (ρωσσικά) 1984, σ. 46, 88.

19 Ἀπ. Λυκέσα, Προϊστορική Σφραγίδα, ἐφ. ΕΘΝΟΣ τῆς ΚΥΡΙΑΚΗΣ, φ.17. Φεβρουαρίου 2002. βλ. Πρακτικά 15ης Ἐπιστημονικῆς Συναντήσεως γιά τό Ἀρχαιολογικό Ἔργο στήν Μακεδονία καί τήν Θράκη, 16 Φεβρουαρίου 2002.

20 Μ.Τσικριτσῆ, Γραμμική Α΄. Συμβολή στήν κατανόηση μιᾶς αἰγαιακῆς γραφῆς, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ἡράκλειο, 2001, σ. 24-25.

21 Ὅ.π., σ. 24-25, σημ. 1, 2. πρβλ. Sir Fl. Petrie, The Formation of the Alphabet, στό Mason W.A. 329, London, 1919.

22 Ἀπ. Λυκέσα, Προϊστορική Σφραγίδα, ἐφ. ΕΘΝΟΣ τῆς ΚΥΡΙΑΚΗΣ,

φ.17. Φεβρουαρίου 2002. πρβλ. Μ.Τσικριτσῆ, Γραμμική Α΄. Συμβολή στήν κατανόηση μιᾶς αἰγαιακῆς γραφῆς, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ἡράκλειο, 2001, σ. 25, σημ. 4. πρβλ. ἐφ. ΑΔΕΣΜΕΥΤΟΣ, φ. 21.9.1995.

23 Μ.Τσικριτσῆ, Γραμμική Α΄. Συμβολή στήν κατανόηση μιᾶς αἰγαιακῆς γραφῆς, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ἡράκλειο, 2001, σ. 25. Ἀνάλογα χρυσᾶ ἐνώτια ἤ περίαπτα ἔχουν βρεθῆ στό προϊστορικό σπήλαιο τῆς Θεόπετρας τοῦ Νομοῦ Τρικάλων, ἀλλά καί στήν Βάρνα τῆς Βουλγαρίας, καθώς καί στήν Ρουμανία.

24 Ἀπ. Λυκέσα, Προϊστορική Σφραγίδα, ἐφ. ΕΘΝΟΣ τῆς ΚΥΡΙΑΚΗΣ, φ.17. Φεβρουαρίου 2002.

25 Dr. Eleni Karantzola, Prof. Dr. Ad. Sampson, Prof. Dr. I. Liritzis, Some recorded sgns of early writing in Greek Prehistory : theoretical considerations on a temporal and spatial dimension, Διεθνές Συνέδριο Πανεπιστημίου Αἰγαίου, ΡΟΔΟΣ, 7-11 Ὀκτωβρίου 2002, βλ. Περιλήψεις Συνεδρίου, σ. 30.

26 Πρβλ. Γ.Χ. Χουρμουζιάδη, Δισπηλιό. 7500 χρόνια μετά, Θεσσαλονίκη, 2002, σ. 260, εἰκ. 9, καί Ι.Ε.Ε., τ. Α΄, σ. 151.

27 Marie-Joseph Steve, Le Syllabaire proto-élamite linéaire, βλ. Πρακτικά Συνεδρίου γιά τήν Γραπτή Ἐπικοινωνία στήν Μεσόγειο, Ἑλληνική Βίλλα Κήρυλος, 14-15 Μαΐου 1996, Ἵδρυμα Θεοδώρου Ράϊναχ, 2000, σ. 73-84.

28 George Thomson, Ἡ Ἑλληνική Γλῶσσα. Ἀρχαία καί Νέα, Ἀθήνα, 1989, β΄. ἐκδ., σ. 69.

29 Ι..Ε.Ε., τ.Α΄, σ. 147.

30 Ι.Ε.Ε., τ. Α΄, σ. 151.

31 Ἔφη Πολυγιαννάκη, ὄστρακο «Γράμμα» ἀπό τή Μαύρη Θάλασσα, ΑΝΘΡΩΠΟΣ, τ. 13 1991-1997, σ. 298-304.

32 Louis Godart, Ὁ Δίσκος τῆς Φαιστοῦ, σ. 31.

33 Ε. Πολυγιαννάκη, Ὁ Δίσκος τῆς Φαιστοῦ μιλάει Ἑλληνικά, Ἀθῆναι, 1996, σ. 337.

34 Ν.Παπαχατζῆ, Παυσανίου. Ἑλλάδος Περιήγησις, Χ, 28. 2.

35 Τρυφ. Μαραγκοῦ, Λαϊκά Παραμύθια καί Τραγούδια τῆς Φαραωνικῆς Ἐποχῆς, ἐκδ. Θουκυδίδης, 1983, σ.32-36.

36 Τρυφ. Μαραγκοῦ, Λαϊκά Παραμύθια καί Τραγούδια τῆς Φαραωνικῆς Ἐποχῆς, ἐκδ. Θουκιδίδης, 1983, σ. 31.

37 Βάσει τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς θεωρίας.

38 W.Wright, The Empire of the Hittites, London, 1884; πρβλ. I.E.E., τ.Α΄, σ. 151.

39 S.N.Kramer, The Sumerians, London, 1963, fig.3.

40 A.Evans, Primitive Pictographs and Script, J.H.S., 1894, σ. 284.

41 Ο.π.

42 Ο.π.

43 Scripta Minoa, I.

44 I.E.E., τ. Α΄, σ. 209.

45 I.E.E., τ. Α΄, σ. 150.

46 Ο.π.

47 I.E.E., τ.Α΄, σ. 150, 209, βλ. εἰκ.

48 John Chadwick, ΓΡΑΜΜΙΚΗ Β΄. Ἡ πρώτη Ἑλληνική Γραφή, Ἀθῆναι, 1962, σ. 3.

49 Μηνᾶς Δ. Τσικριτσῆς, Γραμμική Α΄. Συμβολή στήν κατανόηση μιᾶς αἰγαιακῆς γραφῆς, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ἡράκλειο, 2001.

50 Ἐπετηρίς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν, τ. IV, σ. 57-59.

51 John Chadwick, ΓΡΑΜΜΙΚΗ Β΄. Ἡ πρώτη Ἑλληνική Γραφή, Ἀθῆναι, 1962, σ. 37 κ.ἑξ.

52 I.E.E., τ. Α΄, σ. 296. περισσότερες λεπτομέρειες γιά τήν μέθοδο ἀποκρυπτογραφήσεως βλ. εἰς John Chadwick, ΓΡΑΜΜΙΚΗ Β΄. Ἡ πρώτη Ἑλληνική Γραφή, Ἀθῆναι, 1962, σ. 43 κ.ἑξ.

53 Ἡ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσας καί Γραφῆς, Die Geschichte der Hellenischen Sprache und Schrift, 3-6.10. 1996, Ohlstadt, Oberbayern-Deutschland, σ. 27-38 (ἀντίλογος στήν ἀνακοίνωσι τοῦ G.Neumann, Zur Vor-und Frueh-geschichte der griechischen Sprache: Neuerungen in Morphologie und Wortschatz).

54 Γ.Μπαμπινιώτη Ἔκθεση «Ἱστορία τῆς Γραφῆς». Δυό μικρά κείμενα τοῦ Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήνα, 2002.

55 Δρ Κ. Γαλλῆ, Ἐνδείξεις γιά τήν ἐξάπλωση μέχρι τῆς Θεσσαλίας, ἑνός ὠργανωμένου συστήματος συμβόλων ἐπί ἀγγείων κατά τήν ἐποχή τοῦ χαλκοῦ, πέρ. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ, τ. 29, Δεκέμβριος 1988, σ. 58-63.

56 Δωρικά στοιχεῖα ἔχει ἐντοπίσει ἡ κ. Ἔφη Πολυγιαννάκη καί στόν Δίσκο τῆς Φαιστοῦ. Βλ. σ. 337-338.

57 Μηνᾶς Δ. Τσικριτσῆς, Γραμμική Α΄, Ἡράκλειο, 2001, σ. 56.

58 Trude Dothan, Le premiére apparition de l'écriture en Philistine, βλ. Πρακτικά Συνεδρίου γιά τήν Γραπτή Ἐπικοινωνία στήν Μεσόγειο, Ἑλληνική Βίλλα Κήρυλος, 14-15 Μαΐου 1996, Ἵδρυμα Θεοδώρου Ράϊναχ, 2000,σ. 165-169.

59 Ἄγ. Τσοπανάκης, Εἰσαγωγή στόν Ὅμηρο, Θεσσαλονίκη, 1988, σ. 113. Γραφείς ξυλίνων πινακίδων ἀναφέρονται καί σέ μιά χεττιτική πινακίδα μέ σφηνοειδῆ γραφή πού ἀνεκαλύφθη στό ἱερό τῶν Χετταίων τοῦ 14ου π.Χ. αἰῶνος στήν Γιαζιλικάγια (Μ. Ἀσία), ὅπου ἐλατρεύετο ὁ «ἰνδοευρωπαῖος» Δίας, ὁ θεός τοῦ κεραυνοῦ.

60 Kemal Pulak, Τό Ναυάγιο τοῦ Οὐλουμπουρούν, Ἀρχαία Ναυάγια στήν Μεσόγειο, ἐφ. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, φ. 3ης Σεπτεμβρίου 2000, σ. 24-26. πρβλ. τήν ἄποψη τῆς Κ.Δημακοπούλου, ἡ ὁποία ἀμφισβητεῖ τήν μυκηναϊκή καταγωγή τοῦ ναυαγίου, στόν κατάλογο Θεοί καί Ἥρωες τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ. Ἡ Εὐρώπη στίς ρίζες τοῦ Ὀδυσσέως, Ἀθήνα, 2000, σ. 36.

61 Γλῶσσα. Ἡ Ἑλληνική Γραφή ἔγινε 4000 ἐτῶν, Ἔνθετο ἀφιέρωμα ἐφ. Ἐλευθεροτυπίας, φ. 24ης Ἰουλίου 1999, σ. 23.

62Βλ. Κατάλογο: Θεοί καί Ἥρωες τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ. Ἡ Εὐρώπη στίς ρίζες τοῦ Ὀδυσσέα, Ἀθήνα, 2000, σ. 36.

63 Kemal Pulak, Τό Ναυάγιο τοῦ Οὐλουμπουρούν, Ἀρχαία Ναυάγια στήν Μεσόγειο, ἐφ. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, φ. 3ης Σεπτεμβρίου 2000, σ. 24-26, πρβλ. Κατάλογο: Θεοί καί Ἥρωες τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ. Ἡ Εὐρώπη στίς ρίζες τοῦ Ὀδυσσέα, Ἀθήνα, 2000, σ. 36.

64 Ζ΄, 169: γράψας ἐν πίνακι πτυκτῷ ... σήματα λυγρά.

65 Σχετικά μέ τήν σημασία τοῦ ρήματος στόν Ὅμηρο, βλ. Ἄγ. Τσοπανάκης, Εἰσαγωγή στόν Ὅμηρο, Θεσσαλονίκη, 1988, σ. 113.

66 βλ. Ἄγ. Τσοπανάκης, Εἰσαγωγή στόν Ὅμηρο, Θεσσαλονίκη, 1988, σ. 113.

67 Πρβλ. τήν ἄποψι τοῦ Trude Dothan, Le premiére apparition de l'écriture en Philistine, βλ. Πρακτικά Συνεδρίου γιά τήν Γραπτή Ἐπικοινωνία

στήν Μεσόγειο, Ἑλληνική Βίλλα Κήρυλος, 14-15 Μαΐου 1996, Ἵδρυμα Θεοδώρου Ράϊναχ, 2000,σ. 165-169. Πρέπει νά συμπεράνουμε, ἀναφέρει ὁ καθηγητής πώς στήν Παλαιστινη, ὁ πάπυρος, ἐδώδιμα φθαρτός, ἦταν ἡ βασική πρώτη ὕλη γραφῆς γιά τούς Φιλισταίους. Μήπως συνέβαινε λοιπόν τό ἴδιο καί στήν Κρήτη;

68 Mission de Ras-Shamra, dirigée par Claude F.-A. Schaeffer, La Légend de Keret, Roi des Sidoniens, Paris, 1936.

69 Βλ. M'hamed Hassine Fantar, Les Phéniciens en Méditerranée, 1997.

70 Stanislav Serget, A Grammar of Phoenician and Punic, Muenchen, 1976

71 Dr. Marta Guzowska, The Contexts of Cretan finds in Cyprus or "the case of a musturd pot", Διεθνές Συνέδριο Πανεπιστημίου Αἰγαίου, Ρόδος, 7-11 Ὀκτωβρίου 2002, βλ. περιλήψεις Συνεδρίου, σ. 9

72 N.Coldstream, Γεωμετρική Ἑλλάδα, Λονδῖνο, 1977, Ἀθήνα, 1997, σ. 393, 413-6.

73 Βλ. Pierre Grimal, Λεξικόν, λ. Ἀγαπήνωρ.

74 Ἱστορία τῆς Κύπρου. Ἀπό τήν Νεολιθική μέχρι καί τήν Ρωμαϊκή Ἐποχή, Λευκωσία, 1992, σ. 57

75 βλ. ὁδηγό Ἐκθέσεως Ἱστορίας τῆς Γραφῆς, Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Ἀθήνα, 2002.

76 Ἡ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσας καί Γραφῆς, Die Geschichte der Hellenischen Sprache und Schrift, 3-6.10. 1996, Ohlstadt, Oberbayern-Deutschland, σ. 300 (ἀντίλογος στήν ἀνακοίνωσι τῆς Δρ I. S.Lemos, What is not dark in the so called Greek DarkAge).

77 André Lemaire, Les «Hyksos» et les débuts de l'écriture alphabιtique au Proche-Orient, βλ. Πρακτικά Συνεδρίου γιά τήν Γραπτή Ἐπικοινωνία στήν Μεσόγειο, Ἑλληνική Βίλλα Κήρυλος, 14-15 Μαΐου 1996, Ἵδρυμα Θεοδώρου Ράϊναχ, 2000, σ.103-133.

78 Ὅ.π.

79 Ὅ.π.

80 βλ. Ὁδηγό Ἐκθέσεως, Ἡ Ἱστορία τῆς Γραφῆς, Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Ἀθήνα, 2002, σ. 44-45.

81 Γ. Μπαμπινιώτης, Ἔκθεση. Ἱστορία τῆς Γραφῆς. Δύο Μικρά κείμενα τοῦ Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Ἀθήνα, 2002.

82 Maria Giulia Amadasi Guzzo, La transmission de l'alphabet phénicien aux Grecs, 15 Μαΐου 1996, Ἵδρυμα Θεοδώρου Ράϊναχ, 2000,σ. 231.

83 Pierre Grimal, Λεξικόν, λ. Κάδμος, σ. 336.

84 Ἰ. Σταματάκου, Λεξικόν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης, λ. Κάδμος.

85 Maria Giulia Amadasi Guzzo, La transmission de l'alphabet phénicien aux Grecs, 15 Μαΐου 1996, Ἵδρυμα Θεοδώρου Ράϊναχ, 2000,σ. 239.

86 Ἄ. Τζιροπούλου-Εὐσταθίου, Σύντομη Προσέγγισις εἰς τό Ἱστορικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γραφῆς, ἐφ. Ἑλληνική Ἀγωγή, ἀρ.φ.49, Μάρτιος 2001, σ.10-11.

87 Ε. Παπαδοπούλου, Μινωϊκή καί Μυκηναϊκή παρουσία στήν Ἐγγύς Ἀνατολή καί εἰδικώτερα στήν κοιλάδα τοῦ Ἰορδάνη, βλ. περιλήψεις Διεθνοῦς Συνεδρίου Πανεπιστημίου Αἰγαίου, Ρόδος, 7-11 Ὀκτωβρίου 2002, σ. 26.

88 J.-N.Coldstream, Γεωμετρική Ἑλλάδα, Λονδῖνο, 1977, Ἀθήνα, 1997, σ. 321-322.

89 Ὅ.π., σ. 322, σημ. 86, 87.

90 Δ΄, 18, 2-3.

91 Εἰρήνη Λ. Μπουρδάκου, Ἡρακλῆς. Ὁ ἐξερευνητής τοῦ Ἀρχαίου Κόσμου, Ἀθήνα (ὑπό ἔκδοσιν)

92 Α.-Σ.Ἀρβανιτοπούλου, ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΗ, ἐν Ἀθήναις, 1937, τ. Ἀ?, σ. 70-71.

93 Maria Giulia Amadasi Guzzo, La transmission de l'alphabet phénicien aux Grecs, 15 Μαΐου 1996, Ἵδρυμα Θεοδώρου Ράϊναχ, 2000,σ. 231. πρβλ. J.-N.Coldstream, Γεωμετρική Ἑλλάδα, Λονδῖνο, 1977, Ἀθήνα, 1997, σ. 321-32, ὅπου ἀναφέρει τήν ἀνακάλυψι κυπροφοινικικῶν ἀγγείων στήν περιοχή.

94 Α.-Σ.Ἀρβανιτοπούλου, ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΗ, ἐν Ἀθήναις, 1937, τ. Α΄, σ. 70, 76.

95 J.-N.Coldstream, ὅ.π., σ. 394, 397.

96 Ὁ Ἀρβανιτόπουλος τήν χρονολογεῖ γύρω στά 800-850 π.Χ., βλ., ὅ.π., σ. 32.

97 Maria Giulia Amadasi Guzzo, La transmission de l'alphabet phénicien aux Grecs, 15 Μαΐου 1996, Ἵδρυμα Θεοδώρου Ράϊναχ, 2000,σ. 234.

98 Ό.π., σ. 240.
99 Ό.π., σ. 235.
100 Ό.π., σ. 236.
101 Α.-Σ.Ἀρβανιτοπούλου, ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΗ, ἐν Ἀθήναις, 1937, τ. Α΄, σ. 47, σημ.3.
102 ο.π., σ. 238.
103 τ΄, 179
104 βλ. Εἰρήνη Λ. Μπουρδάκου, Ἡρακλῆς. Ὁ Ἐξερευνητής τοῦ Ἀρχαίου Κόσμου, ὑπό ἔκδοσιν.
105 Πρβλ. Ἄ.Τζιροπούλου-Εὐσταθίου, Σύντομη προσέγγισις εἰς τό Ἱστορικόν τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς, ἐφ. Ἑλληνική Ἀγωγή, ἀρ.φυλ. 49, Μάρτιος 2001, σ.10-11.
106 Ό.π., πρβλ. Χόρστ Μπλάνκ, Τό Βιβλίο στήν Ἀρχαιότητα, σ. 148.
107 Β.-ΧΡ.Κριτσέλη, Πλάτωνος. Κρατύλος, Ἀθῆναι, σ.14.
108 Κρατύλος, 393ὸ.
109 Α.-Σ.Ἀρβανιτοπούλου, Ἐπιγραφική, ἐν Ἀθήναις, 1937, τ. Α΄, σ. 41-44.
110 Ό.π., σ. 44.
111 Μ.Ἑλλάς, Ἰταλία, Σικελία, Κάτω Ἰταλία.
112 Α.-Σ.Ἀρβανιτοπούλου, Ἐπιγραφική, ἐν Ἀθήναις, 1937, τ. Α΄, σ. 45.
113 Βλ. Ἐφ.ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, φ. 12.11.2000, πρβλ. Ἐφ. Ἑλληνική Ἀγωγή, ἀρ.φυλ. 47, Ἰανουάριος 2001, σ. 18-19, καί τό θεμελιῶδες ἔργο τῆς Ἄ.Τζιροπούλου-Εὐσταθίου, Πῶς ἡ Ἑλληνική γονιμοποίησε τόν Εὐρωπαϊκό Λόγο, ἔκδ. Νέα Θέσις καί τῆς ἰδίας ΕΛΛΗΝ ΛΟΓΟΣ, Ἀθῆναι, 2002.
114 Ό.π., σ. 45.

Βιβλιογραφία.

1) Διδακτική Πρακτική Σ.Ε.Λ.Μ.Ε. Θεσσαλονίκης περί Ἀνθολογίου Ἀρχαίων Ἑλλήνων Συγγραφέων Γ΄ Λυκείου, 1989, σ. 267.

2) John Noble Wilford, The New York Times, μτφρ. ἐφ. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ: Πότε ὁ ἄνθρωπος ἔγινε ἄνθρωπος, φ. 3. Μαρτίου. 2002

3) Α.-Σ. Ἀρβανιτοπούλου, Ἐπιγραφική, ἐν Ἀθήναις, 1937

4) Πλάτωνος, Κρατύλος

5) Γ.Κουρτέση-Φιλιππάκη, Ἡ Τέχνη, περ. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ τ.58, Μάρτιος 1996, σ. 85.

6) Α. Πουλιανός, Ἐργαλειοτεχνία, ΑΝΘΡΩΠΟΣ, τ.13, 1991-1997, σ. 52.

7) Winn M., The Signs of the Vinca culture: an internal analysis; their role, chronology and independence from Mesopotamia. Ph. D. Diss. University of California, Los Angeles, 1973.

8) Α.Α.Ζώη, Προϊστορική καί Πρωτοϊστορική Ἀρχαιολογία, Γιάννενα, 1982.

9) Leroi-Gourn, Prιhistoire de l'art, 310-311; Kuehn, Erwachen und Aufstieg, Narr, Handbuch, I, 324-

10) Μηνᾶς Δ. Τσικριτσῆς, ΓΡΑΜΜΙΚΗ Α΄, Ἡράκλειο 2001

11) Sarianidis V., Margiana and Protozoroastrism, Ἀθῆναι, 1999

12) Eleni Karantzola, Adamadios Sampson, Ioannis Liritzis, Some recorded signs of early writing in Greek prehistory: theoretical considerations on a temporal and spatial dimension, Διεθνές Συνέδριο Πανεπιστημίου Αἰγαίου: Κάτοικοι καί Κατοίκηση στόν Ἑλλαδικό χῶρο 9000-1000 π.Χ., ΡΟΔΟΣ 7-11 Ὀκτωβρίου 2002, περιλήψεις συνεδρίου, σ. 30.

13) Γ.Χ.Χουρμουζιάδης, Τό Δισπηλιό Καστοριᾶς. Ἕνας λιμναῖος προϊστορικός οἰκισμός, Θεσσαλονίκη, 1996

14) Γ.Χ.Χουρμουζιάδης, Δισπηλιό 7500 χρόνια μετά, Θεσσαλονίκη, 2002.

15) Μ.Τσικριτσῆ, Γραμμική Α΄. Συμβολή στήν κατανόηση μιᾶς αἰγαιακῆς γραφῆς, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ἡράκλειο, 2001

16) Renfrew K., Προβλήματα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Προϊστορίας, Ἀθήνα, 1979.

17) Winn M., The signs of the Vinca Culture: an internal analysis: their role,

chronology and independence from Mesopotamia. Ph. D. Diss. University of California, Los Angeles, 1973.

18) Ilie Tudor, Tezaurul de la Isaiia, στό Mica Enciclopedie "AS", \Anul XI, nr. 493, Δεκέμβριος 2001

19) Bogdan Nikolov, Ἀρχαῖοι Πολιτισμοί τοῦ Κριβοντόλ, (ρωσσικά) 1984.

20) Ἀπ. Λυκέσα, Προϊστορική Σφραγίδα, ἐφ. ΕΘΝΟΣ τῆς ΚΥΡΙΑΚΗΣ, φ.17. Φεβρουαρίου 2002.

21)Πρακτικά 15ης Ἐπιστημονικῆς Συναντήσεως γιά τό Ἀρχαιολογικό Ἔργο στή Μακεδονία καί τήν Θράκη, 16 Φεβρουαρίου 2002.

22) Μ.Τσικριτσῆ, Γραμμική Α΄. Συμβολή στήν κατανόηση μιᾶς αἰγαιακῆς γραφῆς, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ἡράκλειο, 2001

23) Marie-Joseph Steve, Le Syllabaire proto-Élamite linéaire, βλ. Πρακτικά Συνεδρίου γιά τήν Γραπτή Ἐπικοινωνία στήν Μεσόγειο, Ἑλληνική Βίλλα Κήρυλος, 14-15 Μαΐου 1996, Ἵδρυμα Θεοδώρου Ράϊναχ, 2000, σ. 73-84.

24) George Thomson, Ἡ Ἑλληνική Γλῶσσα. Ἀρχαία καί Νέα, Ἀθήνα, 1989, β΄. ἐκδ

25) Ἔφη Πολυγιαννάκη, Ὄστρακο «Γράμμα» ἀπό τή Μαύρη Θάλασσα, ΑΝΘΡΩΠΟΣ, τ. 13 1991-1997, σ. 298-304.

26) Louis Godart, Ο Δίσκος τῆς Φαιστοῦ, σ. 31.

27) Ε. Πολυγιαννάκη, Ὁ Δίσκος τῆς Φαιστοῦ μιλάει Ἑλληνικά, Ἀθῆναι, 1996, σ. 337.

28) Ν.Παπαχατζῆ, Παυσανίου. Ἑλλάδος Περιήγησις, Χ, 28. 2.

29) Τρυφ. Μαραγκοῦ, Λαϊκά Παραμύθια καί Τραγούδια τῆς Φαραωνικῆς Ἐποχῆς, ἐκδ. Θουκυδίδης, 1983.

30) W.Wright, The Empire of the Hittites, London, 1884· πρβλ. Ι.Ε.Ε., τ. Α΄, σ. 151.

31) S.N.Kramer, The Sumerians, London, 1963, fig.3.

32) A.Evans, Primitive Pictographs and Script, J.H.S., 1894, σ. 284.

33) John Chadwick, ΓΡΑΜΜΙΚΗ Β΄. Ἡ πρώτη Ἑλληνική Γραφή, Ἀθῆναι, 1962, σ. 3.

34) Ἐπετηρίς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν, τ. IV, σ. 57-59.

Τό ζήτημα τῆς γενέσεως τῆς γραφῆς ὑπῆρξε ἐδῶ καί πολλά ἔτη σημεῖο τριβῆς καί πεδίο ἀναπτύξεως διαφόρων θεωριῶν. Ἀπό τά τέλη τοῦ 18ου αἰ. ὅμως, καί ἰδιαιτέρως ἀπό τό 1816 καί ἔπειτα, τό ζήτημα τῆς γραφῆς ἐτέθη ἐπί νέων, «ἰνδοευρωπαϊκῶν» βάσεων, μητέρα δέ ὅλων τῶν γλωσσῶν ἀπεκλήθη ἡ σανσκριτική. Ἀπό τότε φυσικά ἔχουν παρέλθει πολλά ἔτη καί νέα ἀρχαιολογικά εὑρήματα ἔχουν ἔλθει στό φῶς, τά ὁποῖα στήν πιό καλή γιά τούς ἰνδοευρωπαϊστάς περίπτωσι, θέτουν ἐν ἀμφιβόλῳ τήν θεωρία τους. Ὡστόσο αὐτοί συνεχίζουν ἀκάθεκτοι νά διαβιοῦν ἐντός τῆς πλάνης των, λοιδορῶντας τά νεώτερα στοιχεῖα ἤ ἀκόμη χειρότερα ἀγνοῶντας τα. Κι ὅμως τό ζήτημα τῆς γραφῆς, χάρις στήν ἀρχαιολογική σκαπάνη, ἔχει μέ τήν σειρά του ἀρχίσει νά ξεκαθαρίζη. Πέρα ἀπό κάθε διάθεσι σωβινισμοῦ ἤ προγονολατρίας, ἡ ἑλληνική γῆ ἔχει ἀρχίσει νά ἀναδεικνύεται καί πάλι στό μεγάλο βιβλίο τῆς ἀνθρωπότητος, φανερώνοντας ἀπό τά σπλάγχνα της ἀνεκτίμητους ἱστορικούς θησαυρούς, γιά ὅσους ἐπιθυμοῦν νά τούς ἀναγνώσουν.

